

Beszédművelés, kommunikáció, illem

Tartalom

Beszédművelés, kommunikáció, illem	1
Tartalom	2
Mit jelent a helyesejtés tanítása?	5
Helyesejtési gyakorlatok végzése	5
Légzéstechnikai gyakorlatok	5
Hogyan fejleszthető a vegyes mélylégzés?	5
A tanulásirányítás normái	6
Hangadástechnikai gyakorlatok	6
Hogyan végeztetjük?	6
Ajakartikulációs gyakorlatok	7
Hogyan gyakoroltatjuk az ajakartikulációt?	18
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	18
A tanulásirányítás normái	18
Gyorsasági gyakorlatok	18
Hogyan végeztetjük?	19
A tanulásirányítás normái	19
Ritmusgyakorlatok	19
Hogyan gyakoroltatjuk a helyes beszédritmust?	19
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	20
A tanulásirányítás normái	20
Időtartam-gyakorlatok	20
Hogyan gyakoroltatjuk az időtartam helyes ejtését?	20
A tanulásirányítás normái	21
Hangsúlygyakorlatok	21
Hogyan tanítjuk?	21
A tanulásirányítás normái	21
Hanglejtésgyakorlatok	22
Hogyan tanítjuk?	22
A tanulásirányítás normái	23
Hangkapcsolat-gyakorlatok	23
Hogyan tanítjuk a hangkapcsolatok ejtését?	23
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	24
A tanulásirányítás normái	24
Hangerőváltási gyakorlatok	24
Hogyan tanítjuk?	24
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	24
A tanulásirányítás normái	25
A helyesejtési hibák felismerésének és javításának tanulása	25
Hogyan tanítjuk?	25
A tanulásirányítás normái	26
A helyesejtési normákhoz igazodó versmondás tanítása	26
Versmondás utánmondással	26
Hogyan tanítjuk?	27
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	27
A tanulásirányítás normái	27
Versmondás olvasott vers alapján	27
Hogyan tanítjuk?	28
A tanulásirányítás normái	28
Mit jelent a beszédfejlesztés, a kommunikációtanítás?	28
A szóbeli szövegalkotás tanítása	29
Mit jelent a kapcsolatfelvétel tanítása?	29
A köszönés tanítása	29
Hogyan tanítjuk?	29

A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	32
A tanulásirányítás normái	33
A megszólítás tanítása	33
Hogyan tanítjuk?	33
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	34
A tanulásirányítás normái	35
Mit jelent a bemutatkozás tanítása?	35
A név tanítása	35
A családnév (vezetéknév) és utónév tanítása	36
A becenév tanítása	37
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	37
A tanulásirányítás normái	38
Hogyan tanítjuk a bemutatkozást?	38
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	39
A tanulásirányítás normái	39
Mi a szándéknyilvánítás?	39
A kérés tanítása	39
Hogyan tanítjuk?	40
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	40
A tanulásirányítás normái	40
A tudakozódás tanítása	40
Hogyan tanítjuk?	41
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	41
A tanulásirányítás normái	41
A véleménynyilvánítás tanítása	42
Hogyan tanítjuk?	42
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	42
A tanulásirányítás normái	43
Mit jelent az elbeszélés tanítása?	43
Az elbeszélés tanítása kép és zörejsor alapján	43
Hogyan tanítjuk?	43
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	44
A tanulásirányítás normái	45
Az elbeszélés tanítása élmény alapján	45
Hogyan tanítjuk élmény alapján az elbeszélést kiscsoportos kommunikációban?	45
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	47
A tanulásirányítás normái	47
A mesebefejezés tanítása	48
Hogyan tanítjuk?	48
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	49
A tanulásirányítás normája	49
Az üzenetközvetítés tanítása	49
Hogyan tanítjuk?	49
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	50
A tanulásirányítás normái	50
A hirdetés tanítása	50
Hogyan tanítjuk?	50
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	51
A tanulásirányítás normái	51
Az állatok leírásának tanítása képről	51
Hogyan tanítjuk?	52
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	52
A tanulásirányítás normái	52
A személyek leírásának tanítása	53
Hogyan tanítjuk a külső testi jellemzőket?	53
A hajszín	53
A szemszín	54
A testmagasság	54
Az arcforma	54
A lehetséges tanulótipusok, és a velük való bánásmód	55

<u>A tanulásirányítás normái</u>	55
<u>Hogyan tanítjuk a személyek leírását?</u>	55
<u>A tevékenység-leírás tanítása</u>	57
<u>Hogyan tanítjuk a tevékenység-leírást kics csoportos kommunikációban?</u>	57
<u>A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód</u>	58
<u>A tanulásirányítás normái</u>	58
<u>A szövegbe fogadás és a szövegértés tanítása</u>	59
<u>Mit jelent a szövegbe fogadás és a szövegértés tanítása?</u>	59
<u>Az elbeszélő, leíró szövegek be fogadásának tanítása</u>	59
<u>Hogyan irányítjuk?</u>	59
<u>A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód</u>	60
<u>A tanulásirányítás normái</u>	60
<u>Mit jelent a tudakozódásra adott válasz tanítása?</u>	60
<u>Hogyan tanítjuk a személyi adatokat?</u>	61
<u>A születési hely és idő</u>	61
<u>Az apa és az anya neve</u>	62
<u>Az apa és az anya munkahelye, foglalkozása</u>	62
<u>A testvérek száma, neve</u>	63
<u>A testvérek munkahelye és foglalkozása</u>	63
<u>Hogyan tanítjuk a tanító, a napközis nevelő és az igazgató nevét?</u>	64
<u>A lakáscím és az iskola neve és címe</u>	64
<u>A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód</u>	65
<u>A tanulásirányítás normái</u>	65
<u>Az udvarias elutasítás</u>	66
<u>A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód</u>	66
<u>A tanulásirányítás normái</u>	66
<u>Az illem tanítása</u>	66
<u>Hogyan tanítjuk az illemszabályokat?</u>	67
<u>A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód</u>	67
<u>A tanulásirányítás normái</u>	68
<u>Az iskolai viselkedésre vonatkozó illemszabályok tanítása</u>	68
<u>Hogyan tanítjuk?</u>	68
<u>Az étkezésre mint helyzetre, valamint az evésre vonatkozó viselkedési szabályok</u>	69
<u>A gyalogos közlekedés illemszabályai</u>	71
<u>A jó megjelenés illemszabályainak tanítása</u>	73
<u>Hogyan tanítjuk?</u>	73

Mit jelent a helyesejtés tanítása?

A helyesejtés-tanítás a beszéd automatizmusának, a beszédmozgásoknak és a beszédhallásnak olyan finomítását, fejlesztését és korrigálását jelenti, amelyet a köznyelvi kiejtés normái mellett a nyelvi kommunikáció szabályszerűségei, tehát a másnak szóló „üzenetközvetítés” normái is irányítanak.

A helyesejtés-tanítás a következő gyakorlatrendszereket foglalja magába:

1. Légzéstechnikai gyakorlatok
2. Hangadás-technikai gyakorlatok
3. Artikulációs gyakorlatok
4. Gyorsasági gyakorlatok
5. Ritmusgyakorlatok
6. Időtartam-gyakorlatok
7. Hangsúlygyakorlatok
8. Hanglejtésgyakorlatok
9. „Hangkapcsolat”-gyakorlatok
10. Hangerőváltási gyakorlatok

Helyesejtési gyakorlatok végzése

Légzéstechnikai gyakorlatok

A *beszédlégzéshez* ugyanazok a szervek szükségesek, mint az élettani légzéshez. A beszédszervek közül, helyes légzés esetén, aktívak: a rekeszizom, a hasizom, a bordaközi izmok (légzőizmok); passzívak: a tüdő, a hörgők és a légcső. A beszédlégzés belégzési szakasza ideális esetben zajtalan és láthatatlan. Beszédhangot csak kilégzéssel képezhetünk.

A *vegyes mélylégzés* során először a hasfal emelkedik fel, majd kitérnek a repülőbordák. A mellkas, a bordakosár, a váll ennél a légzésmódnál szinte teljesen mozdulatlan marad. Mivel belégzéskor a rekesz lesüllyed, növekszik a tüdő térfogata, így ez több levegőt tud biztosítani a beszéd számára. Feszítő érzés nincsen szervezetünkben, ezért a beszédhang kellemes, szinte lágy lesz.

Hogyan fejleszthető a vegyes mélylégzés?

A vegyes mélylégzés a légzéstechnikai gyakorlatok következetes, napi végeztetésével fejleszthető kisiskolások körében. E gyakorlatok végzése során a tanulók elsajátítják:

1. a légzésgyakorlatok sikeres végzéséhez szükséges helyes testtartást;
2. a vegyes mélylégzés módját: a szájon, orron át történő hangtalan, láthatatlan belégzést, az alap- és pótlevegővételt.

A légzéstechnika gyakorlása *kiegészíthető* az artikuláció, a hangsúly, az időtartam, valamint a helyesejtési normákhoz igazodó versmondás gyakorlásával.

A légzéstechnikai gyakorlatok leírása a feladatgyűjtemény *Helyesejtés-tanítás* című fejezetében található. A tanítói instrukciók formájában leírt gyakorlatok tartalmazzák a gyakorlatvégzés valamennyi lényeges körülményét: a testtartást; a belégzés, visszatartás és

kilégzés idejét; a kilégzéskor ejtendő hangokat, szósorokat, szövegeket; a pótlevegővétel helyét.

A tanítás szakaszai:

1. Az első szakaszba azok a gyakorlatok sorolhatók, *amelyeknél kilégzés során egy-egy hangot* kell ejteni a tanulóknak. (*A légzéstechnika gyakorlása* című fejezet 1. feladata.) Ezekon tanulják meg a gyerekek a légzésgyakorlatok végzésének módját, technikáját.
2. A második szakaszba tartoznak azok a gyakorlatok, amelyek során kilégzéskor szósorokat, rövid szövegeket, verseket mondanak a gyerekek. (*A légzéstechnika gyakorlása* című fejezet 2–6. feladata.) Ez a tevékenység az előző szakaszban végzendőnél annyival nehezebb, hogy más helyesejtési normákat is meg kell tartani: ügyelni kell az artikulációra, a hangsúlyra, az időtartamra, a ritmusra, a hanglejtésre. A légzőgyakorlatok végeztetése előtt a sorolókat, mondókákat, verseket a pedagógusnak utánmondással meg kell tanítania, természetesen a helyesejtési normáknak megfelelően. A feladatgyűjtemény ehhez oly módon nyújt segítséget, hogy a leírt szövegeken megadja a hangsúly- és szünetjeleket, valamint az időtartam-problémákat. (Az utánmondással történő verstanítás leírása megtalálható *A helyesejtési normákhoz igazodó versmondás tanítása* című fejezetünkben.)
3. A harmadik szakaszba azok a légzőgyakorlatok sorolhatók, amelyekkel a pótlevegővételt tanítjuk. A pótlevegő a gyors levegővétel technikája. Fél másodperc alatt kell a még szükséges levegőpótlást elvégeznünk, hogy az elkezdett szöveget, mondatot be tudjuk fejezni. A pótlevegővétel akkor helyes, ha az alig vagy egyáltalán nem észrevehető.

A tanulásirányítás normái

- Légzőgyakorlatokat minden nap kell végeztetni 3–4 percig.
- A légzőgyakorlatok idejére meg kell követelni a pedagógusnak a tanulóktól a koncentrációt azért, hogy a gyakorlatvégzés ne öncélú, hanem fejlesztő legyen.
- Célszerű osztálykeretben gyakoroltatni.
- Mivel a gyakorlatoknak frissítő hatása van, pihentetésképpen az órák bármely részébe beiktathatók.
- Amikor légzőgyakorlatot végeztetünk, előzetesen szellőztessük ki a tantermet.

Hangadás-technikai gyakorlatok

A hangadás-technikai gyakorlatokat az állejtés növelése és a biztonságos hangadás érdekében szokták végezni. Következetes gyakorlása szájüregtágulást eredményez, amely annak feltétele, hogy minden beszédhang jól szóljon.

Hogyan végeztetjük?

A feladatgyűjtemény *Hangadás gyakorlása magánhangzópárok, szópárok, szósorok utánmondásával* című fejezetének 1–2. feladata tartalmaz hangadás-technikai gyakorlatokat.

Megfigyelhető, hogy ezekben az ún. alapgyakorlatokban mindig az *á–a* hangpárokat kell ejtenünk, mivel e két magánhangzó képzésekor legtágabb az állkapocs nyitásszöge. A gyakorlatok vezetésekor a tanítónak három mozzanatra kell ügyelnie.

1. A hangadást mindig előzze meg az alaplevegő-vétel és egy másodpercnyi visszatartás.
2. Laza, de hatalmas, ásítás nagyságú állajtással középéres, levegős hangot adjanak a tanulók.
3. Az egymást követő ismétlések során a hangerő fokozatosan növekedjék az erős, de nem a kiabáló hangig.

Ajakartikulációs gyakorlatok

Az artikulációban, a beszédhangképzésben a hangszalagműködés mellett aktív szerepet betöltő artikuláló szerv a nyelv, az állkapocs és az ajak. A mi gyakorlataink elsősorban ajakartikulációs gyakorlatok. Ezek az ajak mozgását ügyesítik, hogy valamennyi magyar magánhangzó tisztán, hibátlanul jöjjön létre. A mássalhangzók hibás ejtésének korrekcióját, a pöszesség javítását felvállalni nem tudjuk, lévén az logopédiai feladat.

A magyar beszédhangok normához igazodó képzésére vonatkozó tudnivalókat az itt mellékelt táblázatok tartalmazzák. A táblázatokból valamennyi artikuláló szerv helyes működésére vonatkozóan kapunk támpontot.

A magyar magánhangzók összefoglaló táblázat (1)

Hang	Írás-mód	Példa	Hang-rend	A képzés helye	Ajak		Állkapocs nyitottsága	A nyelv hát		A nyelv helyzete	A két fog sor közti távolság
					-nyílás	-működés		elülső része	hátsó része		
á	á	ágál	mély	hátsó képzett	legtágabb	ajakrész	igen nyílt	majdnem lapos	legalsó állás	érinti az alsó fogsort	élére állított hüvelykujj
a	a	akar	mély	hátsó képzett	tágabb	ajak-kerekítés	nyílt	majdnem lapos	alsó állásba emelkedik	alig érinti a fogsort	élére állított középső ujj
o	o	ott	mély	hátsó képzett	szűkebb	ajak-kerekítés	félíg zárt		középső állásba emelkedik	nem érinti a fogsort	élére állított kisujj
ó	ó	óra	mély	hátsó képzett	szűkebb a rövidnél	ajak-kerekítés	félíg zárt		közép-állásnál kissé feljebb	nem érinti a fogsort	élére állított kisujj
u	u	ugat	mély	hátsó képzett	legszűkebb	ajak-kerekítés	zárt		felső állásba emelkedik	eltávolodik a fogsortól	lapjára fektetett kisujj

A magyar magánhangzók összefoglaló táblázata (2)

Hang	Írás-mód	Példa	Hang-rend	A képzés helye	Ajak		Állkapocs nyitátság	A nyelv hát		A nyelv hegy helyzete	A két fog sor közti távolság
					-nyílás	-működés		elülső része	hátsó része		
ú	ú	úr	mély	hátral képzett	legszűkebb	ajak-kerekítés	zárt		felső állásnál kissé feljebb	Eltávolodik a fogsortól	lapjára fektetett kisujj hegye
i	i	igen	magas	elől képzett	legszűkebb	ajakrész	zárt	felső állásba emelkedik		érinti az alsó fogsort	lapjára fektetett kisujj
í	í	ígér	magas	elől képzett	legszűkebb	ajakrész	zárt	felső állásnál kissé feljebb		érinti az alsó fogsort	lapjára fektetett kisujj hegye
ö	ö	öröm	magas	elől képzett	szűkebb	ajak-kerekítés	félzig zárt	középső állásba emelkedik		érinti az alsó fogsort	élére állított kisujj
ő	ő	őrült	magas	elől képzett	szűkebb a rövidnél	ajak-kerekítés	félzig zárt	középső állásnál kissé feljebb		érinti az alsó fogsort	élére állított kisujj hegye

A magyar magánhangzók összefoglaló táblázata (3)

Hang	Írás-mód	Példa	Hang-rend	A képzés helye	Ajak		Állkapocs nyitottsága	A nyelv hát		A nyelv hegy helyzete	A két fog sor közti távolság
					-nyílás	-működés		elülső része	hátsó része		
ü	ü	üres	magas	elöl képzett	legszűkebb	ajak-kerekítés	zárt	felső állásba emelkedik		érinti az alsó fogsort	lapjára fektetett kisujj
ű	ű	űz	magas	elöl képzett	legeslegszűkebb	ajak-kerekítés	zárt	felső állásnál kissé feljebb		érinti az alsó fogsort	lapjára fektetett kisujj hegye
e	e	eke	magas	elöl képzett	tágabb	ajakrész	nyílt	alsó állásba emelkedik	lelapul	érinti az alsó fogsort	élére állított középső ujj
ë	e	meg	magas	elöl képzett	szűkebb	ajakrész	félzig zárt	középső állásba emelkedik		érinti az alsó fogsort	élére állított kisujj
é	é	élet	magas	elöl képzett	szűkebb a rövidnél	ajakrész	félzig zárt	középső állásnál kissé feljebb		érinti az alsó fogsort	élére állított kisujj hegye

A magyar mássalhangzók összefoglaló táblázata (1)

Ha ng	A hang képzése	Pé lda	Meg ha tá ro zás	A képzés		Ar ti ku lá ló szerv	Az ar ti ku lá cíó mód ja	A nyelv csap ál lá sa	A hang szá lag ok mű kö dé se
				módja	helye				
p	p	pipa	zöngétlen, két ajakkal képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	ajak	alsó ajak	két ajakkal képzett zár	zárt szájhang	zöngétlen
b	b	baka	zöngés, két ajakkal képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	ajak	alsó ajak	két ajakkal lazábban képzett zár	zárt szájhang	zöngés
t	t	át	zöngétlen, az elülső fogaknál, fogmedernél képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	fog, fogmeder	nyelv elülső része	a fog, fogmeder és a nyelv elülső részével képzett zár	zárt szájhang	zöngétlen
d	d	ad	zöngés, az elülső fogaknál, fogmedernél képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	fog, fogmeder	nyelv elülső része	a fog, fogmeder és a nyelv elülső részével lazábban képzett zár	zárt szájhang	zöngés
ty	ty tj	atya lantja	zöngétlen, a szájpadlás elülső részén képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	elülső szájpadlás	nyelvhát középső része	a szájpadlás elülső része és a nyelvhát középső része között képzett zár	zárt szájhang	zöngétlen

A magyar mássalhangzók összefoglaló táblázata (2)

Ha ng	Írás- jel	Pél- da	Meg ha tá- ro zás	A képzés		Ar ti- ku lá- ló szerv	Az ar ti ku- lá cíó mód ja	A nyelv- csap- ál lá- sa	A hang- szá- lag ok mő kö- dé se
				módja	helye				
gy	gy dj	agy gondja	zöngés, a szájpaddás elülső részén képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	elülső szájpaddás	nyelvhat középső része	a szájpaddás elülső része és a nyelvhat középső része között lazábban képzett zár	zárt szájhang	zöngés
k	k	eke	zöngétlen, a szájpaddás hátdulsó részén képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	hátdulsó szájpaddás	nyelvhat hátdulsó része	a szájpaddás hátdulsó része és a nyelvhat hátdulsó része között képzett zár	zárt szájhang	zöngétlen
g	g	ege	zöngés, a szájpaddás hátdulsó részén képzett felpattanó zárhang	felpattanó zár	hátdulsó szájpaddás	nyelvhat hátdulsó része	a szájpaddás hátdulsó része és a nyelvhat hátdulsó része között lazábban képzett zár	zárt szájhang	zöngés
m	m	malom	zöngés, két ajakkal képzett orrhangú zárhang	orrhang zár	ajak	alsó ajak	két ajakkal képzett zár	nyitott orrhang	zöngés

A magyar mássalhangzók összefoglaló táblázata (3)

Ha ng	A hang képzés módja	Pé lda	Meg ha tá ró zás	A képzés		Ar ti ku lá ló szerv	Az ar ti ku lá cí ó mód ja	A nyelv csap al lá sa	A hang szá lag ok mő kö dé se
				módja	helye				
m <	m n	kámfor honvéd	zöngés, a felső fogsorral és alsó ajakkal képzett orrhangú zárhang	orrhang zár	fog (felső fogsor)	alsó ajak	a felső fogsor és alsó ajak között képzett zár	nyitott orrhang	zöngés
n	n	nap	zöngés, az elülső fogaknál, fogmedernél képzett orrhangú zárhang	orrhang zár	fog, fogmeder	nyelvperem , nyelv elülső része	az elülső fogmeder és a nyelvperem között képzett zár	nyitott orrhang	zöngés
ny	ny	anya	zöngés, a szájpadlás elülső részén képzett orrhangú zárhang	orrhang zár	elülső szájpadlás	nyelvhát középső része	a szájpadlás elülső és a nyelvhát középső része között képzett zár	nyitott orrhang	zöngés
n	n	engem	zöngés, a szájpadlás hátulsó részén képzett orrhangú zárhang	orrhang zár	hátulsó szájpadlás	nyelvhát hátulsó része	a szájpadlás hátulsó, valamint a nyelvhát hátulsó része között képzett zár	nyitott orrhang	zöngés
r	r	ara	zöngés, az elülső fogmedernél képzett pergőhang	pergőhang	elülső fogmeder	nyelvhegy	az elülső fogmedernél a nyelv hegyével képzett zár és rés többszöri váltakozása	zárt szájhang	zöngés

4 magyar mássalhangzók összefoglaló táblázata (4)

Ha ng	Ira- ny jel	Pél- da	Meg ha tá- ro zás	A képzés		Ar ti- ku lá- ló szerv	Az ar ti ku- lá cíó- mód ja	A nyelv- csap- al lá- sa	A hang- szó- lag ok- mó kö- dé se
				módja	helye				
f	f	fa	zöngétlen, a felső fogsor és alsó ajak részével képzett réshang	középrés	felső fogsor	alsó ajak	a felső fogsor és az alsó ajak között képzett rés	zárt szájhang	zöngétlen
v	v	java	zöngés, a felső fogsor és alsó ajak részével képzett réshang	középrés	felső fogsor	alsó ajak	a felső fogsor és az alsó ajak között lazábban képzett rés	zárt szájhang	zöngés
sz	sz	szava	zöngétlen, a fogmedernél képzett nyelvközépi réshang	középrés	fogmeder	nyelvhát elülső része	a fogmeder és a nyelvhát elülső része között képzett szűk rés	zárt szájhang	zöngétlen
z	z	záp	zöngés, a fogmedernél képzett nyelvközépi réshang	középrés	fogmeder	nyelvhát elülső része	a fogmeder és a nyelvhát elülső része között lazábban képzett szűk rés	zárt szájhang	zöngés
s	s	sava	zöngétlen, a fogmeder mögötti részen képzett nyelvközépi réshang	középrés	fogmeder mögött	nyelvhát elülső része, illetve a	a fogmeder mögött a nyelvhát elülső része, illetve pereme között képzett tágabb rés	zárt szájhang	zöngétlen

						nyelv pereme			
--	--	--	--	--	--	-----------------	--	--	--

A magyar mássalhangzók összefoglaló táblázata (5)

Ha ng	Írás jel	Pél da	Meg ha tá ro zás	A képzés		Ar ti ku lá ló szerv	Az ar ti ku lá cíó mód ja	A nyelv csap al lá sa	A hang szá lag ok mű kö dé se
				módja	helye				
zs	zs	Zsazsa	zöngés, a fogmeder mögötti részen képzett nyelvközépi réshang	középrés	fogmeder mögött	nyelvhát elülső része, illetve a nyelv pereme	a fogmeder mögött, a nyelvhat elülső része, illetve pereme között lazábban képzett tágabb rés	zárt szájhang	zöngés
ʃ ʃ	J	kapja rakja	zöngétlen, a szájadlás elülső részén képzett nyelvközépi réshang	középrés	elülső szájadlás	nyelvhát középső része	szájadlás elülső része és a nyelvhat középső része között képzett rés	zárt szájhang	zöngétlen
j	j ly	java folyó	zöngés, a szájadlás elülső részén képzett nyelvközépi réshang	középrés	elülső szájadlás	nyelvhát középső része	a szájadlás elülső része és a nyelvhat középső része között képzett lazább rés	zárt szájhang	zöngés
ʃ ʃ	ch h	pech ihlet	zöngétlen, a szájadlás hátsó részén képzett nyelvközépi réshang	középrés	hátsó szájadlás	nyelvhát középső része	a szájadlás hátsó része és a nyelvhát hátsó része között képzett rés	zárt szájhang	zöngétlen

A magyar mássalhangzók összefoglaló táblázata (6)

Ha ng	Irá- ny- mó- dja	Pél- da	Meg ha tá- ro zás	A képzés		Ar ti- ku lá- ló- szerv	Az ar ti- ku- lá- ció- mód- ja	A nyelv- csap- ál- lá- sa	A hang- szal- ag- ok- mü- kö- dé- se
				módja	helye				
h	h	hó	zöngétlen, a hangszalagok között 10°-os réssel képzett gégeréshang	gégerés	hangszalag- ok	két hangszala- g	a két hangszalag között kb. 10°-os nyílással képzett szűk rés	zárt gégehang	zöngétlen
H	h	mohó	(fél)zöngés, a hangszalagok csillapodó rezgése közben 10°-os réssel képzett gégeréshang	gégerés	hangszalag- ok	két hangszala- g	a gyengén rezgő két hangszalag között kb. 10°-os nyílással képzett szűk rés	zárt gégehang	(fél)zöngés
c	c tsz	cápa játszik	zöngétlen, a fogmedernél képzett zár-réshang	kombinált zár-rés	fogmeder	nyelvhat elülső része	a fogmeder és a nyelvhat elülső részével képzett zár szűk réssé tágul	zárt szájhang	zöngétlen
dz	dz	brindza	zöngés, a fogmedernél képzett zár-réshang	kombinált zár-rés	fogmeder	nyelvhat elülső része	a fogmeder és a nyelvhat elülső részével – lazább izomműködéssel – képzett zár szűk réssé tágul	zárt szájhang	zöngés

A magyar mássalhangzók összefoglaló táblázata (7)

Ha ng	Irá- ny- jel- zés	Pé- l- da	Meg ha tá- ro zás	A képzés		Ar ti- ku lá- ló- szerv	Az ar ti- ku- lá- ció- mód- ja	A- nyelv- csap- ál- lá- sa	A- hang- szá- lag- ok- mü- kö- dé- se
				módja	helye				
cs	cs ts	csap tartsa!	zöngétlen, a fogmeder mögött képzett zár-réshang	kombinált zár-rés	fogmeder mögött	nyelvhegy, illetve nyelvperem	a fogmeder mögött a nyelvhatár, illetve nyelvperem között képzett zár szűk részé tágul	zárt szájhang	zöngétlen
dzs	dzs	lándzsa	zöngés, a fogmeder mögött képzett zár-réshang	kombinált zár-rés	fogmeder mögött	nyelvhegy, illetve nyelvperem	a fogmeder mögött a nyelvhatár, illetve nyelvperem között – lazább izom- működéssel – képzett zár szűk részé tágul	zárt szájhang	zöngés
l	l	lap	zöngés, a fogmedernél képzett oldalréshang	oldalrés	fogmeder	nyelvhegy, illetve nyelvperem	a fogmeder és a nyelvhegy, illetve a nyelvperem között képzett zár és a nyelv két oldalán keletkezett rész	zárt szájhang	zöngés

A táblázatokat Molnár József *A magyar beszédhangok atlasza* (Tankönyvkiadó, Budapest, 1972) című könyve nyomán közöljük.

Hogyan gyakoroltatjuk az ajakartikulációt?

Az ajakartikulációs gyakorlatok megtalálhatók a feladatgyűjtemény *Helyesejtés-tanítás* című fejezetében. Az artikuláció fejlesztése *kiegészíthető* a hangsúly, az időtartam, a hangerő- és a tempóváltás gyakorolásával.

A különböző gyakorlattípusok vezetésekor a pedagógusnak az alábbi szempontokra kell ügyelnie.

1. A feladatgyűjteményben, az *Ajakartikuláció gyakorlása* című fejezet 1. és 2. feladatában leírt gyakorlatok végzésekor magánhangzókból álló hangsorokat ejtenek a tanulók. Norma, hogy az *a* és az *e* hangok mindig röviden, az *á* és az *é* hangok hosszan szóljanak. Az egyes hangsorokat a tanulók utánmondással tanulják meg. A gyakorlatokat célszerű osztálykeretben végeztetni.
2. A gyakorlatok másik típusában olyan rendezett szópárokat ejtetünk ki utánmondás alapján a tanulókkal, amelyekben azonosan a magánhangzók (3. feladat). A szópárok ejtésekor a magánhangzók helyes képzésén túl a tanulóknak ügyelniük kell a megfelelő időtartamra és a hangsúlyra is. Utánmondásos gyakorláskor egy-egy szópárt közösen vagy kisebb csoportokban egyszerre ismétljenek meg a gyerekek.
3. Az artikulációs gyakorlatok harmadik típusa olvasáshoz kötött, ezért kiegészíthető az artikuláció fejlesztése az olvasás gyakorlásával. A hangos olvasás előtt némán olvassák el a gyakorlandó 8–10 szópárt, hogy olvasástechnikai nehézségek ne akadályozzák a helyesejtési normák megtartását. A gyakorlást célszerű 5–10 fős csoportokban végezni, az egy csoportba választott gyerekek hasonló olvasástechnikai szinten álljanak. A szópárokat lehet egyéneként olvastatni, de olvashatja együtt az egész csoport is. Ez utóbbi esetben a szópárokat némán olvastassa el a pedagógus kiejtés előtt, majd egy jelzésre (pl. határozott rámutatás a szavakra) a tanulók közösen mondják ki a szópárt.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ Gyakran találkozhatunk renyhe artikulációval beszélő gyerekekkel, akiknek ajka beszéd közben szinte alig mozog. A pedagógus őket külön is gyakoroltassa úgy, hogy tükröt vetessen a kezükbe, s figyeltesse meg hibás ajakmozgásukat.

A tanulásirányítás normái

- Az artikulációs gyakorlatokat mindig eltűzött, de nem feszes ajakmozgással kell végeztetni.
- Ha a tanulók az egyes szavakban, szópárokban helytelenül ejtik a magánhangzókat, a pedagógus emeltesse ki azokat a szóból, szópárokából, és külön is gyakoroltassa őket, majd ismét ejtesse a szavakat. Például így: dobjuk – dúdol; o–u, ú–o; dogjuk – dúdol.

Gyorsasági gyakorlatok

A gyorsasági gyakorlatokkal az *artikuláló szervek gyors mozgását* fejleszthetjük, továbbá a zöngés-zöngétlen mássalhangzók jó elkülönítését. Így elérjük, hogy fölfokozott szövegmondás esetén is minden egyes szó jól hallható legyen.

Hogyan végeztetjük?

Az artikuláló szervek gyors mozgásának fejlesztése *kiegészíthető* az artikuláció, az időtartam, a hangsúly, valamint a hangerő- és tempóváltás gyakorlásával. Gyorsasági gyakorlatokat a feladatgyűjtemény *Gyorsasági gyakorlatok végzése szótagsorok és nyelvtörők utánmondásával* című fejezete tartalmaz. A gyakorlatokat a tanulók akkor tudják jól elvégezni, ha a szótagsorokat, továbbá a nyelvtörők szövegét ismerik. Ezért a pedagógus első teendője mindig a nyelvtörők szövegének megtanítása a helyesejtési normáknak megfelelően. A gyakorlatok irányításakor a beszédtempó fokozásában a tanítónak mértéktartónak kell lennie. Ugyanis a tempót fokozni csak addig szabad, míg a tanítók nem vétenek helyesejtési hibákat. Nincs értelme a gyakorlásnak, ha a gyerekek artikulációs, hangsúly- vagy időtartamhibákat követnek el. A gyakorlatokat osztálykeretben célszerű végeztetni.

A tanulásirányítás normái

1. A gyorsasági gyakorlatok előtt célszerű artikulációs vagy hangadás-technikai gyakorlatokat végeztetni.
2. Jó, ha a pedagógus a nyelvtöröket a gyors tempóban mondva be tudja mutatni, így a tanulókat ezzel is motiválja a tempó fokozására.

Ritmusgyakorlatok

A ritmusgyakorlatok a beszédritmus hibáinak, a pattogásnak és a lepegésnek megelőzése, illetve korrekciója, továbbá a versmondástanítás előkészítése érdekében célszerű végeztetni.

A magyar beszéd ritmusát a hosszú és rövid szótagok megkülönböztetése jellemzi. Rövid a szótag, ha a szótagot alkotó magánhangzó rövid, és ha a rövid magánhangzó után csak egy mássalhangzó következik (pl.: ha, mer, egy, fa, tör). Hosszú a szótag, ha a szótagot alkotó magánhangzó hosszú, illetve ha a rövid magánhangzó után egynél több vagy hosszú mássalhangzó található (pl.: hír, gőz, hozd, süss).

A pattogva beszélő szinte minden szótagot egyformán röviden ejt.

A lepegő beszédű a szótagok hosszát megnyújtja, a rövid magánhangzókat is hosszan ejti.

Hogyan gyakoroltatjuk a helyes beszédritmust?

A gyakorlatokat a feladatgyűjtemény *Ritmusgyakorlatok végzése* című fejezete tartalmazza, ezenkívül az *Olvasástanulás II.* transzparencsorozat 2.1, 1.1, 2.3 jelzetű lapjai is alkalmasak a ritmus gyakorlására. Mivel a gyakorlás az olvasással összekapcsolva történik, a tanítás *feltétele*, hogy a gyerekek szóképesen tudjanak olvasni. A beszédritmus fejlesztése *kiegészíthető* az artikuláció és a hangsúly gyakorlásával, valamint a versmondással is.

A tanítás lépései:

1. A ritmusgyakorlatokat rövid, majd hosszabb szavakból összeállított szósorokon végeztetjük először, a feladatgyűjtemény szerint úgy, hogy megismertetjük a tanulókkal a rövid (U) és a hosszú (–) szótagok jelét (1. és 2. feladat). Majd a jelölésnek megfelelően olvastatjuk a szavakat, ügyelve arra, hogy a tanulók a rövid szótagokat valóban röviden, a

- hosszúakat pedig hosszan ejtsék. A ritmus érzékeltetésére a pedagógus a gyerekekkel halkán tapsoltathatja is a megfelelő ritmusértékeket a szósorok közös olvasása közben.
2. Gyermekversek ritmizált mondásával is gyakorolják a gyerekek a helyes beszédritmust (3. és 4. feladat). A verseket olvashatják a tábláról, az írásvetítőről és a *Csillagjáró Fehér Ráróból*, de mondhatják kívülről is.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- Δ A pattogó vagy lepeggő beszédű gyerekekkel naponta végeztessen a pedagógus ritmusgyakorlatokat. Tapintatosan tudatosítsa velük ezt az ejtési hibájukat. Hangos olvasás előtt adjon instrukciót a hosszú hangok hosszú, a rövid hangok rövid ejtésére. Ha a tanuló olvasás közben már nem követnek el ritmushibát, vagyis képesek az önkorrekcióna, a pedagógus dicsérje őket, és készítse arra, hogy spontán beszédben is ügyeljenek a helyes beszédritmusra.

A tanulásirányítás normái

- A ritmusjeleket a tanulóknak a szavakon, verseken önállóan nem kell jelölniük! Ezt a tanítói minta alapján végezzék a gyerekek.

A versek ritmizált mondását mindenkor kövesse az adott vers helyes, normához igazodó előadása is.

Időtartam-gyakorlatok

Az időtartam-gyakorlatokkal az a célunk, hogy a tanulókat a beszédhangok időtartamának: rövidegének, hosszúságának tudatos megkülönböztetésére készítsük. Ezzel alapozzuk meg a helyesejtés mellett a jó helyesírást is.

Hogyan gyakoroltatjuk az időtartam helyes ejtését?

Az időtartam-gyakorlatok leírását a feladatgyűjtemény *Időtartam érzékeltetésének gyakorlása* című fejezete tartalmazza. A gyakorlásra alkalmasak még az *Olvásástanulás II.* transzparencsorozat 2.1, 2.2, 2.3 jelzetű lapjai.

Az időtartam gyakorlása *kiegészíthető* az artikuláció, a hangsúly, a hangerőváltás gyakorlásával, valamint a hangos olvasás fejlesztésével is, mivel a tanulók a gyakorlatok nagy részét olvasással egybekötve végzik (2. és 3. feladat).

A gyakorlatokat különféle szósorokon végeztetjük.

a) Olyan szósorokon, amelyek eseteiben a fonematizálódás az ún. hosszúság-rövidség alapján létesült (1. és 2. feladat). Ilyenkor a gyakorlás előtt vagy közben a pedagógus értelmezze a szavak jelentését.

b) Olyan szósorok olvasásával, kiejtésével is gyakoroltatjuk, amelyeknek célja az egyes fonémák időtartamának és egyben hangszínének a „beállítása” (3. feladat).

A szósorok olvastatását és a korrigálást a pedagógus pontos terminológiahasználattal irányítsa. Noha a feladatgyűjteményben leírt gyakorlatok instrukciója pontos, itt külön felhívjuk a figyelmet a hangjelöléssel kapcsolatos terminológiahasználatra. Pl. a „könnyű” szó kiejtésekor *hangokat*: magánhangzókat és mássalhangzókat ejtünk; mégpedig rövid k és ö, valamint hosszú ny és ü hangokat. Amikor leírjuk a könnyű szót vagy elolvassuk azt, *betűket* írunk le vagy betűket olvasunk. Magán- és mássalhangzót jelölő betűket. Egy rövid

(ö) és egy hosszú (ű) magánhangzót jelölő betűt, továbbá egy rövid (k) és egy hosszú (nny) mássalhangzót jelölő betűt. A hosszú magánhangzókat és mássalhangzókat tehát nem írjuk, hanem ejtjük. Írásban a hosszúságot magánhangzók esetében vonással, mássalhangzók esetében betűkettőzéssel jelöljük.

A tanulásirányítás normái

- A tanulók hangos olvasás és versmondás közben elkövetett időtartamhibáit javítani, javíttatni kell.
- Az időtartam-gyakorlatokat 5–10 fős csoportokban célszerű végeztetni.

Hangsúlygyakorlatok

Egy-egy szótagnak a többihez viszonyított nagyobb hangerővel történő ejtését nevezik *hangsúlynak*. Mondják nyomatéknak is. A kiemelt nyomatékú szótagot hangsúlyosnak, az átlagos hangerejét hangsúlytalannak hívják. A hangsúly, a főhangsúly a magyarban általában a szó első szótagjára esik, de ez nem azt jelenti, hogy minden szó minden helyzetben hangsúlyos. A hangsúly a mondatban él. Az első személy a második személy számára a mondatból egyes nyelvi egységeket: szavakat, szókapcsolatokat vagy akár egy ragot kiemel. Szokás elkülöníteni a szó-, a szakasz- és a mondathangsúlyt.

Hogyan tanítjuk?

A hangsúlygyakorlatokat a feladatgyűjtemény *A hangsúlyozás gyakorlása* című fejezete tartalmazza, de gyakorlási lehetőséget adnak még az *Olvasástanulás II.* transzparencsorozat 3.1, 3.2 jelzetű lapjai is. A helyes hangsúly tanítása *kiegészíthető* az időtartam, az artikuláció, valamint az olvasás gyakorlásával. A hangsúlygyakorlatok bevezetésekor a pedagógus sokszori mintaadással érzékeltesse a tanulók számára, hogy a hangsúlyozást hangerőtöbblettel vagy magassági kiemeléssel érzük el. Sokszori helyes utánmondással a tanulók képessé válnak arra, hogy hangsúlyhibájukat nevelői felszólításra korrigálni tudják. Mivel a kisiskolások nehezen tudnak dönteni arról, hogy egy adott mondatban mi a kiemelendő lényeg, illetve a kiemelendő új, ezért az olvasáshoz kötött hangsúlygyakorlatok esetén a pedagógus jelölje vagy jelöltesse a hangsúlyjeleket. A főhangsúlyt kétszeri, a mellékhangsúlyt egyszeri aláhúzással. Majd tanítsa meg a jeleknek megfelelő olvasást. Mindez természetesen mintaadással és utánzással történjen (1–9. feladat).

A hangsúlyáthelyezés tanításakor a tanító a hangsúlyhely változtatása után értelmezze vagy értelmeztesse, mit emel ki a beszélő, mit tart fontosnak hangsúlyozni, esetleg mivel lehet szembeállítani. (Veszek ceruzát, illetve Ceruzát veszek.) A hangsúlygyakorlatokat célszerű csoportokban közösen és egyénileg is végeztetni.

A tanulásirányítás normái

- A tanulók az olvasáshoz kötött hangsúlygyakorlatok előtt mindenkor olvassák el némán a szavakat, szókapcsolatokat, mondatokat.

- Ha a tanulók olvasás közben hangsúlyhibákat követnek el, mindig javíttatni kell a hibát. Tehát a helyes hangsúlyozást ne csak a hangsúlygyakorlatok végeztetésekor tartassa meg a pedagógus.

Hanglejtésgyakorlatok

A *hanglejtés* az egymást követő beszédhangok magassági váltakozása, hullámváltozása. Szorosan a hangsúlyhoz, a hangerőhöz társul, tehát a hangsúlyváltozás, hanglejtésváltozás is. A hanglejtés alapegysége a szakasz: hangsúlytól hangsúlyig terjed. A hanglejtésnek nyelvünkben ötféle mozgása lehetséges:

- a) *ereszkedő*, ha a dallamvonal fokozatosan süllyed: ;
b) *emelkedő*, ha fokozatosan fölfelé emelkedik: ;
c) *eső*, ha hirtelen esik: ;
d) *szökő*, ha hirtelen emelkedik: ;
e) *lebegő*, ha egyenlő magasságban marad: .

A magyar beszéd alapvető hanglejtésformája: *ereszkedő*. A *kérdő* mondatok hanglejtésformája *elől eső* abban az esetben, amikor a kérdő névmás, kérdő határozószó vagy -e kérdőszó szerepel benne. *Emelkedő*, *végén eső* a hanglejtés azokban a kérdő mondatokban, amelyekben kérdésre utaló nyelvi elem (kérdő névmás, kérdő határozószó, -e kérdőszó) nincs. Az ilyen, ún. eldöntendő kérdések esetén csak a hanglejtés segít a kérdés felismerésében.

Mivel a tanulók hanglejtéshibákat nem élő beszéd közben, hanem hangos olvasás során követnek el leginkább, ezért a hanglejtéstanítást már az olvasástanítás időszakában kezdjük. Az első osztályban a mondatzáró írásjelek helyes hanglejtéssel történő olvasását tanítjuk meg, különös tekintettel a kérdő mondatokra.

Hogyan tanítjuk?

A hanglejtéstanítás *feltétele*, hogy a tanulók a szóképolvasás során megismert szavakat és a belőlük szerkesztett mondatokat el tudják olvasni. A hanglejtés tanítása *kiegészíthető* a hangsúly és az időtartam gyakorlásával. A hanglejtésgyakorlatokat a feladatgyűjtemény *A hanglejtés gyakorlása* című fejezete tartalmazza. Az ott leírt gyakorlatok az első félévben, a szóképolvasás időszakában végeztetendők. A hanglejtés további gyakorlása a hangos mondat-, illetve szövegolvasás közben történik. Erre bármely szöveg alkalmas a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyvből.

A tanítás szakaszai:

1. Az első szakaszban rövid, három-hat szavas, egyszerű kijelentő és kérdő mondatokat olvastatunk helyes hanglejtéssel.
 - a) A tanító írjon fel, vagy rakjon ki szóképekből néhány mondatot a táblára. Nevezze meg a mondatvégi írásjeleket, majd mutassa be a mondatolvasást helyes hanglejtéssel.
 - b) A tanulók közösen és egyénileg is ismételjék meg az olvasást helyesen. Hibázáskor a tanító ismét adjon mintát, és nevezze meg a hibát: „nem volt jó a hanglejtés”, „nem zártatok a mondatot”.

- c) A gyakorlás időszakában a tanító minden hibás hanglejtést javítasson a fenti módon. Azokat a tanulókat, akik már képesek az önkorrekcióna is, mindig dicsérje meg.
2. A második szakaszban már nem egy-egy mondatot, hanem rövid szöveget kell a tanulóknak helyes hanglejtéssel olvasniuk a *Csillagjáró Fehér Ráróból*. A gyakorlás során eleinte célszerű álló vonalakkal jelölni a mondatok végét, hogy kellően felhívó legyen. A gyerekek figyelmét ugyanis ebben az időszakban még a dekódolás köti le, nem figyelnek a mondatvégi írásjelekre, ezért lebegő a hanglejtésük.

A tanulásirányítás normái

- A pedagógus minden esetben javíttassa a tanulók hibás hanglejtését.
- A kérdő mondatok helyes hanglejtésének tanításakor első osztályban a pedagógus ne bocsátkozzon magyarázatokba, helyette minta alapján korigáltasson.

Hangkapcsolat-gyakorlatok

A hangkapcsolat-gyakorlatokkal a mássalhangzó-kapcsolódásakor fellépő *hasonulásnak*, *összeolvadásnak* a helyesejtési normákhoz igazodó eseteit gyakoroltatjuk. Arról van szó, hogy az egymás mellé kerülő két vagy több mássalhangzó a hangképzés tekintetében különbözik egymástól. Ezért ejtésben közelednek egymáshoz, vagy pedig egy új, harmadik keletkezik helyettük. A nyelvművelő irodalomban leírt, a mássalhangzó-hangkapcsolódás törvényeivel összefüggő normák közül első osztályban a következőket gyakoroltatjuk.

Zöngéesség szerinti részleges hasonulás. Kötetlen beszédben és olvasásban az természetes és helyes, ha a zöngétlen hang helyett a rákövetkező zöngés hatására a megfelelő zöngéset (pl. mákdaráló), viszont zöngés helyett a rákövetkező zöngétlen hatására a megfelelő zöngétlent (pl. dobpergés) ejtjük.

A képzés helye szerinti részleges hasonulás. Az n hangot különleges helyzetben a képzés helyének megfelelően hasonítja például a p és a b. E két hang előtt az n m-mé alakul át (pl.: színpad – szímpad, különböző – külömböző).

Teljes hasonulás. A teljes hasonulás többségére az íráskép nem utal. Ezek helyes ejtésénél nem kötelező a teljes hasonulásra törekedni (pl.: anyja). Nem fogadható el viszont az a fajta ejtés, amely a kapcsolatok határán lévő mássalhangzókat betű szerint ejti (pl.: anyja).

Összeolvadás. Az összeolvadás esetében két különböző hangból egy harmadik, rendszerint hosszú hang keletkezik. Az összeolvadás esetében a betűejtés súlyos hiba. Nem hiba viszont az egyszer, nagyság stb. szavakban a tysz-, illetve a tysz-szerű ejtés.

Hogyan tanítjuk a hangkapcsolatok ejtését?

A hangkapcsolat-gyakorlatokat a feladatgyűjtemény *A hangkapcsolatok ejtésének gyakorlása* című fejezete, valamint az *Olvasástanulás II.* transzparencssorozat 4. jelzetű lapjai tartalmazzák.

Tanításának *feltétele*, hogy a tanulók a teljes betűkészlettel tudjanak szavakat olvasni. (Ugyanis a beszélők a spontán beszéd során viszonylag ritkán vétenek hangkapcsolathibákat, felolvasáskor annál inkább.)

A hangkapcsolatok gyakorlása *kiegészíthető* a hangsúly és az időtartam együttes gyakorlásával.

1. A gyakorlás során a pedagógus írja fel a táblára a feladatgyűjteményben megadott (1–3. feladat) hasonulást, illetve összeolvadást tartalmazó szavakat oszlopszerűen, majd emelje ki (írja át színessel vagy húzza alá) a kritikus mássalhangzót jelölő betűket.
2. A tanulók kis csoportban együttesen és egyénileg is olvassák el helyesen a szavakat.
3. Hibázás esetén a tanító vagy egy nem „betűejtő” tanuló adjon mintát. A javítás utánzással történjék.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

△ A tanulók között előfordul olvasás közben néhány betűejtő. Leszoktatásuk többszöri és intenzív gyakorlást igényel. A pedagógus az elolvasandó szövegekben húzassa alá ezekkel a tanulókkal a kritikus szavakat, majd a szöveg hangos olvasása előtt gyakoroltassa a hangkapcsolatok helyes kiejtését.

A tanulásirányítás normái

- A hangkapcsolat-gyakorlatokat kisebb (7–10 fős) csoportokban kell végeztetni.
- A hangos szövegolvasás során elkövetett hangkapcsolathibákat minden esetben javíttatni kell.

Hangerőváltási gyakorlatok

A hangerőváltás tanításával az a szándékunk, hogy a tanulók a hangerejüket tudják fokozatosan növelni vagy csökkenteni. Röviden: legyenek képesek *hangerejüket* a közlési helyzetekben *szabályozni*.

Hogyan tanítjuk?

A hangerőváltás tanítására külön feladatsorokat nem tartalmaz a feladatgyűjtemény. Viszont a légzéstechnikai, az artikulációs és a hangadás-technikai gyakorlatok instrukciót adnak a hangerő minőségére és váltására vonatkozóan is.

A tanítás lépései:

1. A tanítás kezdetkor a hangerőbeli fokozatokat mutassa be a pedagógus egy ismert versen vagy mondókán, és nevezze is meg ezeket: suttogó, halk, közepes és hangos.
2. A tanulók ismételjék meg közösen, többször, más-más hangerővel (a suttogótól a hangosig) a verset. A hangerőváltás gyakorlása során a pedagógus törekedjen arra, hogy a gyerekek a gyakorlatban közölt hangerőbeli fokozatokat pontosan tartsák meg.

Ahhoz, hogy a tanulók hangerejükkel biztonságosan tudjanak bánni, nem elegendő csupán a helyesejtési gyakorlatok elvégzése. Nagyon fontos az is, hogy a tanteremben a pedagógus a tanulókkal, valamint a tanulók egymás közt is középhangerővel, illetve halkán érintkezzenek. A megszokott hangos, kiabáló beszédre a gyerekeket nem könnyű leszoktatni, különösen nem akkor, ha a pedagógus maga is a hangos beszédhez szokott.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

Δ Jól ismertek a túlságosan hangosan beszélő gyerekek, akik hosszas, többhónapos, féléves gyakorlás ellenére is nehezen szoktathatók le a hangos beszédről.

Δ Ritkább a halk és a kemény hangindítású gyerek, akinek megterhelő, ha a csoportban középhangerővel kell megszólalnia. A szorongó gyerekek ilyenek.

Mindkét típusra érvényes, hogy a pedagógus lehetőleg mindenfajta megszólalásuk előtt instrukciót adjon nekik a hangerőre vonatkozóan.

A tanulásirányítás normái

□ A pedagógus hangereje minta a tanulók beszédének alakulásában, ezért ügyelnie kell a halk tónusra, illetve a középhangerőre.

A helyesejtés gyakorlatrendszerének bemutatása után táblázatszerűen összefoglaljuk, milyen gyakorisággal, mennyi ideig végezzük az egyes gyakorlattípusokat első osztályban.

A gyakorlat neve	Milyen gyakorisággal végezzük?	Mennyi ideig végezzük
Légzéstechnikai gyakorlat	naponta	3–4 percig
Hangadás-technikai gyakorlat	naponta	1–2 percig
Artikulációs gyakorlat	naponta	2–3 percig
Gyorsasági gyakorlat	hetente legalább 2 alkalommal	2–3 percig
Ritmusgyakorlat	hetente legalább 2 alkalommal	3–4 percig
Időtartam-gyakorlat	naponta	3–4 percig
Hangsúlygyakorlat	naponta	3–5 percig
Hanglejtés-gyakorlat	naponta	3–5 percig
Hangkapcsolat-gyakorlat	hetente legalább 3 alkalommal	2–3 percig

A helyesejtési hibák felismerésének és javításának tanulása

A helyesejtés gyakorlatrendszerének végeztetésével kifejlesztjük a tanulók beszédhallását és beszédszerveik differenciált működését. E képességek birtokában lehetővé válik az is, hogy mások és önmaguk elhangzó beszédében egyaránt felismerjék és pontosan megnevezzék, majd javítsák a különféle helyesejtési hibákat. Ezáltal tovább finomul beszédhallásuk, és fejlődik kiejtésük.

Hogyan tanítjuk?

A tanítás *feltétele*, hogy a tanulók tudják minta alapján korrigálni artikulációs, időtartam-, hangsúly-, hangkapcsolat- és hanglejtéshibáikat. Pl.: „Ejtsd hosszán az ő hangot, mint én: szőlő.” Vagy: „Ereszkedő legyen a hanglejtésed.”

A helyesejtési hibák felismertetéséhez a pedagógusnak ismernie kell, hogy a 7–8 éves gyerekek milyen artikulációs-, időtartam-, hangkapcsolat-, hangsúly- és hanglejtéshibákat vétének. Ezeket a hibákat típusonként mutassa be a pedagógus magnószalagról, majd elemeztesse a hallottakat: állapítsák meg a tanulók, mely szavakban, mondatokban vettek észre hibát. Próbálják felidézni és hasonlóan hibásan ejteni ők is, majd nevezzék meg a problémát. Ilyen nyelvi formákat lehet használniuk: pl. *artikulációs hiba* esetén: „Nem jó képezte a ... hangot (vagy hangokat) a beszélő” *időtartamhiba* esetén: „Röviden (vagy hosszán) ejtette a .. hangot (vagy hangokat), pedig hosszán (vagy röviden) kellett volna.”; *hangkapcsolat-hiba* esetén: „Betűejtéssel olvasta a ... szavakat.”; vagy „Dj-t ejtett ggy helyett.”; *hangsúlyhiba* esetén: „Nem tett kellő nyomatékot (hangsúlyt) a szavak első szótagjára.”; illetve „Hibásan hangsúlyozta a verset.”; *hanglejtéshiba* esetén: „Hibás volt a hanglejtése.”; vagy „Nem zárta a mondatait.”. A hibák megnevezése után javítsák azokat: ejtsék helyesen a szavakat, mondatokat egyénekenként és közösen is.

Miután a gyerekek képesek felismerni és megnevezni, valamint korrigálni egy-egy magnetofonról hallgatott beszéd hibáit, javíttatni kell velük saját hibáikat is, mégpedig a következő helyzetekben: hangos olvasás közben, válaszolás esetén, versmondás közben. Nem kell javíttatni a tanulók kiejtését szóbeli szövegalkotáskor, illetve mimetikus játék során.

A tanulásirányítás normái

- A helyesejtési hibák felismerésének és javításának tanulásakor egy órán egyszerre csak egytípusú hibával ismerkedjenek meg a tanulók. Hallgassák meg a magnóról, és azt elemezzék.
- A helyesejtési hibák javítása ne időszakos, hanem állandó és folyamatos legyen.
- A hibák korrigálása ne legyen se a pedagógus, se a tanulók részéről bántó, bárkit is megbélyegző.

A helyesejtési normákhoz igazodó versmondás tanítása

A *versmondás* olyan reprodukív tevékenység, amelyet a versszöveg határoz meg. A versmondó a helyesejtési normákhoz igazodva közvetíti a költői üzenetet a hallgató(i)nak a spontaneitás látszatát keltve úgy, hogy saját élményeit is belevetíti.

A *helyesejtési normákhoz igazodó versmondás* olyan reprodukív tevékenység, amelyben a szünettartás helyeit, a fő- és mellékhangsúlyokat, a hanglejtést, a gyorsasági, hangerő- és hangmagassági váltásokat a versszöveg határozza meg. A helyesejtési normákhoz igazodó versmondás tanítása, vagyis az interpretációra történő felkészítés kétféle módon történik az első osztályban:

1. versmondás utánmondással;
2. versmondás olvasott vers alapján.

A tanulóknak mindkét esetben csupán a tanult versnek megfelelő, helyes levegővételre, a szünettartásra, a fő- és mellékhangsúlyok megtartására kell ügyelniük. A vers által „meghatározott” váltásokat (hangerő, tempó, magassági) első osztályban még nehéz tanítani.

Versmondás utánmondással

A tanítás *feltétele*, hogy a gyerekek legyenek képesek a ki- és belégzésük szabályozására, valamint tudják érzékelni a nyomatékot. A folyamat *kiegészíthető* az artikuláció, az időtartam, a hanglejtés gyakorlásával.

Hogyan tanítjuk?

A megtanítandó verseket a feladatgyűjtemény *A helyesejtési normákhoz igazodó versmondás tanítása* című fejezete tartalmazza a hangsúlyok, a szünettartási helyek és az időtartam-problémák megjelölésével (1–11. feladat).

A tanulók mindegyik verset a tanító által meghatározott menetben tanulják meg. Ennek lépései:

1. A tanító bemutatja az egész verset szerzővel, címmel együtt.
2. A feladatgyűjteményben javasolt szakaszok sorrendjében egy-egy szakaszt együttmondással addig gyakorolnak, míg a levegővétel és a hangsúly nem tökéletes.
3. Az újonnan tanult részhez az előző(ek)t hozzákapcsolják.
4. Az egész verset együtt, majd többen egyénekenként is elmondják.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

Δ Jól felismerhetők a nagy hangerejű, rendszerint önmagukat nehezen fegyelmező, feltűnni vágyó tanulók, akik a tanítói instrukcióra és mintára, valamint társaikra nem tudnak tekintettel lenni. A pedagógus tapintatosan mondja meg nekik a hibát, és velük halkán, külön is gyakoroltassa a verset.

Δ A másik típusba a halk, „motyogó”, szorongó tanulók tartoznak. Velük feltétlenül külön is kell foglalkozni. A versmondás előtt végezzenek artikulációs gyakorlatot, majd egy-két mintaszerűen verset mondó gyerekekkel együtt gyakoroljanak.

A tanulásirányítás normái

- A tanító és a tanítók közös versmondása a középhangerőnél halkabb legyen.
- Ha a vers a tanulók számára ismeretlen szót tartalmaz, azt a tanítónak értelmeznie kell vagy „cselekvő szóelemzéssel” bemutatnia.
- A verstanulás és korigálás jó hangulatú legyen.
- Egy-egy vers megtanítására 5–6 percnél többet nem célszerű fordítani.
- Verset tanítani helyesejtési tréning után érdemes.

- A már megtanult verseket pihenésképpen érdemes többször elmondani.
- A tanító a versmondás javításakor hosszas, fárasztó magyarázat helyett rövid instrukciókat mondjon és adjon mintát.

Versmondás olvasott vers alapján

A tanítás *feltétele*, hogy a gyerekek az elmondandó verset ismerjék és értsék. Ez azt jelenti, hogy a versmondás-tanulást megelőzően a műveket a pedagógusnak elemeznie, elemeztetnie kell. Ezenkívül feltétel még az is, hogy a gyerekek a ki- és belégzésüket szabályozni tudják, továbbá érzékeljék a nyomatékot. Ismerjék a fő- és mellékhangsúly jelét.

Hogyan tanítjuk?

A megtanítandó verseket a *Verstanítás I. hangosított transzparensorozat a versmondás tanuláshoz* című taneszköz és a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyv tartalmazza. Mivel a *Verstanítás I.* hangosított transzparensorozaton a narrátor szövege irányítja a gyerekek versmondás-tanulását, ezért arról itt nem szólunk, hanem csak az irodalomkönyvben lévő versek elmondásának tanítását írjuk le.

1. A pedagógus vetesse észre vagy maga mutassa meg a versben az egyes mondatokat lezáró hanglejtéssorozatokat. Jelöltesse ezt a megfelelő helyeket (sorvégeken vagy sorközben) álló egyenesekkel. A rövidebb szünet jele: |, a hosszabb szünet jele: ||.
2. Az egyes szólamokon belül jelöltesse a főhangsúlyos és a mellékhangsúlyos szavakat. (Ezek jele: főhangsúly: == mellékhangsúly: — .)
3. Hullámos vonallal (~) jelöltesse a versben a legfontosabb időtartam- és hangkapcsolat-problémákat.
4. Szakaszonként (versszakonként vagy más nagyobb szakaszonként) mutassa be a verset a jelölésnek megfelelően, majd több tanuló ugyanúgy ismétlje meg.
5. A már gyakorolt szakaszokat kapcsolják egymáshoz, végül az egész verset mutassa be két-három tanuló.

A tanulásirányítás normái

- A *Verstanítás I.* hangszalag és transzparens egy-egy versét több órán keresztül kell tanítani, mert az 5–8 percnél hosszabb gyakorlás kifárasztja a gyerekeket.
- A tanulók lehetőleg tanuljanak meg minden verset normához igazodóan felolvasni a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyvből, a hangsúly- és szünetjelek előzetes beírása után.
- A versmondás tanulását – ha az olvasás alapján történik – célszerű csoportokban végezni.

Mit jelent a beszédfejlesztés, a kommunikációtanítás?

Olyan *szöveget létrehozó tevékenység irányítását*, amely tekintettel van a kiejtési normák mellett a beszédhelyzetekből következő, ún. kommunikatív normákra, sőt még a keletkező

szöveg szabályaira is. A fejlesztés feltétele a mindennapi érintkezésekkel (kommunikációval) kapcsolatos követelmények mérlegelése, majd a lehetséges beszédfejlesztő (beszédkedvet fokozó, a beszélés lehetőségeit biztosító) eljárások, gyakorlatok feltárása és összegyűjtése.

A beszédfejlesztés hatékonyan a szóbeli szövegalkotás gyakoroltatásával történhet. Ezt 8–10 fős kis csoportokban lehet eredményesen végezni. A csoportképzés alapja a tanulók nyelvhasználatának szintje lehet. Ennek alapján általában 2–4, különböző fejlettségű kis csoportot alakíthat ki a tanító osztályonként.

A szóbeli szövegalkotás tanítása

Mit jelent a kapcsolatfelvétel tanítása?

A kapcsolatfelvétel tanításán *a köszönés, a bemutatkozás és a megszólítás* nyelvi formáinak, valamint a hozzájuk kapcsolódó illemszabályoknak az összegyűjtését és gyakoroltatását értjük.

A köszönés tanítása

A köszönés tanításán a köszönés és visszaköszönés – gyerekek és gyerekek-felnőttek között használt – nyelvi formáinak (Jó napot kívánok!! Jó reggelt kívánok!! Jó estét kívánok!! Viszontlátásra!! Kezét csókolom!! Csókolom!! Szervusz! Szevasztok! Szia! stb.) megtanítását értjük elsősorban. A nyelvi formák megtanítása mellett nagyon fontos a köszönésre vonatkozó legfontosabb – gyerekeket érintő – illemszabályok ismertetése, valamint a napi gyakorlatban ezek megtartatása.

Hogyan tanítjuk?

Megjegyezzük, hogy a köszönés tanításáról leírtak nagy része az olvasó számára evidenciaként hat. Mégis szükségesnek találtuk részletező leírását, hogy explicitte tegyük: az illemszabályok tanításán túl fontosnak tartjuk azon szerepek és szituációk föltérképezését, amelyekbe egy elsős kisgyerek kerülhet. Az illetudó köszönési szokások kialakulásának lényegét e szerepekben és szituációkban való helytállás gyakoroltatásában látjuk.

A köszönés tanítása négy szakaszra bontható:

1. A köszönés és visszaköszönés nyelvi formáinak tanítása és gyakoroltatása.
2. A köszönésre (és visszaköszönésre) vonatkozó illemszabályok (normák) bevezetése és értelmezése.
3. Az illetudó köszönés gyakoroltatása a tanító által teremtett mesterséges szituációkban szerepjátékokkal, bábjátékkal.
4. Az illetudó köszönés gyakorlása mindennapi (valóságos) helyzetekben.

A tanítás szakaszai:

1. *a)* A köszönés nyelvi formáinak összegyűjtése frontálisan történhet, beszélgetés keretében. Például ilyen kérdésekkel: „Hogyan köszönhettek a felnőtteknek reggel (délben, este)?

Hogyan lehet köszönni búcsúzásakor? Ha egy gyerek találkozik egy felnőttel, kinek kell először köszönnie? Milyen hangerővel kell köszönni?”

- b) Ha a gyerekek a tanító segítségével már elegendő köszönési formát gyűjtöttek össze, bábok segítségével rövid gyakorlást lehet végezni (többnyire felnőtteket ábrázoló bábokat érdemes használni).

„Hogyan köszönhetsz a néninek, ha reggel találkozol vele? Mit szoktál mondani a szüleidnek lefekvés előtt? Hogyan köszönnél, ha elbúcsúzol ettől a bácsitól?” Stb. Minden választ több tanulóval is ismételtessünk meg (minél többen köszönjenek a bábuknak).

////////////////////////////////////)

továbbiakban szituációs játékokkal, valamint bábozás segítségével ki kell választani azokat a tanulókat, akik bizonytalanul használják vagy egyelőre nem tudják alkalmazni az összegyűjtött köszönési sémák mindegyikét. Ebben a fázisban feltétlenül a kis csoportos játékot javasoljuk, mert csak így nyílik lehetőség minden egyes gyerek megítélésére.

A gyerekeket 5–6 fős csoportokban szólítsuk játszani. E játék folyhat a padsorokban ülve az egymáshoz közel ülő gyerekekkel, de teljesen elkülönített helyen is, és folyhat szünetben, várakozási időben stb. Például így: „A bábu fiatal néni (asszony), akivel reggel találkoztok. Hogyan köszönhetek neki?” Vagy öreg férfit játszva bábuval: „Hová mész ilyen késő este, te fiú?”

Egy-egy csoport esetében törekedni kell arra, hogy minden gyereknek megközelítően minden köszönési formát alkalmaznia kelljen. A játék során bizonytalan, kevés nyelvi formát használó tanulókkal a továbbiakban addig kell alkalmazni e szituációs játékokat, amíg biztonságossá nem válnak a köszönési formák alkalmazásában. A gyakorláshoz a feladatgyűjtemény *Beszédfejlesztés, kommunikációtanítás* című fejezetéből válogathatunk feladatokat.

2. A köszönésre vonatkozó illemszabályok ismertetésére több formát is javasolunk. (Lásd a feladatgyűjtemény *Köszönés felnőtteknek és gyerekeknek* című fejezetét!!)

- a) Lehet a gyerekektől frontális munkaformában kikérdezni az illemszabályokra vonatkozó ismereteiket, majd az illemszabályokat véglegesformában megfogalmazni. (Pl.: „Mit tudtok arról, hogy milyen helyzetekben és kiknek illik köszönnötök?”) A beszélgetés során összegyűlt illemszabályokat – ha szükséges – a tanító kiegészítheti. Ha a gyerekek tudják, maguk fogalmazzák meg őket.

Lehet kis csoportban, szóban ismertetni a köszönésre vonatkozó normákat. (Pl.: „Elmondom, hogy mely esetekben illik köszönnötök. Most a bábokkal néhány jelenetet játszom el. Állapítsátok meg, melyik illemszabály ellen vétettek a bábok, aztán játsszátok el helyesen a jelenetet!”)

- b) Arra, hogy a gyerekek kit tekintenek ismerősnek, külön ki kell térni. Ismerős például a tanító néni férje, gyereke. Ismerősök az osztálytársaik szülei, nagyszülei, testvérei, ha legalább látásból ismerik őket. És ismerősök az iskolában dolgozó felnőttek. Ismerős a buszsofőr, aki naponta szállítja a bejáró gyerekeket, az eladó, akinél rendszeresen vásároljuk a tejet, kiflit vagy ceruzát, rajzlapot. (Névvel vagy foglalkozással megjelölt konkrét példákat kell gyűjteni.)

- c) Ez alkalommal kell megfigyeltetni a gyerekekkel azt is, hogy a köszönő és a köszöntött távolsága befolyásolja a köszönés hangerejét. A gyerekek páronként egy-egy bábút húzhatnak a kezükre, majd egyes párok egymáshoz közel, mások egymástól jó távol „találkozzanak” és köszöntsék egymást. A tanulók megfigyelhetik és

megfogalmazhatják, hogy a távolságnak megfelelően hogyan változott és helyesen alakult-e a köszönő és a visszaköszönő szereplők hangereje.

- d) Tudnunk kell, hogy a fenti szituációban a köszönő (kapcsolatfelvevő) szerep bemutatásával és gyakoroltatásával azonos súlyú feladatunk a köszönést fogadó és visszaköszönő szerep bemutatása, valamint a szerepcserhelyzet felismertetése. Mikor kerül egy gyerek a visszaköszönő szerepébe? Ha nem veszi észre az ismerős felnőttet, és az ráköszön; ha ismeretlen felnőtt szólítja meg; ha elfelejt köszönni egy ismerős felnőttnek. Ezekben az esetekben nagyon udvariasan, jól érthetően, lehetőség szerint középhangerővel kell a gyerekeknek visszaköszönni: „Csókolom!! Jó napot kívánok!! Jó estét kívánok!! Jó reggelt kívánok!” A gyerekek, ha először találkoznak aznap, köszönjenek egymásnak!! Mindenkinek, még ismeretlen gyerekek is vissza kell köszönniük, akkor is, ha éppen mással foglalkoznak. Akkor is kell köszönniük és visszaköszönniük, ha haragszanak valakire! Az illemszabályoknak e kiegészítését vagy elmondhatja a tanító, vagy összegyűjthetik a tanulók, vagy kiderülhet eljátszott szituációk elemzése során.
- e) Mi történik, hogyan történik, ha a köszönés illemszabályait nem tartjuk meg? A köszönési hibák illusztrálására a tanító felhasználhatja a *Diasorozat a szóbeli szövegalkotáshoz I.* 16. képét (egy kisfiú rálépked a frissen felmosott kőre, a takarító néni pedig nézi őt). Elemzése a következő kérdések alapján lehetséges:
- Szerintetek köszönt-e a kisfiú a néninek?
 - Udvarias, nevetlen, figyelmetlen vagy milyen lehet ez a fiú?
 - Hogyan érezheti magát? Milyen helyzetben lehet?
 - Ha köszönt, akkor utánozzátok pontosan a köszönését!! Mondjátok el, és játsszátok el, hogyan kellett volna helyesen köszönnie!!
 - Ha nem köszönt, ti mit mondtatok volna a fiúnak a néni helyében?
3. a) Az osztályban feltehetően elég sok gyerek ismerni fogja a köszönés illemszabályait, közülük lesznek, akiknek már szokásává vált az udvarias köszönés. Ezért a gyakorlást azzal kezdjük, hogy – ugyancsak kis csoportos szerepjátékok és bábozás révén – kiválasztjuk az illemszabályokat stabilan nem ismerő és/vagy nem alkalmazó gyerekeket.
- E munkához választhatunk fiktív szituációkat:
- Játsszátok el ketten, hogyan illik köszönnötök a postásnak kora reggel, ha kora reggel táviratot hoz, és ti nyitottok ajtót neki!
 - Mi lenne, ha téged küldenének le az ebédlőbe, hogy kérdezd meg, indulhatunk-e ebédelni? Játssz el valakivel!
- Választhatunk meseszereplőket is:
- Egy öreg és egy fiatal róka találkozását játszom el. Kell-e javítani?
„Öreg (kedvesen): Szervusz, kis Vörös!! Hát te hol kószálsz erre?
Kicsi (hányavetin, keményen): Szervusz, Öreg! Nem kószálok!! Vadászok!!
Mi a véleményetek a kis Vörös köszönéséről?
Játsszátok el udvariasan a köszönést!!
 - Egy kis sün és egy varjú találkozik. A sün elsündörög a varjú mellett, éppen csak motyog félénken valamit. „Varjú (főlényesen): Na mi van, kis tüskés!! Nincs nyelved? Még köszönni sem tudsz?
Sün: (dadog valamit, de nem érteni, és elsomfordál).”
Szerintetek melyik szereplő mikor hibázott? Hogy zajlik ez a bábjáték helyesen?
Játsszátok el ketten!

- b) A köszönés további gyakoroltatásának mennyiségét és módját az egyes tanulók köszönési szokásainak stabilitása határozza meg. A gyakoroltatás – főleg a nyelvi formák és a nem nyelvi kommunikációs eszközök működésének együttes gyakoroltatása – szerepjátékok formájában történhet. E szerepjátékokban a legegyszerűbb szituációktól (pl.: reggel az iskola folyosóján két osztálytárs találkozik) a legnehezebb kommunikációs helyzetekig változatos feladatok szerepeljenek (pl.: a doktor néni az üzletben éppen vissza akarja cserélni a hibás árut, és eközben indulatosan tárgyal az eladóval). A gyakorláshoz felhasználható a feladatgyűjtemény *Köszönés felnőtteknek és gyerekeknek* című fejezetének 5. és 7. feladata.
4. Azokat a gyerekeket, akik osztálytársaikkal, kis csoportos keretben eleget gyakorolták az udvarias köszönést, a lehető legváltozatosabb valóságos helyzetekben készítsük helytállásra. Pl.: át lehet küldeni az egyes gyerekeket más pedagógusokhoz idegen osztályba, az igazgatói szobába, a konyhába stb. üzenettel, kéréssel.
- A megszervezett helyzeteknél nem kevésbé fontos azonban *a napi, spontán adódó helyzetekben a gyerekek következetes figyelése*: a köszönést elmulasztó gyerekeket minden alkalommal figyelmeztetni kell, hogy megszegtek egy illemszabályt. Például a pedagógus ezt a mulasztást megfogalmazza, majd *elemzeti a gyerekekkel* a helyzetet: kívül találkozott, milyen nyelvi formát választhatott volna a köszönéshez, miért mulasztotta el a köszönést (nem vette észre az ismerőst; nem tudta eldönteni, hogy kell-e köszönnie; nem nézett rá az ismerőse, és azt gondolta, nem is vette észre őt, stb.): A helyzet feloldható segítségadás ígéretével: „Ezután hasonló helyzetekben figyelmeztetni foglak, hogy köszönnöd kell.” Vagy ha már többször előfordult hasonló vétség: „Udvariatlan vagy, mert nem figyelsz másokra.” Ezek az elemzések végbemehetnek a gyerek és a pedagógus között, illetve a hibázáskor jelen lévő gyerekcsoport bevonásával.
- A köszönés értékelése a nem köszönés regisztrálásával azonos súlyú feladat. Az értékelés vonatkozhat a hangerőre, az artikulálásra, a fejhajtásra, a testtartásra, a térközre stb.

Hogyan köszönjenek a tanulók az iskolában?

A tanulóknak – akár egyedül, akár csoportban vannak – az épületbe lépéskor, távozáskor, illetve a napi első találkozások alkalmával köszönniük kell a felnőtteknek. Köszönniük kell érkezéskor és távozáskor társaiknak az általuk választott módon. A szervezett tanulás közben (tanórán és napközben) a belépő felnőttet néma felállással is lehet üdvözölniük. Ha szervezett tanulásirányítás nem folyik, a tanulók az általuk választott módon köszönhetnek a belépő felnőttnek.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A zárkózott, félénk gyerekeket, akik *azért nem köszönnek, mert nem mernek*, jutalmazni kell, ha számukra nehéz helyzetben föl merik vállalni a kapcsolatfelvételt. Az ő esetükben nem célszerű eleinte a köszönés módját értékelni, csak ha már huzamos ideig tapasztalható a feloldódásuk. Az ő számukra biztosítani kell a fokozatosan nehezedő helyzeteket, hogy bátorítsuk őket. A köszönésért járó dicséret ne legyen harsány, hanem meleg, szeretetteljes és csaknem intim jellegű.
- △ A figyelmetlenségből, esetleg nyegleségből nem köszönő gyerekeket minden mulasztás alkalmával elemzésre kell készíteni. Eleinte lehet őket a megfelelő helyzetben előre figyelmeztetni, hogy köszönjenek. Ezt a figyelmeztetést egy társukra is rábízhatjuk. Ha a szokás alakulásának a normaismertetés után 2–3 héten belül sem mutatkoznak jelei, a mulasztásokat apróbb kedvezménymegvonásokkal lehet büntetni, vagy tovább ösztönözni

ugyancsak apróbb kedvezmények ígéréssel, ha megkísérli a normához való alkalmazkodást (elvégezhet egy számára kedves feladatot, segíthet a tanítónak stb.).

- △ Más elbírálás alá esnek a normát szándékosan nem teljesítő, ellenálló gyerekek: akik *nem akarnak köszönni*. Velük is tisztázni kell, miért alakult ki az ellenállás. Ezután türelmesen és indulatmentesen minden mulasztás alkalmával újra el kell ismételtetni a gyerekekkel a normát, majd – ha van rá lehetőség – kényszeríteni őket a javításra: menjenek a felnőtt vagy gyerek után, kérjenek elnézést, és köszönjenek. Természetesen az egész folyamatot személyesen ellenőrizze a tanító, majd értékelje.
- △ Azokkal a gyerekekkel, akiknek a köszönési szokásaik kialakultak, a nyelvi és nem nyelvi érintkezési formákat és szabályokat helyesen alkalmazzák, a köszönést nem kell gyakoroltatni. A pedagógus feladata ebben az esetben a köszönési szokások szinten tartása, a viselkedés rendszeres ellenőrzése.
- △ A túl hangosan vagy motyogva köszönők hangerejét ilyen instrukciókkal szabályozhatja: „Halkabban köszönj!! Köszönj egy kicsit hangosabban!”
- △ A nyelvi formákat kevésbé ismerő gyerekekkel külön csoportban gyakoroltassa a köszönést, egy-egy alkalommal csak egy-két köszönésformát. Két bábuval mintát adhat:
 - Figyeljétek meg, hogyan köszönnek egymásnak!!
 - A második bábu helyett ti köszönjétek!!Mindig pontosan határozza meg a napszakot és a 2. személy korát (felnőtt vagy gyerek).

A tanulásirányítás normái

- A tanító minden köszönő gyereknek minden alkalommal köszönjön vissza.
- Minden lehetséges alkalmat ki kell használnia a tanítónak a helytelen köszönés javítására (javíttatására).
- A rossz hangerővel köszönő gyerekeket tapintatosan kell készítenie a hangerőváltásra.
- Ne köszönjenek kórusban a tanulók.
- Kis csoportban, egy-egy alkalommal csak 45 percig gyakoroltassa a tanító a köszönést.
- A tanulók megszégyenítését – köszönés elmulasztása miatt – lehetőség szerint kerülni kell.
- A pedagógus tervezetten kísérje figyelemmel az egyes gyerekek köszönési szokásainak alakulását.

A megszólítás tanítása

A megszólítás tanítása a megszólítás és a megszólításra való válaszolás nyelvi formáinak, illetve a rájuk vonatkozó illemszabályoknak az összegyűjtését és gyakoroltatását jelenti. S

mivel a megszólítás gyakran vezet be kérést, tudakozódást, gyakoroltatása e műfajok gyakorlásával kapcsolható össze.

Hogyan tanítjuk?

A megszólítás tanítása négy szakaszra tagolódik:

1. a megszólítás nyelvi formáinak és illemszabályainak összegyűjtése;
2. a megszólított udvarias viselkedésének bemutatása,
3. az illetudó megszólítás gyakoroltatása szerepjátékokban;
4. a megszólító és megszólított szerepének gyakoroltatása valóságos helyzetekben.

A tanítás szakaszai:

1. A megszólítás nyelvi formáinak és illemszabályainak ismertetése egyszerre történhet, frontálisan az alábbiak szerint.

Néhány gyerek segítségével a pedagógus játsszon el egy-két lehetséges szituációt, amelyben a gyerekek meg kell szólítani a tanítót. (A pedagógus ír valamit, gyerekekkel beszélget, nézelődik stb.) Azután összegyűjtheti a lehetséges sémákat: „Hogyan szólíthatjátok meg a tanító nénit, ha éppen egy gyerekcsoporttal beszélget?”

A kérdésre előbb felsorolhatják a tanulók a lehetséges válaszokat (ha szükséges, a tanító kiegészítheti), majd el is játsszák a megszólítást.

A szerepjátékot az alábbi kérdések alapján elemezhetik:

- Helyes volt-e a megszólítás?
- Megfelelt-e a hangerő?
- Lehet-e ennél udvariasabban is megszólítani egy felnőttet?
- Megérintheted-e a tanítót, ha igen, hogyan?
- Helyes volt-e a beszélő testtartása?

Az esetleges hibákat javíttatni kell a hibázó tanulóval, majd néhány lehetséges megszólítást ismételtesünk el a félénkebb, csendes gyerekekkel is. Ha a játék során nem gyűlnének össze a kívánatos nyelvi formák (lásd a feladatgyűjtemény *Megszólítás felnőttek és gyerekek körében* című fejezetét), akkor a pedagógus mondja meg őket, majd ismételtesse el néhány gyerekekkel.

1. A második szakaszban (frontálisan) történik annak tudatosítása, hogy a megszólításra mindig udvariasan kell válaszolnunk, még akkor is, ha valamivel éppen foglalkozunk. A kapcsolatfelvételt odafordulással, tekintettel is jeleznünk kell.

A tanító kérdésére: „Hogyan jelzitek a társatoknak, hogy meghallottátok a megszólítását?”, a tanulók eljátszhatják, majd elmondhatják, hogy ránéznek, abbahagyják a játékot vagy válaszolnak is. „Tessék.”; „Igen.”; „Figyelek.”; „Mondjad!”; „Várj egy kicsit!”; „Ne haragudj, most nem érek rá!” Ezután eljátszhatják, hogyan „válaszol” az udvariatlan gyerek: oda se néz vagy a válasz szövege durva („Menj innen!”, „Hagyj békén!” „Na, mi van?!”). Végül eljátszhatnak néhány helyes megszólítást és választ.

2. A megszólítás gyakoroltatása kezdetén el kell különíteni azokat a gyerekeket, akik bizonytalanul használják a megszólítás nyelvi fordulóit. Ez szituációs játékokkal történhet (kis csoportokban), a köszönésnél leírt módon, a feladatgyűjtemény 1. és 2. feladatának felhasználásával. A rászoruló tanulókkal megfelelő ideig gyakoroltassuk szerepjátékokban és bábozással az udvarias megszólítást.

3. A köszönés (és a kérés) gyakoroltatásával együtt a megszólítás gyakoroltatása valóságos helyzetekben történik a továbbiakban. Törekedni kell arra, hogy a gyerekek minél többször kerüljenek olyan helyzetbe, hogy a legkülönfélébb felnőtteket szólíthassák meg.

(Pl.: „Menj oda az újságosbódéhoz, és kérdezd meg, van-e mai .. (napilap)!”; „Kérdezd meg azt a nagyfiút, erre kell-e menni a fogorvoshoz!” stb.)

Ezen túl természetesen a megszólítás a napi gyakorlatban csiszolható udvariasra, illemtudóra. A pedagógusnak következetesen figyelnie és ellenőriznie kell, hogy a gyerekek hogyan szólítják meg egymást, s hogy megszólításra odafigyelnek-e egymásra, a felnőttekre, valamint azt, hogy a megszólításra adott válasz az illemszabályoknak megfelelő-e.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

△ A nagyon visszahúzódó vagy a nyelvi formát nem ismerő gyerekekkel a pedagógus külön csoportokban játszhat el egy-egy szituációt bábok segítségével, írás a 2. szakaszban leírtakhoz hasonlóan. („Kérd meg a bábút, hogy mondjon mesét! Ne felejtse el megszólítani!”) Gyakran kezdeményezzen beszélgetést a visszahúzódó csoport tagjaival, hogy ők is minél bátrabban vállalják magukra a kezdeményező szerepet!

△ A figyelmetlen, de a megszólítás módját többé-kevésbé ismerő gyerekek esetében eredményhez vezet a gyakorlás: a tanító megnevezi a hibát („Elfelejtettél megszólítani. Fordulj felém!”), és javíttatja azt. Ha szükséges, mintaadással pótolhatja az elmaradt vagy nagyon helytelen megszólítást. („Így kellett volna megszólítanod!” „Mondd utánam!”)

A tanulásirányítás normái

- A pedagógus ne szólítsa a tanulókat vezetéknévükön, gúnynevükön!!
- Tapintatosan javítsa a hibázást, hogy a gyerekek bátran merjenek beszélgetést kezdeményezni.
- Lehetőség szerint meg kell követelnie a testtartással, tekintettel és szöveggel egyaránt jelzett kapcsolatfelvételt.
- Ne engedje, hogy a gyerekek egymás között teljesen mellőzzék vagy durva formában alkalmazzák a megszólítást.
- A szerepjátékszerű gyakorlás egy-egy alkalommal 4–5 percig tartson.

Mit jelent a bemutatkozás tanítása?

A bemutatkozás tanítása a teljes néven történő, az illemszabályokhoz alkalmazkodó bemutatkozás módjának ismertetését és gyakoroltatását jelenti.

Tanítása hat szakaszból áll. Az első három szakasz úgy is felfogható, mint a bemutatkozás tanításának feltétele, ezért külön folyamatként írjuk le őket.

1. A név tanítása.
2. A családnév (vezetéknév) és utónév tanítása.
3. A becenév tanítása.
4. A bemutatkozás nyelvi formáinak tanítása.
5. Az illő bemutatkozás szabályainak tanítása.
6. Az illő bemutatkozás gyakoroltatása és értékelése.

A név tanítása

A név tanításakor a gyerekek zöme még nem tud olvasni. Így saját nevüket szóképekben tanulják meg felismerni. Tanításához egy-egy névkártyára van szükség. Minden tanulónak kell rendelkeznie névkártyával, amelyen a teljes neve szerepel. Ezeket a névkártyákat a pedagógusnak kell elkészítenie. A gyerekek hivatalos neve nyomtatott kisbetűkkel szerepeljen a névkártyákon (pl.: Somos Pál).

A tanítás szakaszai:

1. A név tanulásához a feladatgyűjtemény *Bemutkozás felnőtteknek* című fejezetének 1. feladata használható fel. A tanító báb segítségével először a báb névkártyáján lévő nevet olvassa fel. Ezután 4–5 gyerek névkártyájáról olvassa fel a gyerekek nevét. A névjegykártyák kiosztása után valamennyi gyereknek lehetőséget kell adnia arra, hogy felolvashassa a nevét. Amikor a tanító felolvassa a neveket, a tanulók megfigyelhetik, hogy a kártyán a teljes, hivatalos nevük szerepel. Valószínű, hogy lesznek olyan gyerekek, akik a mintaadás ellenére becenevet olvasnak. Ezt a tanítónak azonnal javíttatnia kell. Ez így történhet: „A névkártyádon ez a név szerepel: .. Olvasd el újra!” Vagy: „A névkártyádon a teljes, hivatalos neved látható. Olvasd el újra!”
2. A gyakorlás szakaszában először olyan feladatokat végeztessen a pedagógus, amelyek lehetővé teszik, hogy a gyerekek az általuk használt névkártyákon biztonságosan felismerjék saját nevüket. Pl.: „Az összekevert névkártyák közül válasszátok ki a sajátotokat!! Olvassátok fel a neveteket!” „A táblán (írásvetítőn) látható nevek között keressétek meg és húzzátok alá a saját neveteket! Olvassátok fel középhangerővel!”
Később olyan feladatokat oldhatnak meg a gyerekek, amelyekben társaik nevét kell felismerniük. Ezeket a feladatokat célszerű összekapcsolni más ismeretek felidéztesével. Pl.: „Milyen színű a haja és a szeme annak a gyereknek, akinek a névkártyáját mutatom?” „Szólítsátok meg és kérdezzetek valamit azoktól a társaitoktól, akiknek a nevét az írásvetítőn láthatjátok!”
A gyakorlás szakaszában a feladatgyűjtemény 2–4. feladatai alkalmazhatók.

A családnév (vezetéknév) és utónév tanítása

A család- vagy vezetéknév és az utónév tanításához szintén a névkártyák használhatók fel.

A tanítás szakaszai:

1. A névkártya segítségével a tanító a saját vagy egy báb kitalált neve alapján adjon mintát úgy, hogy mutasson rá a név részeire, közben mindhárom megnevezést használja:
„Az én teljes, hivatalos nevem: Kovács Anna. A Kovács a vezetéknévem vagy családnévem. Az Anna az utónevem. Olvassátok el ti is a teljes neveteket! Mutassatok rá a vezetéknévekre (vagy családnévekre)! Olvassátok fel! Most az utóneveteket mutassátok meg! Olvassátok fel ezt is!” E szakaszban a feladatgyűjtemény *Bemutkozás felnőtteknek* című fejezetének 5. feladata alkalmazható.
2. A gyakorlás szakaszában kell a gyerekeknek elsajátítaniuk a név részeinek pontos megnevezését, megtanulniuk ezek biztonságos felismerését a saját nevükben és a mások nevében. Ennek érdekében a tanító ilyen feladatokat adhat:
Pl.: „Nevezétek meg az írásvetítőn látható neveknek azt a részét, amelyet kék színessel húztam alá! Piros színessel húzzátok alá a nevekben az utóneveket!”
„Adjatok vezetéknév- vagy családnévet a báboknak!”

„Találjatok ki a vezetéknevekhez utóneveket! Az utónevek ugyanolyan betűvel kezdődjenek, mint a családnevek!”

„Válasszatok ki a könyvespolcra egy könyvet! Olvassátok fel a könyv írójának utónevét!”
A gyakorláshoz a feladatgyűjtemény 6–9. és 13. feladatai adnak segítséget.

Ezek feldolgozását így végezheti a tanító:

„Olvassátok el a neveket! Döntsétek el, vezeték- vagy utónevet olvastatok-e!”

„Állapítsátok meg, melyik utónév lehet fiú- és melyik lánynév!”

„Adjatok családnevet a gyerekeknek úgy, hogy a vezetéknev és az utónév kezdőbetűje megegyezzen!”

A gyakorlás szakaszában a tanító feladata az is, hogy kialakítsa a gyerekekben azt a szokást, hogy társaikat ne vezeték-, hanem utónevükön szólítsák meg. Ehhez olyan feladathelyzeteket kell teremtenie, amelyek segítik e szokás kialakulását.

Pl.: „Szólítsd meg egyik társadat! Kérj tőle egy ceruzát!”

„Figyelmeztessd a barátodat, hogy leesett a zsebkendője!”

„Szólj a padtársadnak, hogy beszélni szeretnék vele, kérem, jöjjön ide hozzám!”

Ha a gyerekek a megszólításkor a 2. személy vezetéknevét használják, a pedagógusnak azonnal javítania kell. A javítás így történhet: „Utónévvel szólítsd meg a társadat!”

Ugyancsak a gyakorlás szakaszában lehet szólni arról, hogy az év egy bizonyos napján mindenki megünnepelheti a névnapját. Ilyenkor rokonai, ismerősei ajándékokkal kedveskednek neki: felköszöntik. Érdemes időt áldozni arra, hogy a gyerekek megkeressék a naptárban a névnapjukat.

A becenév tanítása

A becenév tanításához a gyerekeknek tudniuk kell, hogy az utónevek alapján saját és mások nevéhez több becenév is tartozhat. A tanítás során lehetőség van a névre vonatkozó ismeretek gyakorlására, a becenév és a gúnynev közötti különbségek felismertetésére.

A tanítás szakaszai:

1. A becenévre vonatkozó ismeretek tanításához a feladatgyűjtemény 12. feladatát ajánljuk. A tanító írja fel a táblára (írásvetítőre) a feladatban található utóneveket és beceneveket. Kérje meg a gyerekeket, hogy kössék össze az egymáshoz tartozókat. Kérdezzen rá arra is, hogyan lehetne még becézni az ilyen utónevet viselő gyerekeket! Ezt a feladatot elvégezetheti a pedagógus úgy is, hogy egy báb „oldja meg”. A báb „hibázzon!” A rossz feladatmegoldás után a gyerekek javítsanak.

A feladat megoldása után a gyerekek mondják meg a saját utónevüket, és sorolják fel, őket hogyan szokták becézni. Kérdezzen rá arra is a tanító, hogy becenevük közül melyiket szeretik legjobban.

2. A gyakorlás során a gyerekek olyan feladatokat oldjanak meg, amelyekben az utónevekhez tartozó beceneveket kell felsorolniuk, illetve a becenevekhez illő utónevet kell megkeresniük. Erre alkalmas a feladatgyűjtemény 10. feladata és a *Szó és betű* című könyv feladatai (pl.: 122. old. 7. feladat; 129. old. 6. feladat; 133. old. 7. feladat).

„Olvassátok el a feladat utasítását, és oldjátok meg a feladatot!”

„Válasszatok ki azokat az utóneveket, amelyek fiúnevek (lánynévek)!”

„Soroljátok fel, hogyan becézhetnétek a Judit (Jolán, Júlia, Jenő) utónevű gyerekeket!”

A gyerekeknek azt is tudniuk kell, hogy nemcsak az utónévből alakult beceneveket használjuk, hanem más kedveskedő beceneveket is ismerhetünk (pl.: Baba, Bogár, Öcsi, stb.).

A gyakorlás, a mindennapi érintkezés során biztosan előfordul, hogy a gyerekek becenév helyett gúnynevet használnak. Ezt azonnal javítsa a pedagógus: „Arról, hogy valakinek milyen a termete, az arca, senki nem tehet. Az utónévhez tartozó becenévvel szólítsd meg a társadat!” Állítsa választás elé a gyerekeket: „Minek örülnél jobban, ha becenévvel, vagy gúnynévvel szólítanának meg? Mit tennél, ha neked adnának gúnynevet?”

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

△ Vannak olyan gyerekek, akik iskolába kerülésükkor pontosan ismerik teljes, hivatalos nevüket, és tisztában vannak a gyakori utónevekhez tartozó becenevekkel is. Ezért elegendő, ha velük nevük gyakorlására csak néhány feladatot szán a tanító. A becenevek gyakorlásakor a ritkábban használt utónevekhez tartozó becenevek felismerését gyakoroltassa. Fontos, hogy biztonságosan használják a név részeinek megnevezéseit és pontosan felismerjék őket. Ehhez olyan feladatokat készítsen, amelyekben más ismeretek felidézésére és alkalmazására is szükség van. (Pl.: névadás állatoknak jellemző tulajdonságaik alapján; rokonságok megállapítása nevek alapján; képek válogatása az *Ablak-Zsiráf*ból, a képen szereplő embereknek vezeték- és utónévadás vagy becenevek kitalálása.)

△ Olyan gyerekek is lehetnek az osztályban, akik nem ismerik a teljes, hivatalos nevüket. Fontos, hogy a tanító ezt tanítsa meg először. Gyakran ismételtesse meg velük, sokszor adjon mintát a saját, illetve a gyerekek nevével. Ezeknek a gyerekeknek gondot okoz a becenevek és az utónevek egymáshoz rendelése is. Célszerű gyakran használt beceneveket, utóneveket használni a feladatmegoldások során. Sok ismétléssel, gyakori mintaadással, feladatok ismételt megoldásával dolgozhat itt a tanító.

A tanulásirányítás normái

- A tanító utónévvel vagy az utónévhez tartozó becenévvel szólítsa meg a tanulókat, ezek használatát kérje a gyerekektől is.
- A tanító soha ne gúnyolódjon, ne használjon gúnynevet. Ügyeljen arra, hogy a gyerekek se tegyék ezt. Ha efféle hiba előfordul, javítsa a hibázó gyerekekkel a megszólítást.
- A tanító mintaadással, feladatok megoldásával és ne szóbeli közlésekkel tanítsa meg a szükséges ismereteket.
- A gyakorlások osztálykeretben és 8–10 fős csoportokban egyaránt végezhetőek. Elegendő, ha hetente kétszer 5–6 percig gyakorolnak azok a gyerekek, akiknek szükségük van rá.
- Felesleges a tanítónak a gyerekek beszédét megszakítani a helyesejtési hibák javításával. Célszerű a válaszadás megkezdése előtt pontos utasítást adnia, mire ügyeljenek a tanulók.

Hogyan tanítjuk a bemutatkozást?

Ha a gyerekek a névkártyától elszakadva is jól ismerik a teljes nevüket és annak részeit, a bemutatkozás tanítását csak akkor érdemes elkezdeni.

A tanítás szakaszai:

1. A pedagógus nyújtson kezét egy gyereknek, köszönjön, és mondja meg a teljes nevét. (Ezzel mintát ad a bemutatkozás módjára.) Szólítsa fel a tanulót: „Mutatkozz be te is!”
Ezután sorolják fel a gyerekek, milyen elemekből áll a bemutatkozás (köszönés, névismertetés). Majd gyűjtsék össze, mit kell tennie a tanulónak (álljon egyenesen, a keze a teste mellett lógjon, nézzen a felnőltre; csak akkor nyújthat kezét, ha ezt a felnőtt kezdeményezi; érthetően, középhangerővel kell megmondania a teljes nevét, meghajtania a fejét). Néhány gyerek mutatkozzon be, majd az előző szempontok szerint elemezzenek a többiek. A hibát javítsák, de a helyes elemeket is sorolják fel!

A tanulók ismerjék és használják a következő kifejezéseket:

- Horváth Péter *vagyon*.
- Nagy Pál *a nevem*.
- Kovács Józsefnek *hívna*.

2. A folyamat eme szakaszában a gyerekeket meg kell ismertetni a bemutatkozás illemszabályaival (feladatgyűjtemény 14. pont). Ez történhet frontálisan (az egész osztállyal egyszerre) vagy kisebb csoportokban. A szabályok ismertetésének vagy összegyűjtésének módja megegyezik a köszönés kapcsán leírtakkal.

Ha az egymás között szerepjátékokban (a gyakorlás során) már a bemutatkozásban biztonságra tettek szert a gyerekek, sort keríthetünk azoknak a szituációknak a feltérképezésére, amelyekben szükségessé válhat, hogy egy 6–7 éves gyerek bemutatkozzon (feladatgyűjtemény 15–19. feladat).

A bemutatkozás nem tévesztendő össze az adatszolgáltatással (pl.: orvosírnoknak, tanítónak, könyvtárosnak stb.). E problémáról a tudakozódásra való válaszolás kapcsán szövegeztünk.

3. A bemutatkozás gyakorlata egyrészt szerepjátékokkal folytatódhat, másrészt a valóságban adódó helyzet kihasználásával. Ha túl kevés a valóságos helyzet, a pedagógus segíthet szituációk megszervezésével. Pl.: „Te nagyon jól tudsz már olvasni (hímezni, számolni, időre futni stb.), mutatkozz be a tanító néninek (igazgatónak, iskolaorvosnak, a szülői munkaközösség tagjának stb.)” Bármelyik szituációban történik is a gyakorlás, feltétlenül kövesse értékelés, és ha kell elemzés is. „Soroljuk fel, mely szabályoknak tett eleget Peti, amikor bemutatkozott! Miről feledkezett meg? Mit lehetett volna jobban csinálnia?” A hibázó gyerek – akár minta után – ismétlje meg a bemutatkozást helyesen.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

△ Azoknak a gyerekeknek, akik nem tudják biztonságosan a teljes nevüket, először azt kell megtanítani a tanítónak egy megelőző alkalommal, majd többször megkérdezni, elisméltetni.

△ A nagyon félénk gyerekek először a társaiknak történő bemutatkozást gyakorolják néhányszor, csak ezután mutatkozzanak be a tanítónak, majd idegen felnőtteknek. A pedagógus minden lehetőséget használjon ki, ha felnőttek mutatkozhatnak be a gyerekek. Mindig meg kell indokolnia, miért mutatkozhat be valaki: ő mond legjobban mesét, sok verset tud stb.

△ A túl magabiztos, nagyhangú gyerekeket úgy készítse a tanító a szerényebb viselkedésre, hogy a bemutatkozás gyakorlásakor idézze fel a hangerőre vonatkozó normát. A bemutatkozást csak a kapcsolatfelvétellel együtt fogadja el!

A tanulásirányítás normái

- A tanító ne engedje, hogy a gyerekek bemutatkozáskor a becenevüket használják.
- Meg kell követelnie, hogy a gyerekek csak kapcsolatfelvétel után mutakozzanak be.
- A pedagógus türelmesen és következetesen tanítsa és javítsa a testtartást, a térközszabályozást és a gesztikulációt.
- A gyakorlás egy-egy alkalommal 4–5 percnél tovább ne tartson.

Mi a szándéknyilvánítás?

Műfajilag ide sorolható szövegek a következők: *kérés, tudakozódás, felszólítás, meghívás*. E szövegek rövidek, és kapcsolatfelvétel sémái mellett számtalan klisészerű nyelvi elemet is tartalmaznak.

A kérés tanítása

Szándéknyilvánítás gyakoroltatása olyankor, amikor a 2. személy van előnyösebb helyzetben. Az 1. személy tőle vár valamilyen segítséget, számára kedvező cselekvést. Mindez meghatározza a beszélő magatartását: udvarias megszólítás, kérés közepes hangerő.

Hogyan tanítjuk?

A kérés tanítása két szakaszra osztható: a kérés leggyakrabban használt nyelvi formáinak, a kérésre vonatkozó normák megtanítására, valamint a kérés gyakoroltatására.

A tanítás szakaszai:

1. Javasoljuk, hogy a tanító a feladatgyűjtemény *Megszólítás felnőttek és gyerekek körében* című fejezet 2. feladatának segítségével tanítsa meg a kérdésre vonatkozó ismereteket. Először ismertesse a szituációt, majd a gyerekekkel együtt gyűjtse össze a normákat.
 - A beszélőnek meg kell szólítania azt, akitől kérni akar valamit. (Leggyakrabban köszönnie is kell!)
 - Kéréskor használnia kell a következő nyelvi sémákat: Légy szíves, mondd meg...; Tessék nekem segíteni...; Segíts, légy szíves...; Szeretném elmondani...; stb.
 - Középhangerővel kell beszélnie annak, aki kér.
 - A 2. személy felé kell fordulnia, rá kell néznie.Ezután játsszák el a 2. feladatban vázolt jelenetet, majd a Zsófi szerepét játszó tanuló szövegéről és viselkedéséről állapítsák meg, hogy megfelelt-e a normáknak, illetve mennyiben tért el tőlük. Az esetleges hibákat javítva újra eljátszhatják a játékot.
1. A gyakoroltatás a feladatgyűjteményben leírtak alapján történhet: a helyzet ismertetése után a feladat megoldása, vagyis eljátszása, majd annak elemzése következik.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- Δ Az erőszakos, fölényes, mindig parancsoló gyerekek a mindennapi hibázások „tettenérése” alkalmával elemzéssel, mintaadással, javító ismétléssel lehet készíteni agresszivitásuk visszafogására.
- Δ A nagyhangú, fölényes, túlzottan magabiztos gyerekek számára a gyakorláshoz mindig a hangerőt és a lehető legudvariasabb szöveg kiválasztását adja szempontként a tanító.
- Δ Félnék vagy nyelvi hátrányos gyerekek esetében elégedjen meg azzal, ha a kérdés tárgyát a legegyszerűbb formában pontosan megjelölik. (Kérek egy pohár tejet!)

A tanulásirányítás normái

- A tanító mindig – felszólításkor is! – alkalmazza azokat a nyelvi formákat, amelyeket a tanulóktól megkövetel.
- A gyerekeket arra kell készítenie, hogy egymástól is udvariasan kérjenek.
- Mindennapi helyzetekben csak az udvariasan megfogalmazott, vagy külső segítséggel javított kéréseket teljesítse a tanító.

A tudakozódás tanítása

A tudakozódás tanítása valamilyen adat, információ, cselekvésmód, tevékenység megismerése, megszerzése érdekében végzett szövegalkotás gyakoroltatását jelenti. Míg a kérdés esetében az 1. személy a 2. személyt készíteti valamilyen cselekvésre, a tudakozódással az 1. személy a 2. személytől csupán információt szerez a saját cselekvéséhez.

Hogyan tanítjuk?

A tudakozódás tanítása két szakaszból áll:

1. Az első szakaszban a tudakozódás nyelvi formáit, illetve a tudakozódás módjára vonatkozó illemszabályokat kell megtanítani.
2. A második szakaszt a tudakozódás gyakoroltatása jelenti.

A tanítás szakaszai:

1. A feladatgyűjtemény *Megszólítás felnőttek és gyerekek körében* című fejezetének 5. feladatával vagy az abban leírthoz hasonló helyzettel lehet bemutatni a szabályokat. A helyzet ismertetése után a tanító válassza ki a szereplőket, majd gyűjtse össze a gyerekekkel a normákat.
 - A beszélőnek a hallgató felé kell fordulnia, rá kell néznie.
 - Általában köszönnie kell.
 - Biztosan meg kell szólítani.
 - Tudakozódáskor használnia kell a következő nyelvi formákat: Nem tetszik tudni..; Meg tudod-e mondani; Tessék nekem megmondani..; Legyen szíves megmondani..

- Közepes hangerővel, érthetően kell beszélnie.
- Az információt meg kell köszönnie, majd el kell búcsúznia.

Ezután szerepjáték következik, majd a fentebb felsorolt normák alapján a teljesítmény elemzése.

1. A gyakoroltatás ugyanígy történhet kitalált vagy valóságos helyzetek alapján. Mindig szükséges tisztázni, hogy ki az 1. és ki a 2. személy. Természetesen gyakorlásként foghatók fel a gyerekek által megfogalmazott, a tanítónak szóló tudakozódó, érdeklődő szövegek is.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A kevés élménnyel rendelkező, kis szókincsű vagy félénk, nehezen megszólaló gyerekekkel szerepjátékokkal, bábozással gyakoroltassuk a nyelvi formákat, a szituáció felismerését. Megérdemelt dicséretekkel motiválhatók a további teljesítményre.
- △ Azon gyerekek számára, akik ismerősök körében a nyelvi formákat már jól alkalmazzák, teremthet a pedagógus olyan helyzeteket, amelyeknek megoldásához ismeretlenektől is okvetlenül kérdezősködniük kell. (Pl.: ismeretlen helyen kell megbízást teljesíteniük.)
- △ Az udvariatlan, fölényes tanulóktól csak a helyes kapcsolatfelvétellel együtt fogadható el a megoldás.

A tanulásirányítás normái

- A tanító ugyanazokat a nyelvi formákat használja tudakozódáskor, amelyeket a tanulóktól megkövetel.
- Csak udvarias szövegre adjon válaszul információt.
- Lehetőleg olyan helyzeteket teremtsen a gyerekek számára, amelyekben az életvitelükhöz szükséges ismeretek birtokába juthatnak. (Pl.: jó az a feladat, hogy tudakolják meg, mikor lehet gyermekújságot vásárolni, de nem szükséges megtudniuk, hol található az iskolájukhoz legközelebb női fodrászat.)

A véleménynyilvánítás tanítása

Már első osztályban meg kell tanítani, mi a különbség az árulkodás és a panasz között. A gyakori árulkodásokat panasszá kell javíttatni a panasz tárgyának, a helyszín, az idő és egyéb körülmények pontosításával. Az *árulkodás* a pillanatnyi érdek által befolyásolt, az indulattól, az ártani akarás szándékától vezérelt szöveg. A panasz tárgyát és körülményeit pontatlanul, hiányosan vagy erősen eltúlozva tartalmazza. A *panaszkodás* nyílt vagy leplezett célja az empátia kiváltása vagy az igazságkeresés. A panasz és a bejelentés olyan szövegalkotás, amelyet a felismert normasértés elleni jogos tiltakozás vezérel.

Hogyan tanítjuk?

A véleménynyilvánítás tanítása *kiegészíthető* a kapcsolatfelvétel, a kérdés, valamint az udvariasság és segítőkészség tanításával.

A véleménynyilvánítás tanítása két szakaszra osztható.

1. Az árulkodás és a bejelentés közötti különbség megmutatása elemzéssel.
2. Az ártó szándék, az árulkodás szokásának leépítése, az igaz és pontos eseményelmondás gyakorlásának irányítása.

A tanítás szakaszai:

1. Az árulkodás bemutatására alkalmas a feladatgyűjtemény *A véleménynyilvánítás tanulása* című fejezetének 1. feladata. A tanító mondja el és játssza el a történetet, majd a kérdésekre adott válaszokból a gyerekek összegyűjtik az árulkodás ismérveit: az árulkodó valakinek ártani akar, nem mond egészen igazat, nem mond el minden fontosat az eseményről, a kelleténél jobban sajnálatja magát. Ezután a gyerekek elmondhatják saját, árulkodással kapcsolatos élményeiket. A felsorolt helyzetek közül egyet-kettőt elemezzenek az 1. feladatban leírt módon, majd a hibákat javítva alakítsák át az árulkodás szövegét igaz és tárgyilagos panasszá vagy bejelentéssé. Ha tudják, mondják meg, hogy az árulkodó és a beárult gyerek között fennálló ellentétet, haragot hogyan oldanák fel.
2. A véleménynyilvánítás gyakoroltatása jórészt annyit jelent, hogy a tanulók árulkodásait, bejelentéseit, panaszkodását a tanító lehetőség szerint kisebb gyerekcsoport bevonásával értékeli és javíttatja. A mindennapi élethelyzeteken kívül mód nyílik a véleménynyilvánítás gyakorlására a feladatgyűjtemény 1–3. feladatának megoldása, valamint a *Diasorozat a szóbeli szövegalkotáshoz I.* 4., 6., 7., 13., 15. és 24. képének elemzése során.

A véleménynyilvánítás (tetszés, nemtetszés, egyetértés, stb.) többi lehetséges formájának tanítására a későbbi évek során kerül sor, taglalásuktól itt eltekintünk.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- Δ A túl magabiztos, erőszakos gyerekeket a véleménynyilvánítás gyakorlásakor a szűkszavú, pontos fogalmazásra kell szorítani. Türelmesen és következetesen figyelmeztetni kell őket a hangerő mérséklésére. Mivel általában csaknem kiabálva szoktak véleményt mondani, hozzá kell szokniuk, hogy nem találnak azonnali meghallgatásra, meg kell várniuk, míg a tanító az előző tevékenységét befejezi vagy félbe tudja szakítani. Ez idő alatt kicsit megnyugszanak, és tárgyilagosabban, pontosabban tudják elmondani a panaszukat.
- Δ A véleménynyilvánítástól tartózkodó, csak végső esetben panaszkodó, félénk, zárkózott tanulókat kérdésekkel, felszólításokkal vonja be a tanító a kép- és helyzetelemzésekbe. „Mit mondanál a verekedő gyerekeknek? Hogyan mondanád el a tanítódnak, hogy verekednek a gyerekek a folyóson?” A tanítónak az egy-két mondatos választ is el kell fogadnia. Az is eredmény, ha ezek a tanulók vállalkoznak a véleménynyilvánításra.
- Δ A gyakran árulkodó gyerekeket előre lehet figyelmeztetni: „Jól gondold meg, hogy is volt!” „Ügyelj arra, hogy mindent pontosan mondj el!”

A tanulásirányítás normái

- A feldúlt állapotban lévő gyerek árulkodását vagy panaszkodását nem szabad azonnal meghallgatnia a tanítónak. Előbb türelmesen és tapintatosan meg kell nyugtatnia, csak azután kerülhet sor meghallgatására.
- Az árulkodókat nem szabad megszégyeníteni, helyette a jó megoldást kell bemutatni a tanítónak.
- Az árulkodás elemzése ne csapjon át moralizálásba.
- Kerülni kell a tiltást önmagában: „Ne árulkodj!”; a gúnyos, fölényes megjegyzéseket: „Ahá, már megint te árulkodsz!” „Te csak ne árulkodj, te sem vagy jobb a Deákné vásznánál!”

Mit jelent az elbeszélés tanítása?

Az elbeszélés tanítása olyan szöveg létrehozásának gyakoroltatását jelenti, amely személyek együttes, kommunikációt is tételező társas cselekvéseit ábrázolja. E műfaj tanítása során gyakoroltatjuk a tanulókkal az események, a szereplők, a helyszínek pontos megjelölését és időrendben történő elmondását.

Az elbeszélés tanítása kép és zörejsor alapján

A kép, zörejsor segítségével megadjuk a gyerekeknek azoknak az elemeknek (hely, idő, szereplők, esemény) egy részét (kép) vagy csaknem teljes sorát (zörejsor), melyeknek rendezésével, összekapcsolásával elbeszélő szöveget készíthetnek.

Hogyan tanítjuk?

Az elbeszélés tanításának szakaszai a következők:

1. A kommunikáció tényezőinek tudatosítása érdekében végzett képelemzés irányítása.
2. A második szakaszban meg kell tanítani a tanulókat arra, hogy a képen látott eseményhez hozzáilleszthető valamilyen előzmény és következmény, és a három szakaszból szerkeszthető össze egy történet. Ugyanígy a zörejsorozatban általuk fontosnak vélt részleteket szintén kiegészíthetik a hiányzó eseményekkel.
3. A harmadik szakaszban történik az elbeszélő szöveg alkotásának gyakoroltatása. Ehhez felhasználhatók a diasorozat képei és a zörejsorozat etűdjei.

A tanítás szakaszai:

1. A képelemzés gyakoroltatását a képen való eligazodás, valamint a szókincsfejlesztés érdekében végeztetjük. Mindig kis létszámú (legfeljebb 5–6 fős) csoportokban történjék, a csoportban azonos fejlettségi szintű gyerekek legyenek. Mutassuk be például a *Diasorozat a szóbeli szövegalkotáshoz I.* verekedő fiúkat ábrázoló képét, majd „Mi van a képen?” kérdéssel készítsük a gyerekeket a felsorolásra. Ha senki sem indítja el a felsorolást,

akkor a tanító adjon mintát: „Elmondom, mi van a képen.” Majd sorra rámutatva az egyes tárgyakra, élőlényekre, megnevezi őket: „virágcserep, fiú, kabát, cipő..” „Most te mondd, Kati!” – és sorban újra rámutat mindenre. Amit a kérdezett nem tud, azt mondhatja más. (Ha túl sok a nagyon félénk gyerek, eleinte nem kell kikötni, ki ismétljen a tanító mintája alapján, a kórusban válaszolás azonban kerülendő!) A leírt módon lehet igéket, mellékneveket, majd szószerkezeteket felsorolni a képről (dühös fiú, kócos hajú fiú, cserepes virág stb.). Irányulhat az elemzés a képen ábrázolt dolgok viszonyára (az asztal mellett, a fiúk mögött stb.). Ezután a pedagógus felszólítására állításokat gyűjtenek a tanulók

- a szereplők tevékenységéről;
- az esemény helyéről;
- az esemény idejéről;
- az esemény előzményéről;
- az esemény következményéről;
- a szereplők tulajdonságairól;
- megállapítják az 1. és 2. személyt és az esetleges szerepcserét.

2. A tanító által kivetített diaképet (pl.: 8.) megfigyelik a tanulók, megfogalmazzák az eseményt, annak helyét, idejét és szereplőit. A tanító felszólítására néhányan elmondják, hogy szerintük mi történhetett a képen ábrázolt esemény előtt és után. 2–5 percnyi felkészülés után egy tanuló mondja el az általa kitalált történetet. A többiek az előzetesen megadott megfigyelési szempontok szerint elemezzék. (A történés sorrendjében mondta-e el az eseményeket a beszélő? Közölte-e az események helyét? A szereplőket indokoltan szerepeltette-e? Beszéltette-e a szereplőket? Szükség volt-e erre?)

Hogyan történik a szövegalkotás a *Zörejsorozat* etűdjei alapján? A tanulók megfigyelési szempontok nélkül végighallgatják a zörejsorozatokat úgy, hogy a címet nem hallják (pl.: *Szódavízkészítés*). Elképzelésüket lerajzolják, majd néhány gyerek elmondja a kitalált történetet. Ennek témája lehet pontos, valóságű. El is térhetnek a tanulók az adott zörejektől, és elmondhatják a zörejek által felidéződő élményeiket. A téma elszakadhat az élményszerűségtől, épülhet a fantáziára is. Mind a három változat elfogadható, ha a gyerek a mondanivalóját szöveggé tudja szerkeszteni. Ha a keletkező szöveg a valósághoz igazodik, az elemzéshez és a szöveg pontosításához újból meg lehet hallgatni az etűdöt. Az elemzés ebben az esetben is ugyanúgy mehet végbe, mint a kép alapján készült szöveg elemzése. A szöveg hiányzó vagy pontatlan részeit mindkét esetben a szöveg alkotójához intézett kérdésekkel tisztázhatják a tanulók.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- Δ Az átlagos és az átlagosnál jobb szövegalkotókkal a képolvasás gyakoroltatása két-három alkalomra korlátozódhat. A szövegalkotás előkészítéseként számukra elegendő az állítások gyűjtése, a tanév harmadik harmadától pedig enélkül is képesek a tanulók a szövegszerkesztésre.
- Δ A szegényes szókincsű vagy visszahúzódó tanulókkal néhány hétig csak a részletes képolvasást gyakoroltassa a tanító. Szövegalkotási feladatot csak akkor adjon, amikor a leglényegesebb elemeket már ki tudják választani a képről, de előkészítésként ebben az időszakban is végezzenek képelemzést.
- Δ A pedagógus adhat gyakorlásként számukra szövegkiegészítési feladatot: előzmény vagy következmény pótlását meglévő szöveghez vagy képsorhoz.

△ A keveset beszélő, szöveget nehezen alkotó gyerekek egymás után sorban is mondhatnak elbeszélést anélkül, hogy a produkciójukat elemeznék a többiek.

A tanulásirányítás normái

- Amelyik tanuló nem tud képet elemezni önállóan, azt ne kényszerítse a tanító szövegalkotásra.
- A szövegalkotás tanulásának kezdeti szakaszában túlzott pontosságra törekvő elemzéssel és javíttatással nem szabad elvenni a tanulók kedvét a szövegalkotástól.
- A szövegalkotás időtartama egy-egy alkalommal 10–15 percnél ne tartson tovább.
- A képelemzés időtartama egy-egy alkalommal 10 percnél ne legyen hosszabb.
- A tanulók történeteit csak a szövegalkotás befejezése után javíttassa a pedagógus.
- Olyan helyzetben, amelyben a beszélgető csoport tagjai nem látják jól egymást (a padokban ülve, egymás hátát nézve vagy a tábla elé, osztály elé kiállítva), nem ajánlatos szövegalkotást végeztetni, mivel ekkor a kommunikációs fejlesztés esetleges.
- Sem a képelemzést, sem a szövegalkotást öt-hét főnél nagyobb csoportokban nem szabad végeztetni.

Az elbeszélés tanítása élmény alapján

Az élmény alapján történő elbeszélés-készítés tanítása témamegjelöléssel történő szövegalkotást jelent. A szövegalkotás során a tanulók vagy egyszerűen, átrendezés nélkül, az átélés sorrendjének megfelelően elmondják felidézett élményeiket (Vándortáborban voltam a nyáron), vagy a felidézett élményelemeket átrendezik, más, kitalált történetbe építik be (Mi lenne, ha a törpék országában laktál?).

Az élmény alapján történő elbeszélés tanítása a szövegalkotó szempontjából az eseményelmondás és a beszélő szerepének gyakoroltatását jelenti. A csoport többi tagja (hét-nyolc gyerek) szempontjából pedig a 2. személy szerepének, a kommunikációs fegyelem, a kérdés, a szerepcsere gyakoroltatását.

Hogyan tanítjuk élmény alapján az elbeszélést kiscsoportos kommunikációban?

A kis csoportos kommunikációban történő elbeszélés-tanítás *feltétele*, hogy a gyerekek tudjanak mondatokat mondani átélte élményeikről. Az is feltétel, hogy az osztály többi tagja legyen képes önállóan, csendben dolgozni 10–12 percig.

Tanítása három szakaszra bontható:

1. Az első szakaszban a kis csoportos beszélgetési formát és a témátartó eseményelmondást kell gyakoroltatni.
2. A második szakaszban a társalgásra vonatkozó illemszabályok ismertetése kerül sorra.
3. A harmadik szakaszban a pedagógus feladata a fentiek gyakoroltatása, az indokolatlan közbeszólás rossz szokásának mérséklése, és a tanulók ösztönzése egymás figyelmes végighallgatására.

A tanítás szakaszai:

1. A kis csoportos kommunikációhoz a pedagógus állítsa fel a gyerekeket a padokból, és az erre a célra kijelölt sarokban, szőnyegen vagy más olyan helyen üljenek le, ahol a tanulók jól látják és hallják egymást, és kötetlenül tudnak beszélgetni. Elhelyezkedés után a tanító témajavaslattal kezdeményezzen beszélgetést. (A téma lehet például: ezt láttam.)

„Beszéljünk!! Ki látott közületek mostanában olyan eseményt, ami nagyon érdekelte, vagy meglepődött, elcsodálkozott rajta, vagy megijedt tőle? Hallgassunk meg valakit!”

Egy önként jelentkező tanuló elbeszélését végighallgatják a gyerekek. A közbeszólókat, figyelmetleneket türelmesen, halkán figyelmeztesse a tanító. „Várj egy kicsit!” „Téged is meghallgatunk.” „Jegyezd meg a kérdésedet, és majd a végén tedd fel!” „Fordulj te is a beszélő felé!” stb.

Az elbeszélés befejezésekor a tanító szólítsa fel a gyerekeket kérdésre (ha valamit nem értettek meg) vagy az elhangzott szöveggel hasonló témájú élmény elmondására. A gyerekek ne a tanítótól „kérjenek szót”, hanem attól a kisgyerektől, akinek az elbeszéléséhez kapcsolódik a hozzászólás. Érintsék meg a karját, forduljanak feléje, jelezzenek mimikával, szemöldökfelhúzással, de mindenképpen várják meg, míg a beszélő elhallgat. A tanítónak nem feltétlenül szükséges előre felsorolni ezeket a lehetőségeket a kapcsolatfelvételtre, hanem beszélgetés közben javasolhatja az udvariatlan, durva, pontatlan megoldások helyett: „Elég, ha megérinted a karját.”

A pedagógusnak vigyáznia kell arra, hogy a gyerekek ne váltsanak témát, ne egymástól elkülönülő élménybeszámoló legyen a beszélgetés, hanem figyeljenek egymásra, tanuljanak meg érdeklődni. Ilyen utasításokkal lehet mederben tartani a beszélgetést: „Erről majd egy más alkalommal fogunk beszélgetni.” „Pontosabban kérdezz!” „Csak akkor kérdezz, ha valóban fontos dolgot nem tudsz!”

Azt is meg kell tanítani, hogy a hozzászólások csak akkor érdekesek, ha új információt tartalmaznak, amely a beszélgetés során még nem hangzott el. Ha elakad a pedagógus által kezdeményezett társalgás, a témát tartva próbálja egy-egy kérdéssel segíteni a gyerekeket. Ha így sem megy, már nem érdemes újabb témába kezdeni, le kell zárnia a beszélgetést.

Az előzőekben a kis csoportos kommunikációnak azt a módját ismertettük, amely egy tanuló által szerkesztett elbeszélő szöveg témájának továbbépítéséből, bővítéséből áll. Nem feltétlenül szükséges azonban egy összefüggő szöveggel indítani a beszélgetést. A tanító (később a gyerekek) témajavaslatát után mindenki elmondhatja, amit a témáról tud vagy mondani akar. A téma lehet például színházlátogatás. „Beszéljünk meg a színházi élményeinket! Ki mit talált érdekesnek? Milyen más emlékek jutottak eszetekben az előadásról? Mi az, amire nem szívesen emlékeztek?” Stb.

A tanulók egymás után, ha lehet, egymáshoz kapcsolódva mondják el élményüket, véleményüket. Ily módon együtt hozzák létre a témáról szóló szöveget. Eleinte természetesen nehezebb bevonni az egyes gyerekeket a beszélgetésbe, főleg azokat, akik félénkebbek. A társalgás módjának tanulásakor – ha magától nem alakul, nincs hozzászóló – lehet kérdezni a gyerekeket: „Te nem akarsz valamit még hozzátenni a többiek élményeihez?” „Neked is ugyanezek tetszettek?” „Neked mi a véleményed a boszorkány

- játékáról?” „Én láttam, hogy neked nagyon tetszett a vetítógép működése. Elmondanád, hogy mit figyeltél meg rajta?” „Jó lenne, ha te is mondanál valamit.” E kérdések halkak, tapintatosak legyenek!! A rosszálló, türelmetlen kérdésfeltevés a beszédkedv ellen hat.
2. Ha a gyerekek már szívesen beszélnek és beszélgetnek – van beszédkedvük –, akkor kerülhet sor a beszélgetés illemszabályainak tanítására (lásd a feladatgyűjtemény *Elbeszélés élmény alapján* című fejezetét). Bevezetése a köszönés kapcsán leírt módok valamelyikének fölhasználásával történhet.
 3. Az 1. és 2. pontban a kis csoportban történő eseményelmondás két formáját írtuk le. Mindkettő gyakoroltatása más-más feladatokat ró a pedagógusra. Az egy tanuló által alkotott hosszabb szöveg elhangzásakor a közbeszólókat kell „leszerelni” és a figyelmetleneket figyelmre készíteni tekintettel, érintéssel. Azaz a beszélgetésre vonatkozó illemszabályok megtartását kell gyakoroltatnia. Mindeközben ügyelnie kell arra, hogy a szövegalkotó gyerek elbeszélése követhető, tématarató legyen. Az elhangzott elbeszélés kiegészítésének, továbbépítésének, értékelésének módja tulajdonképpen megegyezik a társalgásról leírtakkal. Mivel mindkét esetben sokszor lehet hozzászólni a témához, sokszor kerül sor szerepcserére, sok hibázási lehetőség adódik mind az udvariasságot, mind a témataratót tekintve. A pedagógus feladata társalgás közben az, hogy háttérbe vonulva, ritkán közbeszólva irányítsa a beszélgetést: értékelje a hozzászólókat – ha igénylik – egy-egy bólintással, mosollyal gördítse tovább a hozzászólásokat. Ugyanakkor kérdései, a hozzászólásra felkérései, kérdésfeltevései olyan rövidek legyenek, hogy ne akadályozzák a társalgás folyamatát.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A szegényesebb élményvilágú, félénk tanulók számára a tanító nyújtson elegendő együttes élményt, amiről mindannyian tudnak társalogni (pl.: diavetítés, kirándulás, film, stb.). Ehhez mintául témajegyzék található a feladatgyűjteményben. Természetesen minden időszerű, fontos eseményt meg kell beszélniük ilyen módon, hogy a gyerekek megszokják: a velük vagy körülöttük történt eseményekről beszéljenek, értékeljék őket. Sok kérdéssel lehet a tanító a félénk gyerekek segítségére, mivel ők nem szívesen vagy egyáltalán nem vállalják a kezdeményezést.
- △ Az erőszakos, durva, önző gyerekeket tapintatosan javítsa a tanító. Csak kis várakoztatás után hallgassa meg őket, hogy végighallgassák társaikat. A lekezelő, fölényes megjegyzéseket udvariasan kell javíttatnia: „Szerintem nincs igazad. Én ezt nem így tudom.” Stb.
- △ A csapongó, témától elkalandozó gyerekeket – attól függően, hogy bőbeszédű vagy félénkebb a szövegalkotó – figyelmeztesse a pedagógus: „Az előbb még arról beszéltél, hogy.., nem értem, amiről most beszélsz, hogyan kapcsolódik az előzőekhez.” „Állj csak meg! Ennyi most elég lesz, mert már elkalandozol.” „Nem értem, hogy most melyik eseményről beszélsz, már túl sok a szereplő.” Stb.

A tanulásirányítás normái

- Egy-egy beszélgetés 10–15 percnél ne tartson tovább.
- Csak öt-nyolc fős, egymást kedvelő gyerekcsoportokkal végeztessen a tanító csoportkommunikációs gyakorlatot.

- Amíg a csoportkommunikáció tart, az osztály többi tagja végezzen önálló munkát.
- Ne a tanító legyen a beszélgetés központja!! A gyerekek egymással beszélgessenek, a pedagógus csak szükség esetén szóljon közbe.
- A tanítónak minden beszélgetés után értékelnie kell az egyes tanulók szövegalkotási és kommunikációs teljesítményét és aktivitását.
- Egy alkalommal csak egy témát dolgozzanak fel a tanulók.
- Egy-egy beszélgetés alkalmával lehetőleg minden gyerek szólaljon meg. A hallgatókat tapintatosan kell bevonni a társalgásba. Tilos az ilyen gúnyos, fölényes megjegyzés: „Na, te ma sem szólaltál meg!” „Nem nagyon törted magad a beszélgetéssel!”
- Nem szabad megengedni, hogy egy-egy félresikerült elbeszélés, hozzászólás után (akár a beszélgetés befejezésekor) a tanulók egymásra tapintatlan megjegyzéseket tegyenek.
- A gyerekek csak halk hangerővel beszélgethetnek. Nem szabad eltérni beszélgetés közben a közbekiabálást, a folyamatos hangoskodást.

A mesebefejezés tanítása

A mesebefejezés tanítása nem más, mint az alaphelyzet (hely, idő, szereplők) megismertetése után a történet hiányzó szakaszának pótoltatása a már kész szövegszakaszban rögzített tényekhez alkalmazkodva, meseelemek felhasználásával.

Hogyan tanítjuk?

A mesebefejezés tanításának *feltétele*, hogy a tanulók tudják elemezni a hallott szöveget: legyenek képesek a további szövegalkotást meghatározó tényezők (szereplők, idő, hely, események) kiválasztására.

A mesebefejezés tanítása nem szakaszolható, minden alkalommal az alább leírt lépések szerint történhet:

1. A tanító olvassa fel vagy mondja el a feladatgyűjtemény *Mesebefejezés meghallgatott meserészletek alapján* című fejezetéből az 1. a) feladatot. Ez a *Hogyan keresett magának társat a kutya* című meserészlet, amelyből a tetőpont és a megoldás hiányzik.
2. A tanulók állapítsák meg a mesében szereplő helyszínt, időt, a leglényegesebb eseményeket és a szereplőket. (Ez a lépés feltétlenül szükséges a későbbiekben.)
3. A tanító adjon utasítást a mese befejezésének lerajzolására: „Ti hogyan képzelitek el a mese befejezését? Rajzoljátok le! Ha elkészült a rajzotok, mondjátok el magatokban a mese befejezését!”

Az elképzelt befejezést azért célszerű lerajzoltatni, mert a rajz egyrészt segítséget nyújt a gyerekeknek a szövegalkotáshoz, másrészt így minden tanuló a saját elképzelése szerint mondja el a hiányzó szövegrészt, nem az előtte beszélőt utánozza. A tanulócsoporthoz fejlettségétől függően azonban ez a lépés el is hagyható.

4. Egy tanuló mondja el az általa kitalált mesebefejezést.

5. A tanító kérdéseinek segítségével állapítsák meg a tanulók, hogy a befejezés megfelel-e az előzményeknek. „Szerintetek történhetek-e olyan események a szereplőkkel, mint amilyeneket a mesélő elmondott?”
6. Még két-három változatot meghallgathatnak és elemezhetnek a gyerekek a tanító irányításával.
7. A pedagógus olvassa fel (mondja el) a mesét az eredeti befejezéssel együtt.
A mesebefejezés tanításához a feladatgyűjteményben felsorolt meséken kívül bármilyen, a gyerekek által nem ismert mesét fel lehet használni.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- a. A gazdag fantáziájú, jó szövegalkotó gyerekekkel nem szükséges szövegalkotás előtt az elhangzott részletet elemeztetni, sem rajzot készíttetni.
- b. A félénk és/vagy gyenge szövegalkotó gyerekektől egy-két mondatos vagy csupán szókapcsolatokból álló befejezést is el kell fogadni. Az így körvonalazódó elképzelést segítse a tanító kérdésekkel kibontani. „Hol történhet ez a szereplőkkel?”, „Miért tették ezt a szereplők?” stb. A kérdések alapján összegyűjtött adatok felsorolása után a csoport egy tagja mondja el a bővebb, pontosabb befejezést.
- c. A sokat és/vagy jól beszélő gyerekektől azt is meg lehet követelni, hogy mondataik kapcsolódjanak egymáshoz, mérsékeljék a felesleges kötőszóhasználatot („és..., és...; aztán...; akkor...” stb.), és mondataikat zárják le.

A tanulásirányítás normája

- A tanító ne válasszon a mesebefejezéshez a gyerekek által ismert mesét.

Az üzenetközvetítés tanítása

Az üzenetközvetítőnek – két különböző időpontban – két szerepben kell helytállnia. Először 2. személyként meg kell értenie és memorizálnia az üzenet szövegét. Az üzenet átadásakor pedig mint a kommunikációs normáknak is megfelelő, udvarias beszélő, szövegalkotó szerepel.

Hogyan tanítjuk?

A tanítást szükségképpen ki kell egészítenie a szövegértés, a kapcsolatfelvétel és a szándéknyilvánítás tanításának.

Az üzenetközvetítés tanításának két szakasza van.

1. Az első szakaszban meg kell tanítani a gyerekeknek az üzenetátadás módját: köszönniük kell, elmondani az üzenetet, esetleg megjegyezni a választ, majd el kell köszönniük.
2. A második szakaszban az üzenetközvetítés gyakorlását kell irányítani.

A tanítás szakaszai:

1. Az üzenetközvetítés helyes módját célszerű a feladatgyűjtemény *Üzenetközvetítés a tanítónak, szülőnek, gyereknek* című fejezetének 1. feladatán megmutatni. A tanító ismertesse a tanulókkal a feladatban leírt helyzetet. A végrehajtás előkészítéseként a megadott kérdéseken kívül a következőkre lehet még választ kérni: „Kinek és hogyan kell

köszönöd, ha belépsz a szomszéd osztályba? Mit kell mondanod a tanító néninek? (Hogyan kell elkérned a filmeket?) Hogyan kell elköszönöd?”

Ha a kérdésekre adott válaszokból nem derül ki, akkor a tanító mondja meg a tanulóknak, hogy az üzenetközvetítő csak a pedagógusnak köszönjön, amikor az osztályba lép. Majd álljon meg a tanító előtt, szólítsa meg, mondja el az üzenetet, várja meg a választ, köszönje meg a filmeket, még mindig a tanító felé fordulva köszönjön, csak azután induljon kifelé a teremből. Az üzenet pontos szövegét is elmondhatja a gyerekeknek, ha az osztályban senki sem tudja megközelítő pontossággal megfogalmazni. Ezután egy önként jelentkező kisgyerek játssza el, hogyan hajtaná végre a feladatot. A hallgató gyerekek számlálják össze, hogy minden szükséges nyelvi elem (köszönés, megszólítás, üzenet, köszönetnyilvánítás, köszönés) szerepelt-e a beszélő szövegében. Állapítsák meg, udvarias volt-e a beszélő. Végezzék el az esetleges szükséges javításokat. Végül néhány szorongó tanulóval is ismételtessük meg a feladatvégzést az előző minták alapján.

2. A gyakoroltatás *időszakában* azokat a lehetséges helyzeteket kell kihasználni az üzenésre, amelyek a napi munka során adódnak. Lehet egyszerű szöveget, felszólítást üzeni gyerekeknek. Rövid kérést a szülőknek, kollégáknak, iskolaorvosnak, takarítónak stb. Elsősorban arra kell a pedagógusnak ügyelnie, hogy minden gyerekre sor kerüljön a valóságos üzenetközvetítés gyakorlásában. Ugyancsak figyelnie kell arra, hogy az egyes tanulóknak olyan szituációban kelljen végrehajtaniuk a feladatot, amely nem túl könnyű, de nem is túl nehéz.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

△ A nagyhangú, fölényes gyerekekre bízunk idegeneknek szóló üzeneteket!! Mindig figyelmeztetni kell őket a halk vagy a középhangerő megtartására, az udvarias nyelvi formák („legyen szíves, tessék adni, kérem szépen” stb.) használatára.

△ A szegényes szókincsű és/vagy szorongó tanulókkal előbb az üzenetközvetítés során használandó nyelvi sémákat kell megtanítani és gyakoroltatni. „Mondd el, hogyan kell megmondanod a takarékbélyeget áruló tanárnak, hogy a tanítód kéri, jöjjön be az osztályodba!” Akkor érdemes gyakoroltatni szituációban a szövegalkotást, ha a tanulók ismerik a szükséges sémákat. Leggyakrabban a mintaadással való tanítás a célravezető.

Mindkét csoport irányításához felhasználható a feladatgyűjtemény 1–3. feladatsora. Ezenkívül ki kell használni minden adandó alkalmat az üzenésre.

A tanulásirányítás normái

- Szorongó gyereket ne kényszerítsen a pedagógus idegennek szóló üzenet átadására.
- Az üzenetátadás végrehajtását lehetőség szerint mindig ellenőrizni és értékelni kell.
- A tanító ne csak egy (megbízható) gyerekkel gyakoroltassa az üzenetátadást, hanem előbb-utóbb minden tanulót bizzon meg ilyen feladattal.

A hirdetés tanítása

A hirdetés tanítása olyan felhívó funkciójú szöveg alkotásának gyakoroltatását jelenti, amely valamilyen cselekvés lehetőségéről és annak körülményeiről tájékoztat.

Hogyan tanítjuk?

A hirdetés tanítása két szakaszra tagolható.

1. A hirdetés alkotóelemeinek (megszólítás, hely, idő, esemény, esetleg feladat) megtanítása, a tekintettel való kapcsolattartás bemutatása.
2. A második szakaszban a hirdetés szerkesztésének, valamint kapcsolatteremtés, a kapcsolattartás és a hallgatókhoz, körülményekhez igazodó hangerő-szabályozás gyakorlása zajlik.

A tanítás szakaszai:

1. A tanító mondja el az alábbi (vagy ennek mintájára készült aktuális) hirdetést.
„Gyerekek!! Holnap 3 órakor könyvvásár lesz a földszinti zsibongóban. Sok képes-, verses- és mesekönyv között válogathattok. Akinek a szülei megengedik, hogy vásároljon, az hozhat magával 100 forintot.”

Ezután elemezzék kérdések segítségével a szöveget.

- Milyen eseményről szerzett tudomást a hallgatóság?
- Mikor lesz a könyvvásár? (Ez az esemény ideje.)
- Hol fogják tartani a könyvvásárt? (Ez az esemény helye).
- Milyen „feladatot” tartalmaz a hirdetés?

Az elemzés után ismétlje meg egy tanuló a hirdetést. A hallgató gyerekek vegyék számba, hogy minden szükséges elemet tartalmazott-e a szöveg. Ezután a feladatgyűjtemény *Hirdetés osztálytársaknak* című fejezetének 1. gyakorlata alapján a tanulók kapjanak feladatot. Először a tanító figyelmeztesse a tanulókat a hirdetés közbeni tekintettartásra, és lehetőség szerint a térhez alkalmazkodó hangerő megtartására is, majd felkészülés után egy tanuló mondja el a hirdetést osztálytársainak. Ezután elemezzenek az előbb felsorolt szempontok szerint. Ha szükséges, javítsák az elhangzott szöveget.

1. A gyakorlás során kapjon hangsúlyt a figyelemfelkeltés módja: jól látható helyre kell állni, ha zaj van, hangosabban kell a közönséget megszólítani, esetleg többször is. Pl.: „Gyerekek! Figyeljtek! Hirdetni szeretnék! Maradjatok csendben egy kicsit!” Stb. Ha elcsendesednek, végig kell tekinteni a hirdetésre váró csoporton, majd elmondani a hirdetés szövegét.

A gyakorlás – attól függően, hogy milyen az egyes gyerek fejlettsége –, folyhat fiktív szituációk eljátszásával kis csoportban, aktuális események hirdetésével mindennapi helyzetben, és az osztályon kívül, esetleg ismeretlen közönségnek. Az elhangzott hirdetést mind a szöveg pontossága, mind a kapcsolatfelvétel és a kapcsolattartás szempontjából értékelni kell.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A szövegalkotásban fejletlen tanulókkal minden hirdetésszerkesztés előtt célszerű egy kész hirdetés elemzését elvégeztetni. Az első négy-öt alkalommal csak hiányos, pontatlan hirdetésszövegek hibájának megállapítását és a hiba javítását gyakoroltassa a tanító. Csak

akkor készítsenek teljes hirdetésszöveget a tanulók, ha az elemzést biztonságosan tudják végezni.

- Δ A félénk, gátlásos tanulókat nem tanácsos arra kényszeríteni, hogy sok gyerek előtt vagy idegeneknek hirdessenek, hanem eleinte inkább csak az elemzésben vegyenek részt, majd kisebb csoportnak mondjanak szöveget.

A tanulásirányítás normái

- A tanító ne engedje, hogy a gyerekek agresszíven, fölényeskedve hirdessenek.
- A jó szövegalkotóktól meg kell követelni a kapcsolattartást és a hangerő-szabályozást.

Az állatok leírásának tanítása képről

Az állatok leírásának tanítása mondatok megfogalmaztatását jelenti egy-egy állat jellemző külső tulajdonságairól, majd a mondatok adott szempont szerint történő elrendezésének irányítását.

Hogyan tanítjuk?

A leírás tanításának *feltétele*, hogy a tanulók tudjanak a képen szereplő állat külső tulajdonságaira vonatkozó mondatokat megfogalmazni.

Az állatok leírásának tanítása két szakaszból áll.

1. Frontálisan történhet a leírás módjának megtanítása: a legjellemzőbb külső tulajdonságok megállapítása, azokról állítások megfogalmazása, a mondatok valamilyen szempont szerint történő elrendezése.
2. A leíró szöveg alkotásának gyakoroltatása a 2. személy ismereteinek figyelembevételével.

A tanítás szakaszai:

1. Lehetőség szerint színes diaképen vagy nagyméretű, színes fényképen mutassa meg a tanító az állatot. (Kitömött példány is felhasználható erre a célra.) A kiválasztott állat ne legyen túl mindennapos (pl. macska), hanem érdekes vagy viszonylag ritka (koala, fácánkakas stb.). A tanulók kérdésekre mondják el, mi fedi az állat testét, az milyen színű, tapintású; milyen jellegzetes testrészei vannak, azok mely tulajdonság miatt érdekesek (szín, hosszúság, forma stb.); testarányait, alkatát, méreteit stb. Azután fogalmazzanak meg mondatokat az adott állatról.
2. Miután minden lényeges tulajdonságról szó esett, egy önként jelentkező tanuló vállalkozhat a szóbeli leírásra. A tanító adjon szempontot a szövegalkotáshoz: „Először az egész állat látványáról beszélj, majd a részletekről!”, vagy: „Emeld ki a legérdekesebb testrészeit, annak tulajdonságait, majd az egész állatról beszélj!” vagy: „Csak arról beszélj, mi az állat külsején a szokatlan, meglepő!” stb. A leíró szöveg meghallgatása után a tanulók kérdezzenek rá azokra a fontos tulajdonságokra, amelyeket a beszélő nem említett. Mondják el véleményüket a mondatok sorrendjéről. Egészítsék ki a szöveget a témával kapcsolatos saját ismereteikkel.
3. A gyakorláshoz a feladatgyűjtemény *Állatok leírása kép alapján* című fejezetének feladatai használhatók fel.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- Δ A gyakran közbeszóló tanulókat az elemző szerepébe ossza be a tanító, hogy kénytelenek legyenek az elhangzó szövegre figyelni.
- Δ A csapongó, kapkodó tanulók figyelmét, tekintetét az adott szempont szerint következő testrésze vagy testtájékra mutatással irányítsa a tanító.
- Δ A kevés szavú, szöveget nehezen alkotó gyerekektől a mondatok megfogalmazását is el lehet fogadni, akkor is, ha mondatainak sorrendje esetleges. Lehet ugyancsak a képen lévő állat testrészeire való rámutatással segítséget adni, vezetni a gyerek tekintetét, sorrendet diktálni. Az sem baj, ha több leírás végighallgatása után vállalkozik a kisgyerek a szövegmondásra.

A tanulásirányítás normái

- Egy alkalommal 10–15 percnél ne tartson tovább a szövegalkotás gyakorlása.
- A 2. személyt (jelenlévő vagy távollévő) mindig jelölje meg a tanító. Az első esetben használhat néhány utalószót a tanuló.
- Minden esetben minden fontos testrész, testtájék megnevezését tanítsa meg a tanító.

A személyek leírásának tanítása

A személyek leírásának tanítása egyrészt a külső testi jellemzők tanítását jelenti, másrészt pedig valóságos személyekről leíró szöveg alkotásának a gyakoroltatását, felhasználva a külső testi jellemzőkről tanultakat is. Ugyanakkor jelenti a kis csoportos szövegalkotás szabályaihoz való alkalmazkodás gyakoroltatását is.

A személyek leírásának tanítását programunkban három nagyobb szakaszra bontva értelmezzük.

1. A tanítás első szakaszában külső testi jellemzők ismertetése történik, s mindegyik jellemző tanítását külön folyamatként értelmezzük és írjuk le a továbbiakban.
2. A második szakaszban a személyleírás módjának bemutatása történik kis csoportos beszélgetés keretében.
3. A harmadik szakaszt a személyek leírásának gyakoroltatása jelenti. E folyamat magába foglalja a külső testi jellemzőkről szerzett ismeretek mozgósítását is. A folyamatot kiegészíti a beszélgetés szabályaihoz való alkalmazkodás gyakoroltatása.

A következőkben a személyleírás tanításának feltételeként a külső testi jellemzők tanításának folyamatait ismertetjük.

Hogyan tanítjuk a külső testi jellemzőket?

A külső testi jellemzők (hajszín, szemszín, arcforma, testmagasság) ismerete bővíti a gyerekek önmagukra vonatkozó tudását, segíti a maguk és mások megfigyelését, a külső testi jellemzők alapján történő képalkotást.

A hajsztín

A folyamat során a gyerekeknek biztonságosan fel kell ismerniük és meg kell nevezniük a különböző hajsztíneket (szóke, barna, vörös, fekete, ősz) és hajárnyalatokat (világosszóke, sötétszóke, szókésbarna, barnásvörös). A hajsztín és a hajárnyalat fogalmak közül csak a hajsztínt kell ismerniük és használniuk.

A tanítás szakaszai:

1. A hajsztínek, a hajárnyalatok felismerésének és megnevezésének tanítására-tanulására a *Szó és betű* című olvasókönyv második szócsoportjánál, a szóke és a barna szavak tanulásakor van lehetőség. Ezt így oldhatja meg a pedagógus:

- A *szóke* és a *barna*: hajsztínek. Rajzoljátok le Évát és Ferit! Színezzétek ki a hajukat a megfelelő színűre! Ti milyen hajsztíneket ismertek még?
- Nevezzétek meg azt az osztálytársatokat, akinek fekete (szóke, világosszóke, vörös) színű a haja!
- Nektek milyen színű a hajatok? Rajzoljátok le magatokat Éva és Feri mellé!! Színezzétek is ki a rajzot! Vigyázzatok a hajsztínetekre!

A tanítás-tanulás első szakaszában jól használható az *Ablak–Zsiráf* lexikon is. A pedagógus a lexikonban található képeken mutathatja és nevezheti meg a különböző hajsztíneket és hajárnyalatokat.

2. A gyakorlás szakaszában a feladatgyűjtemény *Személyek leírása külső testi jellemzők alapján* című fejezetének feladatai használhatók. A tanító ezeken kívül párkereső, színező, csoportalkotó, hibajavító feladatokat is adhat. Pl.: „Alkossatok csoportokat a hajatok színe szerint! Az első csoportba a barna hajúak kerüljenek!” Stb. Ellenőrzéskor a tanító figyelmeztesse a hibázó tanulókat: „Nézd csak meg a társaid hajsztínét! Biztos, hogy jó csoportot választottál? „Neked milyen színű a hajad? Keresd meg a jó csoportot!”

„Keressetek párt magatoknak! A párotok haja ugyanolyan színű legyen, mint a tiétek!”

„Alaposan összekeveredtek a képek és a szavak. Tudnátok segíteni?” (Gyerekeket ábrázoló képek alá ne a hajsztínüknek megfelelő szavakat tegye a tanító vagy egy báb.)

„Színezzétek ki a képeken látható gyerekek haját az alattuk látható szavaknak megfelelően!”

A szemsztín

A folyamat tanítása-tanulása során csak gyakoroltatásra van szükség, hiszen minden gyerek rendelkezik a szemek színére vonatkozó ismeretekkel. A gyakorláshoz a feladatgyűjtemény 3–6. feladatai használhatók. A haj- és a szemsztín alapján a pedagógus már adhat olyan feladatokat is, amelyekben szövegértésre vagy szövegalkotáshoz van szükség. Pl.: „Olvassátok el a táblán látható rövid szöveget! Készítsetek ez alapján rajzot!” (A bohóc haja barna, a szeme kék. Piros sapka van a fején. Kezében virágot tart.)

Hosszú szóke hajú kislány játszik az udvaron. Vidáman nevet. Még a szép zöld szeme is mosolyog.)

„Hallgassátok meg a mesét! Rajzoljátok le (mondjátok el), milyennek képzelitek a tündért (a legkisebb fiút, az öreg királyt)! Beszéljétek a haj- és szemsztínükről is!”

A tanítónak célszerű többszereplős mesét választania. Ha a mese hosszú, nem kell felolvasnia teljesen, elegendő egy része. A teljes mese a feladatmegoldás jutalma lehet.

A testmagasság

A gyerekeknek nem kell tudniuk a pontos testmagasságukat, csak ezeket a viszonyfogalmakat: magas, középmagas, alacsony.

1. A tanítás első szakaszában a magas, középmagas és alacsony fogalmakat tanítsa meg a pedagógus. Ehhez a feladatgyűjtemény 13. feladatát használhatja fel. A bábbal mesélje el a történetet, amikor a viszonyfogalmakhoz ér, azonnal kérje a gyerekeket, hogy ők is keressenek osztálytársaik közül magas (középmagas, alacsony) gyerekeket. Végül kérje meg a tanulókat, hogy alkossanak ők is csoportokat. A csoportalkotás ellenőrzésekor ismételtesse el újra a fogalmakat: „Te melyik csoportban állsz?” „Milyen a testmagasságod?”
2. A magassági viszonyok felismeréséhez, a fogalmak gyakorlásához felhasználhatók a feladatgyűjtemény 14–16. feladatai. Ebben a szakaszban a gyerekek sok lehetőséget kapjanak arra, hogy egymáshoz mérhessék s egymáshoz viszonyíthassák magasságukat. Pl.: „Válasszatok társakat magatoknak! Az egyik alacsonyabb, a másik magasabb legyen nálatok!”
„Az írásvetítőn osztálytársaitok nevét láthatjátok. Döntsétek el, milyen a testmagasságuk!”

Az arcforma

A tanítás folyamatában három arcformát (hosszúka vagy keskeny, kerek, szögletes) kell megkülönböztetniük, felismerniük és megnevezniük a gyerekeknek.

A tanítás szakaszai:

1. A tanító rajzok segítségével mutassa be és nevezze meg a különböző arcformákat. Kérheti a gyerekeket arra, hogy próbáljanak új elnevezést adni a képeken látható arcformáknak. (Fogadja el a tanító azokat a megoldásokat is, amelyekben gúnynevet használnak a gyerekek, de azonnal kérdezzen rá: „Te melyik elnevezést fogadnád szívesen?”)
A feladatgyűjtemény 8. feladata mellett ilyen feladatokat is adhat a pedagógus:
„Keressetek az *Ablak–Zsiráf* lexikonban (a környezetismereti munkafüzetekben, a kivetített diaképeken) kerek arcú (szögletes, hosszúka arcú) embereket! A kiválasztott embereket a hajuk színe, a testmagasságuk és a ruhájuk alapján mutassátok be!”
„Döntsétek el, milyen alakú annak az osztálytársatoknak az arca, akinek a nevét mondom!”
2. A gyakorláskor is válogathatnak képeket a gyerekek, alkothatnak csoportokat, készíthetnek rajzokat! A csoportalkotásban így segítheti a gyerekeket: „Szerintem te rossz helyre álltál. A te arcformád keskeny.” „Nézd csak meg az arcodat a kis tükörben! Melyik csoportba kellene állnod?”

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A szegényes szókincsű, nyelvi hátrányokkal küszködő gyerekek számára nagy nehézséget jelent a különböző hajárnyalatok, magasságra vonatkozó viszonyfogalmak, arcformák megnevezése. Velük célszerű, ha külön foglalkozik a tanító, sok mintát adva, sokszor ismételve a megnevezéseket. Amíg biztonságosan nem alkalmazzák a gyerekek ezeket a fogalmakat, felesleges olyan feladatokat adnia, amelyekhez más ismeretek felidézése is szükséges.

△ Az előzetes ismeretekkel rendelkező, a fogalmakat biztonságosan alkalmazó gyerekekkel nem kell elvégeztetni a feladatgyűjtemény adott fejezetének valamennyi feladatát. Ezek a tanulók a gyakorlás során szövegértést, szövegalkotást igénylő feladatokat oldjanak meg.

A tanulásirányítás normái

- Mindegyik külső jellemző tanítása során valamennyi gyerek annyit gyakoroljon, hogy képes legyen másokra és önmagára vonatkoztatni a külső testi jellemzőkről tanultakat.
- Egy-egy feladatmegoldás, beszélgetés 8–10 percnél ne tartson tovább.
- A tanító soha ne engedje meg, hogy a gyerekek testmagasságuk, hajszínük vagy arcformájuk alapján gúnyolják egymást.

Hogyan tanítjuk a személyek leírását?

A személyek leírását a következő szakaszok szerint tanítjuk:

1. Először a tanult külső testi jellemzők alapján gyakoroltatjuk a személyleírást a tanulókkal.
2. A második szakaszban megtanítjuk, hogy a leíró szövegalkotás során ki kell térni a fentiekben megtanított külső testi jellemzőkön kívül egyéb külső tulajdonságokra is.
3. A harmadik szakaszban a leíró szöveg alkotásának, valamint az illetendő beszélgetésre vonatkozó szabályok megtartásának gyakoroltatása történik.

A tanítás szakaszai:

1. Miután valamennyi tanítandó külső testi jellemzőt megismertek a gyerekek, kérheti a tanító, hogy társaikat valamennyi külső testi jellemzőjük alapján mutassák be. Ehhez először ő adjon mintát. Válasszon ki a tanítványai közül egyet. Sorolja fel a kiválasztott gyerek testi jellemzőit. (Barna hajú, barna szemű, magas kislány. Arca keskeny.) Kérje meg a gyerekeket, nevezzék meg azt az osztálytársukat, akire ráismertek. A külső testi jellemzők alapján történő bemutatáshoz a feladatgyűjtemény 7., 9. és 10. feladatai is mintát adnak.

Elegendő mintaadás után kis csoportos kommunikációban gyakoroltathatja a tanító a külső testi jellemzők alapján történő szövegalkotást.

A feladatgyűjtemény 12. feladatánál így dolgozhat:

- a) Állítsa fel azokat a gyerekeket, akiknek a neve szerepel az írásvetítőn, majd üljenek le valahová úgy, hogy zavartalanul beszélgethessenek, és a többieket se zavarják.
- b) Kérje meg a csoport tagjait, hogy alaposan nézzék meg egymást. Válasszák ki egyik társukat, akit a többieknek bemutatnak. A bemutatást a társuk hajszíne, szemszíne, arcformája és testmagassága alapján végezzék.
- c) Egy tanulót szólítson fel arra, hogy mutassa be a csoportnak azt a tagját, akit választott. (Ha összefüggően nem tudja jellemezni társait a kiválasztott tanuló, a tanító kérdésekkel segítse.) A bemutatás alapján a többiek próbálják kitalálni, kiről szólt a leírás.

- d) A tanító vezetésével értékeljék is a gyerekek a társuk teljesítményét. „Valamennyi külső testi jellemzőről beszélt-e a társatok?” „Pontos volt-e a leírás?”
- e) Még két-három gyereket hallgassanak meg és értékeljenek a leírt módon.

A tanító adjon arra is lehetőséget, hogy a gyerekek saját magukról – külső testi jellemzőik alapján – képet alkothassanak. Ehhez a feladatgyűjtemény 11. feladata ad segítséget.

2. E leszűkített személyleírást mielőbb ki kell egészíteni. Tehát terjedjen ki a ruházatra, a testalkatra, az ápoltságra, sajátos külső jellemzőkre.

A mintaadás történhet például a következőképp.

Miután egy hat-hét fős csoporttal elhelyezkedett a pedagógus a beszélgetéshez, a következőket teheti például: „Próbáljátok kitalálni, kiről mondok majd szöveget!! Csak a végén szabad megmondani!” Ezután leírást ad az osztály egyik tagjáról. Végül meg lehet kérdezni: „Akarja-e valaki kiegészíteni fontos dologgal a leírást?” A kérdésre mondatokat vagy szövegtörödékeket mondhatnak a gyerekek. Így is bevezethető a leírás: „Valakinek a külsejéről fogok egy szöveget elkezdni. Aki ráismer, folytathatja a leírást.” Vagy: „Katinak a külsejét fogom leírni. Figyeljétek meg, milyen sorrendben és miről beszélek!” A megfigyeltetés eredményeként is összeállíthatók, de közölhetők is a személyleírás szabályai: – Először az egész testre vonatkozó testi-alkati jellemzőkről, majd a fejtől a láb felé – vagy fordítva – haladva a részletekre vonatkozó jellemzőkről esik szó. Végül a ruházatra, esetleg az érintett személy szokásaiból adódó külső jellemzőkre kerülhet sor. (A körme majdnem mindig hosszú. A nadrágja poros, pecsétes. Stb.)

A következő leírást már egy tanuló mondhatja, és az előző szempontok szerint elemezhetik a tanulók. A hiányzó információkra kérdéseket tehetnek fel. Esetleg kiegészíthetik az elhangzottakat. „Én még azt is tudom, hogy mindig jó illatú és fényes a haja.”

3. A személyleírás gyakoroltatása elsősorban minél több összefüggő szöveg alkottatását kell, hogy jelentse. Azaz lehetőség szerint minél több alkalommal – és nem csak az anyanyelv óráján – beszéltesük a gyerekeket e műfajban is. A gyerekek szövegalkotásának folyamatát a legszükségesebb esetben szakítsuk félbe kérdésekkel, kiegészítésekkel. Az e műfajban nyújtott teljesítmény szintje feltehetően alatta marad az elbeszélő szövegek alkotásának, mert jóval nagyobb erőpróbát jelent a gyerekek számára. Ezért több türelmet is igényel a gyakoroltatása. Mindezek természetesen nem jelentik azt, hogy a beszélgető csoportban a leíró szöveget halló gyerekeknek, majd az elemzésben részt vevőknek udvarias beszélgetésre vonatkozó szabályokra ne kellene tekintettel lenni.

Az elemzés többnyire az elhangzó személyleírások mondatrendjének javítását és információ pótlást jelenthet. Gyakori hiba a jellemzés és a leírás vegyítése. Ha a szokások és egyéb tulajdonságok említése a külső leírásához szükséges, nem hiba a jellemzés beépítése. „Jani nagyon vidám természetű, mindig mosolygós, nevetős az arca.” Egyéb esetekben figyelmeztessük a szövegalkotót: „Az, hogy Kati irigy, nem tartozik szorosan a témához.”

A leírás tanítása csak kis csoportban végezhető, az elbeszélés kapcsán leírt módon.

A tevékenység-leírás tanítása

Tevékenység-leíráson olyan műveletsor elmondását értjük, amelyet a beszélő egyedül is végezhet, és nem igényel a cselekvők között párbeszédet, beszélgetést.

Hogyan tanítjuk a tevékenység-leírást kiscsoportos kommunikációban?

A leírás tanításának *feltétele*, hogy a tanulók tapasztalataik alapján tudjanak mondatokat megfogalmazni az adott tevékenységről, és tudják megnevezni a tevékenységhez kapcsolódó tárgyakat, körülményeket. A kis csoportos kommunikáció feltétele, hogy az osztály többi tagja legyen képes önállóan dolgozni.

A kis csoportos kommunikációban történő tevékenység-leírás tanítása két szakaszból áll.

1. Az első szakasz a tevékenység leírásának megtanítása: a cselekvések időrendben történő felsorolása az egyes cselekvésekhez szükséges tárgyaknak, a cselekvések körülményeinek pontos megjelölésével; a figyelmes meghallgatás, a hozzászólás, kérdezés és kiegészítés módjának ismertetése.
2. A második szakaszban a fentiek gyakoroltatása és az indokolatlan közbeszólás mérséklése a pedagógus feladata.

A tanítás szakaszai:

1. A kis csoportos kommunikációhoz a tanító állítsa fel a tanulókat a megszokott helyükről, és az erre a célra kijelölt sarokban, szőnyegen vagy más olyan helyen üljenek le, ahol a gyerekek jól látják és hallják egymást, és kötetlenül tudnak beszélgetni. Elhelyezkedés után a tanító beszélgetést kezdeményezzen: „Hogyan kell haját mosni? Mondjátok el, mi kell a hajmosáshoz!” (Sampon, meleg víz, törülköző, zuhanyrózsa vagy mosdótál, fésű, esetleg hajszárító – sorolják fel a gyerekek.)
„Gondoljátok végig, hogyan szokta megmosni anyukátok a hajátokat!” (Egy tanuló elmondja, amit a témáról tud. A többiek figyeljenek, hogy utána kiegészíthessék a szöveget vagy elmondhassák, mennyiben tér el a családjukban szokásos hajmosási mód az elhangzottól, mit tudnak még róla. Például fodrásznál is lehet haját mosatni.)
A közbeszólókat, figyelmetleneket türelmesen, lehetőleg csak érintéssel, gesztussal, szükség esetén halk hangerővel figyelmeztesse a tanító: „Várj egy kicsit! Téged is meg fogunk hallgatni.” „Jegyezd meg, amit mondani akartál, és majd a végén mondd el!” „Nézz a beszélőre!” Stb.
A leírás végén kérdezhetnek a gyerekek (ha valamit nem értettek meg, vagy hiányos volt a szöveg), kiegészíthetik a szöveget saját, az elhangzottól eltérő élményeikkel. A tanulók ne a tanítótól kérjenek szót, hanem a nyitó szöveget mondó gyereknek jelezzék szándékukat: érintsék meg a karját, szólítsák utónevén, nézzenek rá és arcjátékkal, szemöldökfelhúzással hívják fel magukra a figyelmet. A kapcsolatfelvétel helyes módjait a tanító beszélgetés közben mutassa meg a gyerekeknek: javasolja ezeket a durva, udvariatlan, pontatlan megoldások helyett. Vigyáznia kell arra, hogy a gyerekek ne váltsanak témát, és ne ismételjék meg azt, amit az előttük beszélő már elmondott.
2. A gyakorláshoz felhasználható bármely mindennapos tevékenység: ceruzahegyezés, cipőtisztítás stb. Ugyancsak felhasználhatók iskolai tevékenységek: mérések, szerelések stb.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A szegényes szókincsű vagy zárkózott tanulóktól a szókapcsolat-sorozatokat is fogadja el a tanító. Kezdetben célszerű velük külön csoportban csak tevékenység-leírást gyakoroltatni. Eleinte a tanító mondjon el egy szöveget (hogyan főz ő teát, hogyan tisztítja ki a cipőjét), a gyerekek csak a kiegészítést gyakorolják. Ha maguktól nem szólnak hozzá, a tanító tegyen fel kérdéseket. („Te mit szoktál másképp csinálni?”) Később, még mindig külön

csoportban gyakorolják a leíró jellegű szövegalkotást. Heterogén csoportban csak akkor mondjanak szöveget, ha kisebb segítséggel már bevonhatók a beszélgetésbe.

- Δ A fecsegő, beszédfigyelemmel nem rendelkező tanulókkal újra el lehet mondani a terjedős leírást: „Csak a témáról beszélj!” „Csak a legfontosabb részeket mondd el!”
- Δ Az erőszakos tanulókkal a hallgató szerepét gyakoroltassa a tanító. Lehetőség szerint sokszor kerüljenek a megfigyelő-elemző szerepbe, és csak pontos megfigyelést és hozzászólást fogadjon el tőlük a pedagógus.

A tanulásirányítás normái

- Egy-egy beszélgetés 10–15 percnél ne tartson tovább.
- Csak 5–8 fős, egymást kedvelő gyerekcsoporttal érdemes végeztetni a csoportkommunikációt.
- A csoportos beszélgetés ideje alatt az osztály többi tagja végezzen önálló munkát.
- Ne a tanító legyen a beszélgetés központja, csak a háttérből irányítson.
- Minden beszélgetés után értékelnie kell az egyes tanulók szövegalkotásában és érintkezésben nyújtott teljesítményét.
- Egy alkalommal csak egy témát dolgozzanak fel a tanulók.

A szövegbefogadás és a szövegértés tanítása

Mit jelent a szövegbefogadás és a szövegértés tanítása?

A szövegértés és szövegbefogadás tanítása a szóban elhangzó, különböző műfajú szövegek figyelmes meghallgatásának, a szerepcserhelyzetek felismerésének, a válaszoláskor felhasználható rögzült nyelvi formák, a válaszadás és az illemszabályok megtanulásának és gyakorlásának az irányítását jelenti.

Az elbeszélő, leíró szövegek befogadásának tanítása

Az elbeszélő és leíró szövegek befogadásának tanítása a beszélő figyelmes és türelmes meghallgatásának, a pontos és udvarias kérdésnek, az elhangzott szöveg lényeges elemekkel történő kiegészítésének a megtanítását és gyakoroltatását, az indokolatlan közbeszólás rossz szokásának mérséklésére készítetést jelent.

Hogyan irányítjuk?

A szövegbefogadás tanítását kiegészítheti a 2. személy szerepének, a megszólításnak és a szerepcserének a gyakoroltatása.

A szövegbefogadás és kérdés tanítása két szakaszból áll.

1. Az első szakaszban az elhangzó szöveg figyelmes végighallgatásának, az esemény okára, módjára, céljára, előzményére és következményére történő kérdésnek a mintáját, valamint az esetleg hiányos szöveg lényeges elemekkel történő kiegészítését kell a tanítónak megmutatnia, majd gyakoroltatnia kis csoportos formában.
2. A második szakaszban folyik a figyelmes és türelmes meghallgatás, a kérdés, a kiegészítés gyakoroltatása, szintén hat-nyolc tanulóval.

A tanítás szakaszai:

1. A kérdés didaktikusabb formájának gyakorlását be lehet vezetni például *A róka-kuruzsló* című mese felolvasásával egy elmondásával. Előzetes utasításként figyelmeztetheti a pedagógus a gyerekeket: „Figyeljete nagyon a mesére! Ha meghallgattátok, majd kérdéseket tehettek fel egymásnak!” Ezután a tanító elmondja vagy felolvassa *A róka-kuruzsló* című mesét (Mindennapra egy mese, Móra Könyvkiadó, 1970.). A mesehallgatás után a tanító felszólítja a gyerekeket: „Tegyetek fel a meséről olyan kérdéseket, amelyekre mindenki tud válaszolni, aki a mesét meghallgatta.”

A gyerekek által feltett kérdésekre önként jelentkező tanulók válaszolhatnak. Ha a kérdés nem a mesére vonatkozik, akkor nem kell választ adni rá, hanem arra biztatni a kérdező tanulót, hogy újabb kérdést tegyen fel. Előfordulhat, hogy a tanulók maguktól nem kérdeznek. Ebben az esetben a tanító mintát adhat: „Úgy kérdezzetek, hogy a *miért* szóval kezdődjön a kérdés! Pl.: Miért lett mérges az oroszán a rókára?”

Majd: „Ezután így kezdődjön a kérdés: *hogyan*? Pl.: Hogyan akarta a farkas elpusztítani a rókát?”

Ily módon a tanító többféle kérdéstípust gyakoroltathat a minta alapján.

2. A kérdés tanításának második szakaszában történik a kérdés gyakoroltatása valóságos funkcióval: a tudáshiányból adódóan. Ezt bevezetheti a tanító egy érdekes történet elmondásával. A történet ne tartalmazzon minden információt, sugallja, hogy van még megtudnivaló. A történet végén kérdezhetnek a gyerekek. (Lásd a feladatgyűjtemény *Szövegértés elbeszélő, leíró szövegek befogadása során; A kérdés gyakorlása* című fejezetének 1. gyakorlatát.)

Az 1. szakaszban leírt kérdéstípusok alkalmaztatását a feladatgyűjtemény 2–3. feladata révén, valamint a kis csoportos szövegalkotás során gyakoroltathatjuk. („Mit nem tudtatok meg a történetből? Kérdezhetek..” „Annak, hogy a csirkék feketék lettek, oka volt. Azt is meg lehet kérdezni..” Stb.)

A hiányos szöveg kiegészítését elbeszélő és leíró szövegek alkotáskor, azok elemzése során gyakorolhatják a tanulók. Az általuk hiányosnak vélt történethez vagy leíró szöveghez felszólításra, kérdésre („Kinek van még mondanivalója? Egészítsétek ki a történetet!”) hozzáfűzhetik a kiegészítéseiket.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

Δ A félénk, fáradékony tanulókkal a minta alapján történő kérdést gyakoroltassa a tanító.

Rövid, két-három mondatos szövegekre tegyenek fel kérdéseket. A szöveget a tanítónak kell felolvasnia vagy elmondania. A legegyszerűbb kérdéseket is el kell fogadnia.

- △ A mindenáron kérdező gyerekek kérdéseit mindig értékelje a tanító, de csak a lényegre utaló kérdéseket válaszoltassa meg.
- △ A jó képességű, a magabiztos és a fölényes tanulóktól csak a pontos és tömör kérdéseket kell a tanítónak elfogadnia.

A tanulásirányítás normái

- Egy-egy alkalommal a gyakorlás 10–15 percnél ne tartson tovább.
- A kérdezést kis csoportban kell gyakoroltatni.
- A pontatlan kérdéseket javíttatni kell. A „sablonos” kérdések esetén újra kell a tanulóval kérdeztetni.
- Lehetőség szerint mindig válaszolják meg a kérdéseket a tanulók.

Mit jelent a tudakozódásra adott válasz tanítása?

A tudakozódásra adott válaszolás tanítása az 1. személy figyelmes és türelmes meghallgatásának, a pontos és udvarias tájékoztatásnak vagy az esetleg elutasító, tagadó válaszolásnak a megtanítását és gyakoroltatását jelenti.

Első osztályban jelenti még a személyi adatok (név, születési hely, idő, lakcím), a családi adatok (apa, anya teljes neve, foglalkozása, munkahelye, a testvérek száma, neve, foglalkozása, munkahelye) és az iskolára vonatkozó adatok (a tanító és a napközis nevelő, az igazgató neve, az iskola címe) megtanítását is.

A válaszolás tanítását *kiegészítheti* a tudakozódás, a köszönés, a megszólítás, a kérdések és a tevékenység-leírás gyakoroltatása.

A tanítás szakaszai:

1. Az első szakaszban az adatok megtanítása történik. Ez több, külön is értelmezhető folyamatként írjuk le, mivel a tudakozódásra való válaszolás speciális formáját képezi.
2. A második szakaszban a figyelmes meghallgatás, az udvarias tájékoztatás, vagy megfelelő ismeretek hiányában a tájékoztatás udvarias elhárításának a megismerése történik.
3. A harmadik szakaszban a fentieknek és a hangerő-szabályozásnak a gyakorlása folyik.

Hogyan tanítjuk a személyi adatokat?

A születési hely és idő

A születési hely és idő tanítása-tanulása során a gyerekeknek meg kell tanulniuk, melyek azok az adatok, amelyek ide tartoznak.

A tanítás szakaszai:

1. A tanító saját születési adataival adhat mintát, de használhat ehhez bábokat is. Például:
 - a) Elmondom a születési adataimat. Figyeljétek meg, megtudjátok-e, melyik városban, melyik évben és hónapban hányadikán születtem! Kalocsán születtem 1955. szeptember 18-án.
 - Milyen adatokat figyeltetek meg?
 - Megtudtátok-e a születési helyemet?
 - Ismeritek-e a születési évemet (hónapomat, napomat)?
 - b) A születési adatok bábbal történő ismertetésére a feladatgyűjtemény *Személyi adatok közlése* című fejezetének 1. feladatát használhatja a tanító. Minden báb bemutatkozása után kötsse össze a báb nevét a születési adataival. Az elsónél a tanító mutassa és nevezze meg a születési adatok részeit. A többinél kérje a gyerekektől a megnevezést. Így végezhető a feladat:

Báb: – Cincogi Eleknek hívnak. Szakcsón születtem 1960. március 12-én.
 „Keressétek meg az írásvetítőn a báb nevét! Kössétek össze a születési adataival!”
 Ennek megtörténte után a tanító nevezze meg az adatokat. „Szakcs Cincogi születési helye. 1960. a születési éve, március a születési hónapja, 12. a születési napja.”
 A második báb: – A nevem Barna Barnabás. Budapesten születtem 1945. december 20-án.
 „Keressétek meg a báb nevét és születési adatait! Kössétek össze őket!
 Olvassátok fel a báb születési helyének nevét (születési évét, hónapját, napját)!”
 A feladatok végzése után kérje meg a tanító a gyerekeket arra, hogy érdeklődjenek ők is otthon a születési adataikról.
2. A gyakorlás során olyan feladatokat oldjanak meg a gyerekek, amelyek segítségével gyakorolhatják, hogy milyen adatok szükségesek a születési adatokhoz. Ehhez a 3. feladat alkalmazható. A gyerekek olvassák el az írásvetítőn látható születési adatokat. Válasszák ki, melyek azok, amelyekből minden adatot megtudhattak. Neveztesse meg a tanító ezeket az adatokat! Olvastassa fel a hiányos születési adatokat is! Nevezzék meg a gyerekek a meglévő, majd a hiányzó részeket. Kérheti a pedagógus a gyerekeket arra is, hogy javítsák ki, egészítsék ki a hiányos mondatokat.
 E feladatokon kívül báboknak, képeken látható embereknek található ki a tanulók születési adatokat. Ezután minden gyerekkel a saját születési adatait gyakoroltassa a tanító. Célszerű részeire bontania ezt: először a születési hely, majd év, hónap, nap gyakorlására oldjanak meg feladatokat a gyerekek.
 A születési hely gyakorlására a 4. feladat használható. A születési idő gyakoroltatására ilyen feladatokat oldhat meg a tanító: Pl.: „Válasszátok ki az írásvetítőn látható évszámok közül a saját születési éveket!” „Olvassátok el a *Hónapmondóka* című magyar népköltést!” (Megtalálható a *Csillagjáró Fehér Ráró* című olvasókönyvben.) „Válasszátok ki és írjátok le annak a hónapnak a nevét, amelyben ti születtetek! Írjátok mellé a születési napotokat is!”
 „A táblán hónapok nevét láthatjátok. Tegyétek névkártyákat az alá a szó alá, amely megegyezik a ti születési hónapokkal! Olvassátok fel, melyik hónapot választottátok! Tegyétek hozzá azt is, hányadikán születtetek!”

Az apa és az anya neve

Az apa és az anya teljes (hivatalos) neve mellett az anya lánykori nevét kell megtanítani a pedagógusnak. Arra már nincs szükség, hogy a tanító a szülők teljes nevén is bemutassa a vezeték és utónevet.

A tanítás szakaszai:

1. A tanító a feladatgyűjtemény *Személyi adatok közlése* című fejezetének 6. feladata alapján adhat mintát. Ebben a mintaadásban az apa és az anya teljes nevének és az anya lánykori nevének kell szerepelnie. A pedagógus már a mintaadás során nevezze meg a lánykori nevet.
2. A gyakorlás során a gyerekeknek észre kell venniük, hogy a saját vezetéknevük (általában) megegyezik édesapjuk és édesanyjuk vezetéknevével, valamint azt, hogy az anya és az apa teljes neve hasonlít egymásra. Ebben a szakaszban van lehetősége a tanítónak arra is, hogy bemutassa, hogy a nők hányféleképpen viselhetik nevüket.

A feladatgyűjtemény adott fejezetének 8. feladata használható itt fel. A pedagógus a feladatmegoldás után kérdezzen rá arra is: „Miből tudnátok megállapítani, hogy melyik gyerekek ki lehet az édesapja és az édesanyja?”

„Figyeljétek meg, hogy az asszonyok hogyan viselik férjeik nevét!”

„Mondjátok el édesanyátok nevét! Melyikre hasonlít?”

Az apa és anya teljes nevének gyakoroltatásához elegendő a feladatgyűjtemény 7–9. feladata.

Az anya lánykori nevének megtanulásához több gyakorlásra van szükségük a gyerekeknek. A feladatgyűjtemény gyakorlatai mellett ilyen feladatok segíthetik a gyakorlást: „Utóneveket láthatjátok az írásvetítőn. Válasszátok ki azt, amelyik megegyezik édesanyátok lánykori utónevével! Úgy olvassátok el azt, hogy már tegyétek hozzá édesanyátok lánykori vezetéknevét is!” „Olvassátok el a táblán látható neveket! Aki megtalálja a nevek között az édesanyja lánykori nevét, emelje fel a névkártyáját!”

„Egészítsétek ki a hiányos mondatot!” Engem hívnak. Édesanyám lánykori neve:

Az apa és az anya munkahelye, foglalkozása

A gyerekeknek nemcsak szüleik munkahelyét és foglalkozását kell ismerniük, hanem a munkahely és a foglalkozás közötti különbséget is látniuk kell.

A tanítás szakaszai:

1. A tanító figyeltesse meg a gyerekekkel a foglalkozás és a munkahely közötti különbséget. A pedagógus felhasználhatja itt a környezetismeret-órákon tanultakat, de készíthet feladatokat is. A gyerekeknek nem kell meghatározniuk, mi a foglalkozás, mi a munkahely: fel kell ismerniük és szét kell választaniuk a kettőt. Ilyen feladatokat adhat a tanító:

„Munkahelyek és foglalkozások nevét láthatjátok az írásvetítőn. Kék színnel a munkahelyek, zölddel a foglalkozások nevét húzzátok alá!”

„A táblán munkahelyek rajzát láthatjátok. Válasszátok ki és tegyétek alájuk a nevüket jelölő szókérdőjeleket! Soroljátok fel, milyen foglalkozású emberek dolgozhatnak itt!”

„Segítsetek Bábu Béninek! Nem tudja, hogy a különböző foglalkozású embereket melyik munkahelyre vezesse. (Pl.: munkahelyek rajza: iskola, gyár, kórház, termelészövetkezet. Foglalkozások neve: orvos, géplakatos, esztergályos, kertész, állattenyésztő, takarító, tanuló, mérnök.)”

„Ti mik szeretnétek lenni? Játsszátok el annak a foglalkozásnak a mozdulatait! Mi megpróbáljuk kitalálni.”

„Hallgassátok meg a bábokat! Elmesélik, mivel szeretnének foglalkozni felnőtt korukban. Mondjátok meg nekik, foglalkozásuk alapján hol fognak majd dolgozni!”

2. A második szakaszban a gyerekek szülei foglalkozásának nevét, munkahelyük nevét és címét gyakorolják. Ehhez a feladatgyűjtemény adott fejezetének 10–11. feladatai használhatók.
- A gyakoroltatást célszerű a 12. feladattal kezdeni. A munkahelyek közül a gyerekek válasszák ki szülei munkahelyét, és mondják meg ennek nevét. A tanító a napló alapján segítheti a tanulók feladatmegoldását. A feladatok készítése során a tanítónak előzetesen tájékozódnia kell az osztályába járó gyerekek szüleinek munkahelyéről, foglalkozásáról.

A testvérek száma, neve

A tanítás-tanulás során csak gyakoroltatnia kell a tanítónak. A gyakoroltatás során vétesse észre a gyerekekkel, hogy a testvérek vezetékneve azonos. Ehhez a feladatgyűjtemény adott fejezetének 14. feladata ad segítséget. A feladatmegoldás után kérheti a tanító, hogy a gyerekek írják le saját és testvéreik nevét, húzzák alá a leírt nevekben a vezetékneveket.

Segíthetik a gyakorlást olyan feladatok is, amelyekben báboknak, képeken szereplő embereknek kell nevet adniuk úgy a tanulóknak, mintha azok testvérek lennének.

A gyerekeknek azt is meg kell tanulniuk, hogy testvéreiket is teljes, hivatalos nevükkel kell megnevezniük, ha ezt kérdezik tőlük.

A tanító végeztethet hibajavító feladatokat is: Pl.: „Kérdezzétek meg a báboktól testvérük nevét! Figyeljétek meg, melyik báb nevezi meg jól a testvérét! (A bábok csak becenevet vagy vezeték- és becenevet használjanak!) „Mondjátok el neki, hogyan javítsa ki a hibáját!”

A testvérek munkahelye és foglalkozása

A folyamat tanítása, tanulása során csak gyakoroltatásra van szükség, mivel a gyerekek már megismerték a munkahely és a foglalkozás közötti különbséget. A gyakoroltatás hasonló módon történhet, mint *Az apa és az anya munkahelye és foglalkozása* című fejezetünkben.

Ebben a szakaszban tudatosíthatja a tanító azt is a gyerekekkel a feladatgyűjtemény *Személyi adatok közlése* című fejezetének 15–16. feladatai alapján, hogy nekik is van munkahelyük és foglalkozásuk. Így végezheti ezt a pedagógus:

(Bábbal): – Szervusztok, gyerekek! Már találkoztunk egymással. Akkor elmondtam a nevemet. Tudjátok-e, hogy nekem is van foglalkozásom és munkahelyem? Megpróbáljátok kitalálni ezeket?

„Ha a báb meg tudta mondani a foglalkozását és a munkahelyét, akkor szerintem ti is tudjátok a sajátotokat. Mondjátok el!”

Hogyan tanítjuk a tanító, a napközis nevelő és az igazgató nevét?

1. A folyamat tanítása, tanulása során a tanító bábbal adhat mintát arra, hogy a tanító, a napközis nevelő és az igazgató nevével – ha ezt kérdezik – a teljes, hivatalos nevüket kell a gyerekeknek közölniük. Ezután rámutatással, megnevezéssel ismertesse meg a gyerekekkel a három nevet. (A feladatgyűjtemény *Személyi adatok közlése* című fejezetének 18. feladata.) Két-háromszori olvasás után valamennyi tanuló megjegyzi a neveket.
2. A gyakorlás során a nevek bevéséséhez néhányszori elisméltés és válogatás elegendő. Pl.: „Olvassátok fel a táblán látható neveket! A tanítótok nevét piros, a napközis nevelőtökét kék, az igazgatótok nevét zöld színessel húzzátok alá!”
„Válasszátok ki és írjátok le az igazgatótok (tanítótok, napközis nevelőtök) nevét!”

Ebben a feladatban több név is szerepelhet a táblán. Jó, ha az iskolában tanító pedagógusok neve közül válogat a tanító. Ebben a szakaszban azt is gyakoroltassa a pedagógus, hogy a teljes nevükkel kell megnevezni a tanítót, a napközis nevelőt és az igazgatót. Pl.: „Ti hogyan neveznétek meg tanítótokat, napközis nevelőket és igazgatótokat, ha ezt kérdeznék tőletek? Olvassátok fel azt a szöveget, amit választanátok!”

(Tanító nénimet Anna néninek hívják, a napközis tanítómnak Zoli bácsi a neve, az igazgatómat igazgató bácsinak nevezik.

Tanítóm neve Kovács Lajosné, napközis nevelőm Horváth Éva, igazgatómat Arató Gézának hívják.

Igazgatóm neve Horváth János, tanítómat Szabó Éva néninek hívják, napközis nevelőm pedig Klári néni.)

„Figyeljete a bábokra! Döntsétek el, melyik nevezi meg helyesen tanítóját, napközis nevelőjét és igazgatóját! A hibázókat javítsátok! (A hibázóknak mondjátok el, hogyan javítsák a neveket!)”

A gyakorlás során olyan feladatokat is adhat a tanító, amelyhez a gyerekeknek rövid szöveget kell alkotniuk.

A lakáscím és az iskola neve és címe

1. Az első szakaszban tudatosítani kell a gyerekekkel azt, hogy a pontos lakcím a város vagy falu, az utca, út vagy tér nevéből és a házzámból áll. A tanító a saját lakcímével adhat erre mintát. Mondja el a gyerekeknek a lakcímét, majd kérdezzen rá arra, milyen adatok szerepeltek ebben. A mintaadást bábokkal is végezheti: „Figyeljete a bábokra! Kössétek össze a nevüket az elmondott lakáscímekkel!”

A mintaadáskor először a tanító nevezze meg a lakáscím részeit, majd kérje ezek megnevezését a gyerekektől is.

Az iskola nevének és címének tanításakor idéztesse fel a gyerekekkel a munkahelyre és a foglalkozásra vonatkozó ismereteket: „Mondjátok el, mi a ti foglalkozásotok és munkahelyetek! Tudjátok-e munkahelyetek nevét és címét?”

Ezután a pedagógus mondja el az iskola nevét (névnek tekinthető például Géza Általános Iskola; Rekettyei Általános Iskola) és címét. A címnél vétesse észre, hogy ugyanazok az adatok szükségesek az iskola címéhez, mint a lakáscímhez.

2. A gyakorlás szakaszában a gyerekek válogassanak helyes és rossz lakcímek közül. (A feladatgyűjtemény *Személyi adatok közlése* című fejezetének 21–22. feladata.) A feladatmegoldásnál kérdezzen rá arra is a tanító, hogy melyik adat hiányzik. Kérheti a gyerekeket arra is, hogy jól, minden adatot pótolva mondják el a lakcímeiket.

A saját lakáscím gyakoroltatásához ilyen feladatokat használhat a tanító:

„Válasszátok ki a lakáscímeket az írásvetítőn láthatók közül! Olvassátok fel középhangerővel!”

„Játsszátok el, hogy be akartok iratkozni a könyvtárba! A könyvtáros néni megkérdezi a lakcímeteket.”

„Orvosnál vagytok. Az orvosírnok a lakcímetekre kíváncsi.”

„A tanító néni meg szeretne látogatni benneteket, de nem tudja a lakáscímeketek.”

Az iskola nevének és címének gyakoroltatásához a feladatgyűjtemény adott fejezetének 23–25. feladatai jól használhatók.

Ebben a szakaszban többször adjon a tanító szövegértést és szövegalkotást kívánó feladatokat.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ Két gyerektípust különböztethetünk meg itt. Az egyik vagy tudja, vagy könnyen, gyorsan megtanulja a szükséges adatokat, a másik nehezen jegyzi meg őket. A két típus miatt célszerű a személyi adatok tanítása során csoportokban dolgoznia a pedagógusnak.
- △ Az első csoportba tartozó gyerekeknek kevesebb gyakorlásra, kevesebb közös munkára van szükségük. Ez nem jelentheti azonban a gyerekek teljes magukra hagyását. Miután a tanító megbizonyosodott ismereteikről, a számukra alkalmazást igénylő feladatokat állítson össze. Fejlesztők azok a feladatok is, amelyek több ismeret felidézését, összekapcsolását feltételezik.
- △ A második csoportba tartozó gyerekekkel több közös munkát, több gyakorlást végezzen a tanító. Velük célszerű megoldatnia a feladatgyűjtemény *Beszédfejlesztés, kommunikációtanítás* című fejezetének valamennyi feladatát. Csak akkor lehet rátérnie új ismeret tanítására, ha valamennyien biztonságosan tudják és alkalmazzák az előzőleg tanultakat. Számukra is készítsen olyan feladatokat a tanító, amelyekben több ismeret összekapcsolására van szükség.

A tanulásirányítás normái

- A személyi adatokat nem kell a gyerekeknek folyamatosan felsorolniuk, elegendő, ha kérdések alapján fel tudják sorolni ezeket.
- A gyakorlások osztálykeretben, 8–10 fős csoportokban végezhetők.
- Minden fogalmat pontosan használjon a pedagógus, ezek alkalmazását kérje a gyerekektől is.
- A gyerekek beszédét ne szakítsa meg a tanító a helyesejtési hibák javításával, de a válaszadás megkezdése előtt adjon pontos utasítást, mire ügyeljenek a tanulók.
- A feladatgyűjtemény *Beszédfejlesztés, kommunikációtanítás* című fejezetének feladatai többször végezhetőek, mintájukra új feladatok készíthetők.

Az udvarias elutasítás

A tanító és a gyerekek játsszák el a feladatgyűjtemény *A kapcsolatfelvétel viszonzásának és a rá vonatkozó illemszabályoknak a tanulása* című fejezetéből a 27. és 29. számú játékot, majd a tanító kérdéseinek segítségével elemezzék a közösen létrehozott szöveget: „Hogyan teremtettek kapcsolatot a bábuval?” (Köszöntek, ránéztek.)

„Hogyan segítettek a bábunak, hogy könnyebben odataláljon?” (Az irányok és fontosabb támpontok mutogatásával.)

„Végül hogyan fejeződött be a beszélgetés?” (Elköszönéssel.)

„Mi történt volna, ha nem tudtok a bábu kérdéseire válaszolni?”

A tanulók ismerjék meg az udvarias elutasítás nyelvi formáit: „Sajnos, nem tudom.” „Nem tudom megmondani.”

Olyan helyzeteket is el kell játszani, amelyben a kérdezett nem tud felvilágosítást adni. A hallgatók figyeljék meg, hogy elég udvariasak voltak-e a beszélgető gyerekek. Az esetleges hibákat javítsák. (A feladatgyűjtemény adott fejezetének 28. feladata.)

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A félénk, gyenge szövegalkotó gyerekek leíró szövegeit ne értékelje a tanító túl szigorúan. A gyakorláskor a tudakozódás lehet eldöntendő kérdés („Erre kell mennem az óvoda felé?”) vagy nagyon egyszerű választ tételező érdeklődés („Hogy hívják a tanítódat?”). A pedagógus inkább a kommunikációs helyzetben nyújtott teljesítményükben erősítse meg őket, vagy javíttassa azt.
- △ A magabiztos, fölényes tanulóktól pontos, szituálás nélküli válaszoló szöveget kérjen. Figyelmeztesse őket a közepes hangerőre.

A tanulásirányítás normái

- A tanulóktól követelje meg a tanító, hogy a felvilágosításért mondott köszönetre is válaszoljanak: „Szívesen!” „Kérem!”
- Egy-egy gyakorlási alkalom 10 percnél tovább ne tartson.

Az illem tanítása

A gyerekek fontos *illemszabályokat* nem ismernek. Amelyeket ismernek, azokról sem tudják, miért szükségesek az alkalmazásuk, mi az oka létrejöttüknek, miért alakultak ki, hiszen csak tiltó formában vagy utasításként fogalmazták meg ezeket számukra. (Pl.: Ne csámcsogj! Ne piszkáld az orrod! Ülj rendesen! Vedd ki a zsebedből a kezéd!) Célunk egy teljességre törekvő illemszabálysor bemutatása, megtanítása, amelynek ismerete *megkönnyíti a gyerekek társadalomba való beilleszkedését, biztonságot ad fellépésüknek*, megóvhatja őket az ügyetlenkedéstől.

Az illem, a jó modor tanítása, tanulása magába foglalja az illemszabályok megismerését, szóbeli megfogalmazását, alkalmazását a szerepjátékokban és a mindennapi élethelyzetekben. A tanuláshoz és tanításhoz tartozik az egyes emberek, illetve embercsoportok viselkedésének értékelése is.

Hogyan tanítjuk az illemszabályokat?

Valamennyi folyamat tanulása és tanítása három szakaszra bontható.

1. Az első szakaszban az illemszabály megismerése, értelmezése történik. Ebben a szakaszban a gyerekeknek a „miért” kérdésekre is választ kell kapniuk. Nem elég tehát megfogalmazni és ismertetni az illemszabályt, meg kell magyarázni kialakulását, alkalmazásának szükségességét.

Az illemszabályok tanulása kétféle módon történhet: vagy a norma azonnali közlésével, vagy egy problémahelyzet megoldása, elemzése kapcsán.

2. A második szakasz az illemszabályok alkalmazását, gyakoroltatását jelenti. Ez szituációs játékokban történhet, de nagyon fontos a mindennapi élethelyzetek elemzése is. A tanító feladata, hogy újból és újból emlékeztesse vagy figyelmeztesse a hibázó gyerekeket. (Pl.: „Emlékezz vissza, mit kell tenned, ha belépsz az osztályba, ahol már van valaki.” Vagy: „Köszönj az osztályban lévőknek!”) A gyakoroltatást addig kell folytatni, amíg valamennyi gyerek biztonságosan nem alkalmazza a tanult illemszabályt. Ehhez a tanítónak fokozottan támaszkodnia kell a szülőkre. Már az első szülői értekezleten meg kell ismertetni velük azokat az illemszabályokat, amelyeket a gyerekek tanulni fognak.
3. A tanítás harmadik szakasza az értékelés. Erre legalább kéthetente kerüljön sor. A tanító mondja el, hogy a csoport mennyire képes megfelelni a tanult illemszabályoknak, hogyan alkalmazzák ezeket, milyen a modoruk.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- Δ Vannak gyerekek, akik ismerik és eleget tesznek az illem által támasztott követelményeknek. Nekik értékelést, elemzést igénylő feladatokat adhatunk.
- Δ Vannak olyan gyerekek, akik, bár ismerik az illemszabályokat, nem alkalmazzák ezeket. Őket elegendő figyelmeztetni arra, hogy valamelyik normának nem tettek eleget. (Pl.: „Elfelejtettél kezdet mosni.”)
- Δ A szorongó, zárkózott gyerekek körében is gyakori, hogy nem alkalmazzák az ismert illemszabályokat, például nem köszönnek. Ennek oka az lehet, hogy a gyerekek félnek a kapcsolatteremtéstől. A tanító velük sokat foglalkozzon egyénileg, sokszor dicsérje őket. Bábokkal, mesékkel segítse őket a feladathelyzetekben.
- Δ Akadnak az illemszabályokat ismerő gyerekek között olyanok is, akik tudatosan ellenállnak. Velük szemben egyértelmű követeléseket fogalmazzon meg a tanító. (Pl.: „Minden óra előtt meg kell mosnod a kezedet!”) Nem elegendőek a követelések, ezeket állandóan, szigorúan ellenőriznie kell. A tanuló rendszeres, konok normasértését büntesse. Ez lehet valamilyen kedvelt tevékenységtől való időleges eltiltás, játékmegvonás.
- Δ Olyan gyerekek is lesznek, akik nem ismerik az illemszabályokat (pl.: nem tudják, hogy ebédhez a kenyeret nem illik harapni), nem tudják a normához kapcsolódó tevékenységet végrehajtani (pl.: nem tudják, hogyan kell fogat mosni, hogyan kell késsel, villával enni), vagy bár ismerik az illemszabályokat, de szociális körülményeik miatt nincs lehetőségük ezeket alkalmazni (pl.: a nagyon hátrányos helyzetű cigánygyerekek). Nekik a tanító, az iskola teremtsen a megtanulásra, az alkalmazásra lehetőséget. (Pl.: legyen váltóruhájuk az iskolában, legyen fogmosó készletük, ebéd után moshassanak fogat, több helyen a fürdésre is lehet lehetőséget adni.)

A tanulásirányítás normái

- Az illemszabályokat a tanítónak pontosan, egyértelműen kell megfogalmaznia.
- Az illem, illemszabály, jó modor, illemtudó, illemsértő kifejezéseket használja a tanító, és ezt követelje meg a gyerekektől is.
- Az értékelés nem lehet gúnyolódó, megszegyenítő.

Az iskolai viselkedésre vonatkozó illemszabályok tanítása

Az iskolai viselkedésre vonatkozó illemszabályok tanítása magába foglalja az iskola dolgozóinak köszöntésére, a tanórai és az óráközi szünetekben tanúsított viselkedésre, a késésre, az iskolai tisztaságra, ápoltságra, az iskola dolgozóival szemben tanúsított udvariasságra vonatkozó illemszabályok tanulását, ezek alkalmazását, szokássá alakítását, valamint az illemszabályoknak megfelelő, illetve az ezeket sértő viselkedések értékelését.

A tanítási szakaszok részletes leírása előtt elmondjuk, hogy a köszönés módjára, nyelvi formáira vonatkozó illemszabályokat és ezek tanításának módját, az árulkodás és a jogos panasz közötti különbség és az erre vonatkozó illemszabályok tanítását a *Mit jelent a beszédfejlesztés, a kommunikációtanítás?* című fejezetben ismertetjük.

Hogyan tanítjuk?

A tanítás szakaszai:

1. Az iskolába lépés első napjaiban ismertetnie kell a pedagógusnak az iskolai viselkedés illemszabályait. A lehetőségekre álljon itt néhány példa.

Ha az osztályba lépő gyerek nem köszönti tanítóját és társait:

„Tudod, elfelejtettél valamit. Ha belépsz az osztályba, köszönnöd kell társaidnak és nekem.

Ezzel fejezheted ki, hogy örülsz a találkozásnak. Próbáld csak meg újra!”

Ha köszön az osztályba lépő gyerek:

„Nagyon ügyes voltál. Nem feledkeztél meg arról, hogy köszönts bennünket.”

A tanórára látogató lép be. A gyerekek nem köszönnek:

„Álljatok fel! Forduljatok a vendégünk felé!! Ha látogató érkezik hozzánk, így kell köszöntenetek!”

Valamelyik gyerek kiabálva jelentkezik:

„Örülök, hogy van mondanivalód, de nem kell kiabálnod. Ezzel zavarod a társaidat és az én munkámat. Észrevettem a jelentkezésedet, fel foglak szólítani akkor is, ha nem kiabálsz.”

Az előbb felsoroltakhoz hasonlóan valamennyi látószög bemutatására lehetősége nyílik a tanítónak a gyerekek által „produkált” helyzetek alapján. Ha ezeket a helyzeteket tudatosan és tervszerűen kihasználja, a gyerekek rövid idő alatt képessé válnak arra, hogy önállóan fogalmazzák meg az illemszabályokat. Ehhez a feladatgyűjtemény *Az iskolai viselkedésre vonatkozó illemszabályok tanítása* című fejezetét használhatja fel a pedagógus.

2. A tanult illemszabályokat folyamatosan gyakoroltassa a tanító. Ehhez a feladatgyűjtemény 1., 2. és 3. feladata ad segítséget. Itt szerepjátékokban alkalmazhatják a tanulók a normákat, elemezheti a feladatokban szereplő viselkedését, újra megfogalmazhatják az iskolai viselkedés illemszabályait. Az illemszabályoknak megfelelő viselkedés azonban csak akkor válik a gyerekek szokásává, ha a tanító az 1. szakaszban bemutatott módon figyelemmel kíséri, javítja, dicséri a tanulók viselkedését, emlékezteti a tanulókat az illemszabályokra, vagy egyértelmű követelésként fogalmazza meg ezeket. Ha több gyereknél tapasztalja ugyanannak az illemszabálynak a gyakori megsértését, újra vissza kell térnie a norma tanításához, gyakoroltatásához. Ezekkel az állandóan normát sértő gyerekekkel kis csoportos kommunikációban külön is foglalkozhat. Pl.: Ha a gyerekek nem ügyelnek a tisztaságra, a feladatgyűjtemény 3. feladatát elemezze újra velük.

„Figyeljétek meg a képet! Meséljétek nekem róla!

- Mi a véleményetek erről a kisfiúról?
- Megfelel-e magatartása az iskolai viselkedés illemszabályainak?
- Melyiket sérti meg?

- Mit tanácsolnátok neki? Hogyan figyelmeztetnétek erre?
 - Köztetek van olyan gyerek, aki szintén megsértette mostanában ezt a normát?”
1. A tanító legalább kéthetente értékelje a gyerekek viselkedését. Az értékelés során pontosan fogalmazza meg azokat az illemszabályokat, melyeknek a tanulók megfelelnek, és követelményként mondja el azokat, amelyeknek még meg kell felelniük. A gyerekek értékelhetik önmaguk viselkedését is. Ehhez használható a feladatgyűjtemény 4. feladata. Ezekre a feladatokra többször is érdemes visszatérnie a tanítónak. Annak a helyzetnek az értékelését végeztesse el, amelyben a gyerekek legtöbbször hibáznak.

Az étkezésre mint helyzetre, valamint az evésre vonatkozó viselkedési szabályok

A tanítás szakaszai:

1. „Az étkezéshez mindig tisztán és rendezetten ülj le!” Ezt az illemszabályt és ennek ismertetőjegyeit kell legelsőnek, már az első iskolai étkezésnél megtanítani a pedagógusnak. Ez így történhet:

„Hamarosan ebédelni fogunk. Mielőtt az ebédlőbe mennénk, mindig el kell végeznünk néhány dolgot, hogy tisztán, rendezetten ülhessünk az asztalhoz. Mit gondoltok, mik ezek?”

A gyerekek előzetes ismereteik alapján biztosan képesek lesznek összegyűjteni azokat a normákat, amelyeknek meg kell felelniük. (Kéz- és arcmosás, fésülködés, a ruházat megigazítása.) A tanító kérdezzen rá arra is, mi lehet az oka annak, hogy ezeket a normákat alkalmazniuk kell.

Ha az illemszabályhoz tartozó normák összegyűjtése nehézséget okozna a gyerekeknek, a pedagógus a feladatgyűjtemény adott fejezetének 1. feladatával segítheti a gyerekeket.

Minden gyereknek vagy három-négy gyerekből álló kis csoportnak két-két képet adjon. Az egyik kép fésületlen, piszkos kezű és arcú, rendetlen ruhájú embert ábrázoljon; a másikon tiszta, rendezett hajú és ruhájú ember szerepeljen.

„Nézzétek meg a képeket! Válasszátok ki azt, amelyiken szereplő emberrel szívesen ülnétek egy asztalhoz!

- Indokoljátok meg, miért őt választottátok!
- Figyeljétek meg a kezét (az arcát, a haját, a ruháját)!
- Mit tanácsolnátok a másik képen szereplő embernek? Mit tegyen a kezével (az arcával, a hajával, a ruhájával)?
- Gyűjtsétek össze, nektek mit kell tennetek, hogy megfeleljetek az illemszabálynak, hogy szívesen ebédeljenek egy asztalnál veletek!”

A normák összegyűjtése után a tanító végeztesse is el a tanulókkal a tevékenységeket: mossák meg a kezüket, az arcukat, igazítsák meg a ruhájukat. A következő étkezésnél újra kérdezzen rá ezekre a normákra, újra végeztesse el a gyerekekkel a szükséges tevékenységeket.

Két-három nap múlva már biztosan lesznek olyanok a gyerekek között, akik figyelmeztetés nélkül elvégzik a kéz- és arcmosást, megfésülködnek, megigazítják a ruhájukat, de biztosan akadnak olyanok is, akik megfeledkeznek erről. Most már csak figyelmeztetnie, emlékeztetnie kell a tanítónak ezeket a gyerekeket a normákra. Ha ez a javítás, emlékeztetés, figyelmeztetés következetes, ha tanító nem hagyja szó nélkül a hibákat és a jó teljesítményeket, a gyerekeknek hamarosan szokásává válnak ezek a tevékenységek. A tanító így dicsérheti vagy figyelmeztetheti a tanulókat: „Milyen szép

tiszta az arcod. Csinos a frizurád. Látom, nem feledkeztél meg arról, hogy ebédelni megyünk.”

„Nézd csak, milyen rendetlenül áll az inged, lig-lóg a nadrágod! Emlékezz csak vissza, mit is kell tenned, mielőtt ebédelni indulnánk!” Az étkezések alatt lehetőség nyílik arra, hogy az itt adódó helyzeteket kihasználva megismertesse a gyerekeket a többi illemszabállyal is. Biztosan lesznek olyan tanulók, akik hintáznak a széken, harapják a kenyeret, hangosan beszélnek, rosszul fogják az evőeszközt stb., és lesznek olyanok is, akik megfelelő módon viselkednek. A tanító a normákat teljesítőket dicsérje, a hibázókat figyelmeztesse úgy, hogy fogalmazza meg az illemszabályokat. A dicséretnél vagy figyelmeztetésnél mondja el azt is, hogy miért szükséges a szabály teljesítése. Az illemszabályok megfogalmazása mellett szükség van mintaadásra is.

Pl.: Egy gyerek szétterpeszkedve ül az asztalnál: „Kérlek, ne terpeszkedj el az asztalon! Nézd, a társadnak egészen össze kell húzódnia, hogy enni tudjon. Ha így ülsz, meglökheted a kezét is, és ő az étellel összepiszkíthatja a ruháját. Próbáld meg a könyöködet közelebb vinni a testedhez!”

Valamelyik asztaltársaság nagyon hangosan beszélget:

„Nagyon hangosak vagytok. Beszélgethettek egymással, de csak olyan hangerővel, hogy ne zavarjátok a többieket.”

Egy kisgyerek csámcsog:

„Próbáld meg csukott szájjal rágni! Kisebb falatot kapj be! Látod, már sikerült is.”

Néhány kisgyerek rosszul fogja az evőeszközét:

„Figyeljete csak rám! Nézzétek, hogyan fogom én a kanalamat (késemet és villámat)! Próbáljatok meg utánozni! No, várj egy picit, segíték!”

Egy gyerek félrefordul az asztaltól, hogy kifújja az orrát:

„Nagyon figyelmes voltál!”

Valószínű, hogy lesznek olyan gyerekek is, akik eltúloznak majd néhány dolgot, hogy a lehető legjobban megfeleljenek az illemszabályoknak, és kiérdemeljék a dicséretet. Ezeket se hagyja szó nélkül a tanító.

Pl.: Az egyik gyerek mereven kihúzott testtel ül:

„Látom, ügyelsz arra, hogy szépen ülj. De ilyen mereven nem kell ülnöd, így nem tudsz kényelmesen enni. Figyelj csak rám! Próbáld meg te is így!”

Egy gyerek majdnem az asztal alá bújik, hogy kifújja az orrát:

„Tudod, az orrfújást, a tüsszentést a legkisebb feltűnés nélkül kell elvégezni. Ha te bebújsz az asztal alá, mindenki azt fogja nézni, mit is csinálsz. Elég, ha egy picit félrefordulsz az asztaltól.”

Arra is a közös étkezések adnak lehetőséget, hogy a tanító elmondja a gyerekeknek, melyik ételt milyen evőeszközzel, hogyan lehet enni. Pl.: Ha valamilyen főzelék az ebéd, amihez apróra vágott húst adnak:

„Ezt villával kell ennetek. A húst itt nem kell feldarabolni, ezért nem kell kést használnotok.”

Kedves szokás az étkezés előtt jó étvágyat kívánni egymásnak. Ezt is tanítsa meg a pedagógus a gyerekeknek. Kialakulhat az a szokás, hogy az egy asztalhoz kerülők kívánnak egymásnak jó étvágyat, de történhet ez úgy is – ha felelősek vannak az ebédlőnél –, hogy a felelősök kívánnak jó étvágyat a gyerekeknek.

Ügyelnie kell a tanítónak arra is, hogy az étkezés során a gyerekek udvarias nyelvi formákat használjanak.

Pl.: „Így kérheted udvariasan a sót: Légy szíves, add közelebb a sótartót!”

„Ha nincs az asztalotokon kancsó, nyugodtan odamehetsz egy másik asztalhoz. Így kérheted meg az ott ülőket: tölthetek vizet?”

1. A gyakorláskor az 1. szakaszban leírtakhoz hasonlóan javítsa, gyakoroltassa a tanító az illemszabályokat. A feladatgyűjtemény feladatait is felhasználhatja az alkalmaztatásra. Ezeknek a feladatoknak a segítségével fogalmaztathatja meg a gyerekekkel az egy-egy helyzet megoldásához szükséges illemszabályokat.
Ebben a szakaszban kell azokat a technikákat is gyakoroltatni, amelyek az illemtudó étkezéshez elengedhetetlenül szükségesek. Itt az evőeszközök fogásának helyes módjára gondolunk. Ennek gyakoroltatására ad lehetőséget a feladatgyűjtemény 2. feladata közül néhány. A tanító először a helytelen fogásmódot mutassa meg. Az étkezések során történt figyelmeztetések hatására a tanulók biztosan felismerik, hogy ez helytelen. Ezután a tanító mutassa be a helyes fogásmódot is. (Hogy a gyerekek a helytelen és helyes fogásmódot jól láthassák, célszerű pingponglabdából vagy gyűszűből bábót készíteni. Így a többi ujj is jól látszik.)
A gyerekek a minta alapján gyakorolják az evőeszközök fogását. Ha szükséges, a tanító minden gyerekhez menjen oda, igazítsa el kezükben az evőeszközt. A tanulók ne csak a fogásmódot, hanem a vágást, az étel szájhoz vitelének módját is gyakorolják.
Azokkal a gyerekekkel, akik gyakran megsértenek egy-egy illemszabályt, kis csoportban foglalkozzon a tanító. Újra idézze fel nekik az illemszabályt, fogalmaztassa meg a gyerekekkel is, oldasson meg a feladatgyűjtemény feladatai közül olyanokat, amelyek megoldásához ennek a normának az alkalmazására van szükség.
A tanult illemszabályok alkalmazásának gyakorlásához, az ezeknek megfelelő viselkedés tanulásához a tanító kérje a szülők segítségét is. Otthon ők is adjanak lehetőséget az alkalmazásra, javítsák vagy dicsérjék a gyerekük étkezés közbeni viselkedését, követeljék meg a tanult illemszabályok megtartását.
2. Az értékelés szakaszában a tanító kéthetente értékelje a gyerekek étkezés közbeni viselkedését. Az értékelés során fogalmazza meg újra a teljesített illemszabályokat. Jelölje ki azokat, amelyeket a gyerekeknek még teljesíteniük kell.
A gyerekek is értékelheti saját viselkedésüket. Ehhez a feladatgyűjtemény 4. feladata használható fel.

A gyalogos közlekedés illemszabályai

A tanítás szakaszai:

1. A tanító a gyalogos közlekedés illemszabályainak tanítása előtt figyelje meg a gyerekeknek az utcai közlekedésben tanúsított viselkedését. A közművelődési intézmények látogatásakor, a közös séták alkalmával kínálkozik erre lehetőség. Néhány séta után értékelje a gyerekek magatartását.
Az értékelés után következhetnek az illemszabályok. Minden alkalommal egy-egy illemszabályt ismertessen meg a tanító a gyerekekkel. Ez történhet úgy, hogy a tanító azonnal közli az illemszabályt, majd szerepjátékok segítségével a gyerekekkel együtt összegyűjtik, mi minden tartozik a tanult illemszabályhoz, milyen normákat kell teljesítenie annak, aki az illemszabálynak megfelelően kíván viselkedni. Az illemszabály tanítása történhet úgy is, hogy egy problémahelyzet megoldása, elemzése után ismerteti a tanító vagy fogalmazzák meg a gyerekek a feladathelyzet megoldásához szükséges szabályt. Lássunk mindegyikre példát!
A tanító közölje az illemszabályt: „Az utcán úgy kell közlekednetek, hogy ne akadályozzátok a többi embert!” Ezután a feladatgyűjtemény *A gyalogos közlekedés illemszabályainak tanítása* című fejezetének 1. feladatát oldják meg a gyerekek. A pedagógus kérje meg őket, játsszák el, hogyan viselkednek, mit tennének, mit mondanának a különböző helyzetekben. Két-három gyerek vagy egy gyerekcsoport játékát nézzék végig, majd

elemezzék ezeket a tanulók. Válasszák ki azokat a társaikat, akik helyesen oldották meg a feladatot. A szerepjátékok alapján fogalmazzák meg azokat a normákat, amelyek a tanító által elmondott illemszabályhoz tartoznak. Ezután a rossz feladatmegoldást nyújtó gyerekek játékához is térjenek vissza. Itt újra meg lehet fogalmazni, hogy ők melyik normának nem tettek eleget. Az illemszabály teljesítéséhez szükséges normák összegyűjtése után a feladatgyűjtemény 2. feladatához hasonló feladatokat oldhatnak meg a gyerekek. Ezekben a gyakorlatokban a normasértő, illetve az illemszabálynak megfelelő viselkedés felismerésére van lehetőségük a tanulóknak. Mód nyílik itt arra is, hogy újra elmondják, pontosítsák a normákat.

A problémahelyzetből kiinduló illemszabály-tanításhoz a feladatgyűjtemény 2., 3., 4. feladatát oldathatja meg a tanító. A bábokkal eljátszott vagy a tanító által elmondott helyzetek után a gyerekek is játsszák vagy mondják el, ők mit tennének, mit nem tennének a megismert helyzetekben. Ezek után a játékok után fogalmazza meg a tanító, vagy fogalmaztassa meg a gyerekekkel azt az illemszabályt, amelyet a szerepjáték helyes megoldásával teljesítettek.

Fontos az is, hogy a tanító indokolja meg, miért szükséges teljesíteni egy-egy illemszabályt.

„Ha a teljes járdát elfoglaljátok, a többi embernek le kell mennie az útestre, ez pedig mind a gyalogosokra, mind a járművezetőkre veszélyes lehet.”)

A gyerekeket is kérheti a tanító arra, hogy próbálják meg ők összegyűjteni, mi lehet az illemszabály oka.

„– Mit gondoltok, miért nem illik olvasni az utcán?

– Mi történhet a szembejövő emberekkel?

– Mi történhet az újságolvasóval?

– Mi lesz akkor, ha egy ismerős ember jön szembe az olvasó emberrel?”

2. A gyakorlás, alkalmazás szakaszában az előzőkhöz hasonló és a feladatgyűjtemény 5. feladata oldható meg. A tanító elemeztesse ezeket a gyerekekkel, kérje őket arra, hogy idézzék fel és pontosan fogalmazzák meg a megoldásukhoz szükséges illemszabályokat, illetve azokat, amelyeket a történetek szereplői nem teljesítettek. A közös séták előtt mindig idéztesse fel a gyerekekkel a gyalogos közlekedés illemszabályait, a séták alatt pedig állandóan figyelmeztesse, emlékeztesse ezekre a hibázó tanulókat. Ebben a folyamatban is nagyon fontos a szülői ház segítése.

3. Az értékelési szakaszban a tanító soha ne mulassza el a közös séták után értékelni a gyerekek viselkedését. Pontosán fogalmazza meg a megsértett illemszabályokat, illetve azokat, amelyeknek a tanulók jól megfeleltek. A gyerekek által végzett értékeléshez szervezhet a pedagógus olyan sétát, ahol a tanulók feladata az utcán közlekedő emberek viselkedésének megfigyelése. Az értékelésnél minden gyereknek adjon lehetőséget a megfigyeltek elmondására, az ezekkel kapcsolatos értékítéletek megfogalmazására. Nem szabad túrnie, hogy az értékelés gúnyos, sértő legyen. Kérje a gyerekeket a pontos és igaz véleménynyilvánításra.

Miután a gyerekek jól ismerik, és alkalmazni is képesek a gyalogos közlekedés illemszabályait, biztosan kritikus szemmel járnak az utcán, és sok normasértő viselkedésű embert látnak. A tanító adjon alkalmat arra, hogy a tanulók ezekről beszámolhassanak. Ehhez a kis csoportos beszélgetést ajánljuk. A pedagógus a beszélgetés előtt időt is adhat a gyerekeknek, hogy lerajzolhassák azt az esetet, amelyről beszélni szeretnének.

A jó megjelenés illemszabályainak tanítása

A jó megjelenés illemszabályainak tanítása a testi tisztaságra és ápoltságra, a ruházat tisztaságára, rendezettségére és alkalomhoz illő viseletére vonatkozó illemszabályok megismerését, illetve alkalmazásának tanulását jelenti.

Hogyan tanítjuk?

A tanítás szakaszai:

1. A tanító első feladata, hogy megismertesse a gyerekekkel, mi tartozik a jó megjelenéshez. Ehhez a feladatgyűjtemény *A jó megjelenés illemszabályainak tanulása* című fejezetének 1., 2., 3. feladata használható. Fontos dolog az is, hogy a gyerekek tudják, miért születnek a jó megjelenés illemszabályai. A tanító mondja el, hogy ezek egyrészt egészségügyi követelmények (kézmosás, tiszta ruha stb.), másrészt a többi ember iránti tisztelet kifejeződésének egyik formája. (Pl.: „Ha színházban hétköznapi viseletben jelentek meg, ezzel a színészek munkáját, az ünnepi eseményt becsülsz le.”)
2. A második szakaszban célszerű külön gyakoroltatni a ruházat tisztaságára, rendezettségére és alkalomhoz illő voltára, illetve a testi tisztaságra, ápoltságra vonatkozó illemszabályokat.

Az öltözködésre vonatkozó illemszabályok gyakoroltatásához a feladatgyűjtemény 4–8. feladatai használhatók. A gyerekeknek fel kell ismerniük és meg kell fogalmazniuk azokat az illemszabályokat, amelyeket a feladatokban szereplők megsértettek vagy amelyeknek megfeleltek. Tudniuk kell, melyik norma alkalmazása szükséges egy helyzet sikeres megoldásához.

A ruházatra vonatkozó illemszabályok közül itt, a gyakorlás szakaszában tanítható meg a zsebkendő használatával kapcsolatos néhány norma. Erre a feladatgyűjtemény 8. feladata alkalmas.

A testi tisztaságra, ápoltságra vonatkozó illemszabályok gyakorlása egyben szokástanulás, és a különböző tisztálkodási technikák tanulása is. A feladatok lehetővé teszik a tisztálkodás helyes módjának és a tisztálkodáshoz szükséges eszközöknek a megismerését. Ahhoz, hogy a gyakorlatban, a mindennapi életben az illemszabályoknak megfelelően alkalmazni, használni tudjuk ezeket, sok gyakorlásra van szükség. El kell érnie azt a tanítónak, hogy a tisztálkodás a gyerekek szokásává váljon. Itt van különösen nagy szükség a szülők segítségére, hiszen a fogmosás, a fésülködés, a körömápolás még tanítható, gyakoroltatható az iskolában (erre a környezetismeret tanítása során is lehetőség van), de vannak olyan tevékenységek, amelyek nehezen valósíthatók meg az iskolában. (Gondoljunk a hajmosásra, a fürdésre.)

A testi tisztaság és ápoltság illemszabályainak gyakorlásához a feladatgyűjtemény 9–11. feladata ad segítséget. A feladatgyűjtemény feladatainak megoldása önmagában nem biztosíték arra, hogy a gyerekek a mindennapi életben is alkalmazzák a jó megjelenés illemszabályait. Ehhez állandó mintaadásra (a tanító is igazítsa meg a ruháját, fésülködjön meg, ha ez szükséges, mosson kezet stb.), emlékeztetésre („Emlékezz csak vissza, mit is tanultunk a jó megjelenésről? A ruhád rendezettsége alapján te most eleget teszel-e a követelményeknek? Nézz csak a tükörbe! Melyik illemszabályt sérted meg?”) vagy egyértelmű figyelmeztetésre („Fésülködj meg, nagyon kócos a hajad! Igazítsd meg a ruhád: törd be az inged, húzd feljebb a nadrágod!”) van szükség.

3. A kezdeti időszakban a tanító kéthetente értékelje a gyerekeket, mennyiben tesznek eleget az illemszabályoknak, illetve melyek azok a normák, amelyeket még nem teljesítenek. Pl.: „A ruhátok tisztasága megfelelő, de nem ügyeltek a rendezettségre. Sokszor kell figyelmeztetnem benneteket, hogy kilóg az ingetek, hogy igazítsátok meg a gallérotokat. A testi tisztaságotokkal még több baj van. Körmeitek piszkosak, nagyok. Elfelejtkeztek a fésülködésről. Kócosak, borzasak vagytok.”
- A tanítónak személyre szólóan is meg kell fogalmaznia, mit vár el a gyerekektől. Pl.: „Lacika, minden óra előtt mosd meg a kezedet, és igazítsd meg a ruhádat!! Pisti, ne felejtkezz el a fésülködésről!” Erika, kérd meg édesanyádat, vágja le a körmeidet!” (Vagy: „Tanórák után gyere oda hozzám, levágom a körmeidet!”)
- Egy-egy alkalomhoz is köthet értékelés. Pl.: színházlátogatás után az előadás élményei mellett a gyerekek és a közönség öltözködését is meg lehet beszélni, lehet értékelni.